

Švietimo ir mokslo ministerija

Jonas Ruškus Dainius Žvirdauskas Vilija Stanišauskienė

NEFORMALUSIS ŠVIETIMAS LIETUVOJE. FAKTAI, INTERESAI, VERTINIMAI

MOKSLO STUDIJA

Švietimo aprūpinimo centras

Vilnius
2009

Švietimo ir mokslo ministerija tęsia leidinių, kuriuose aptariamas Vals-
tybinės švietimo strategijos 2003–2012 metams įgyvendinimas, seriją.
Šioje mokslo studijoje analizuojama neformaliojo vaikų švietimo padėtis
Lietuvoje, pateikiama įvairių interesų grupių nuomonių, rekomendacijų
tolesnei neformaliojo vaikų švietimo paslaugų plėtrai.

Pasiūlymus, pastabas, komentarus prašome siųsti Švietimo ir mokslo
ministerijos Strateginių programų biuro skyriaus vedėjui Ričardui
Ališauskui (Ricardas.Alisauskas@smm.lt).

Aprobuota Vytauto Didžiojo universiteto Socialinio darbo katedros
posėdyje (2009 m. lapkričio 10 d.).

Recenzentai:

doc. dr. Nijolė Saugėnienė, Mykolo Romerio universitetas
doc. dr. Rasa Pocevičienė, Šiaulių universitetas

TURINYS

ĮVADAS	5
A. KAS TIRIAMA?	5
B. KAIP TIRIAMA?.....	6
C. KUR TIRIAMA?	7
1. NEFORMALIOJO VAIKŲ ŠVIETIMO SAMPRATA: POLITINIS, TEORINIS IR PATIRTINIS TYRIMO KONTEKSTAS	9
1.1. Neformalusis vaikų švietimas strateginiuose švietimo dokumentuose	9
1.2. Neformalusis vaikų švietimas užsienio šalyse.....	11
1.3. Neformaliojo vaikų švietimo tyrimai Lietuvoje.....	14
1.4. Neformaliojo vaikų švietimo konceptualizavimas	16
1.4.1. Socialinis dalyvavimas: socializacija ir individuacija	16
1.4.2. Skirtingi intelekto tipai – įvairiapusė asmenybė.....	17
2. NEFORMALIOJO VAIKŲ ŠVIETIMO VEIKLOS: DALYVAVIMAS, INFORMUOTUMAS, INTERESAI	19
2.1. Bendri neformaliojo švietimo veiklų lankomumo duomenys	19
2.2. Bendras neformaliojo švietimo veiklų lankomumo reitingas	23
2.3. Neformaliojo švietimo veiklų bendrojo lavinimo mokykloje lankomumas.....	29
2.4. Neformaliojo vaikų švietimo mokyklų būrelių lankomumas	32
2.5. Bendrojo lavinimo ir neformaliojo vaikų švietimo mokyklose veikiančių būrelių palyginimas	36
2.5.1. Būrelių lankomumas.....	36
2.5.2. Mokytojai.....	39
2.6. Mokinių ir jų tėvų informuotumas apie neformaliojo vaikų švietimo veiklų pasiūlą	42
2.7. Mokinių ir jų tėvų domėjimasis neformaliojo vaikų švietimo veiklomis	45
3. EMPIRINĖ NEFORMALIOJO VAIKŲ ŠVIETIMO SEMANTIKOS IŠPLĖSTIS	49
4. NEFORMALIOJO VAIKŲ ŠVIETIMO TIKSLŲ VERTINIMAS	57
5. NEFORMALIOJO VAIKŲ ŠVIETIMO PROBLEMŲ VERTINIMAS	66
6. NEFORMALIOJO IR FORMALIOJO ŠVIETIMO SANTYKIO VERTINIMAS	72
7. SPECIALIŲJŲ POREIKIŲ MOKINIŲ, NEPASITURINČIŲ ŠEIMŲ IR RIZIKOS GRUPĖS ŠEIMŲ MOKINIŲ PATIRTIS	75
IŠVADOS	77
REKOMENDACIJOS	84
LITERATŪRA	89

ĮVADAS

A. Kas tiriama?

2007 metais Vytauto Didžiojo universiteto ir Kauno technologijos universiteto tyrėjų grupė atsi-
liepė į Švietimo ir mokslo ministerijos kvietimą atlikti tyrimą apie vaikų dalyvavimą neformaliojo vaikų
švietimo veiklose ir jų kokybę. Tyrimas buvo atliktas 2008 m. sausio–rugpjūčio mėnesiais.

Tyrimo tikslas buvo, remiantis Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metams nuostatose
(toliau – Švietimo strategija) apibrėžtu neformaliojo vaikų švietimo tikslingumu bei bendruoju socia-
linio dalyvavimo konceptu, nustatyti mokinių dalyvavimo neformaliojo vaikų švietimo sistemoje ten-
dencijas, atskleisti neformaliojo vaikų švietimo dalyvių informuotumą ir interesus, neformaliojo vaikų
švietimo tikslų bei formaliojo ir neformaliojo vaikų švietimo santykio vertinimą.

Remiantis politiniais strateginiais Europos Sąjungos ir Lietuvos dokumentais, taip pat socialinio
dalyvavimo teoriniu konceptu bei žvalgomojo tyrimo metu surinkta empirine informacija buvo atlikta
tyrimo objekto operacionalizacija – detalizuotas ir konkretizuotas tyrimo objektas, atskleistas jo detalūs
turinys. Taip pasirengta tyrimo instrumentų kūrimui bei duomenų struktūravimui. Bendrasis socialinio
dalyvavimo konceptas kaip teorinis tyrimo pagrindas pasirenkamas dėl to, kad atitinka Švietimo strategi-
joje nurodomus neformaliojo vaikų švietimo tikslus (mokinių saviraiškos, socialinio aktyvumo, pažinimo,
gebėjimų ugdymo ir t. t.), be to, paaiškina šiuolaikinės visuomenės keliamų iššūkių ir individo saviraiškos
bei pilietiškumo santykį. Socialinis dalyvavimas susideda iš tokių esminių savybių kaip individuacija ir
socializacija. Individuacija numano tokių asmenybės savybių kaip saviraiškos, orumo, pasitikėjimo savi-
mi, lyderystės ir kitų asmenybės savybių, stiprinančių individo asmens tapatumą, plėtojamą. Socializacija
numano tokių asmenybės savybių kaip bendradarbiavimo, konfliktų sprendimo, komandinio darbo, atsai-
kingumo ir kitų asmenybės savybių, stiprinančių individo visuomeninį tapatumą, plėtojamą Šios ir kitos
socialinio dalyvavimo savybės yra naudojamos tyrime kaip neformaliojo švietimo kokybės požymiai.

Mokslo studijoje vertinama šių požymių būklė (pagal įvairių respondentų pozicijas, raiškos ypa-
tumus, neformaliojo vaikų švietimo formas, mokyklos tipą ir pan.), poreikis bei interesas plėtoti juos
siejant su neformaliojo vaikų švietimo turiniu ir kryptingumu. Socialinis dalyvavimas tiriamas dviem
būdais: respondentų klausiami apie socializacijos ir individuacijos požymių svarbą ir patirtį neforma-
liajame vaikų švietime. Šie požymiai ir jų santykis yra esminiai nusakant neformaliojo vaikų švietimo
kokybės būklę ir plėtotės galimybes.

Klausimynuose taip pat gretinami formalūs ir neformalusis vaikų švietimas, keliant hipotezę apie
tai, kad švietimo vartotojai neformaliajam vaikų švietimui skiria ne mažiau reikšmės nei formaliajam.
Klausimyno požymiams išskirti papildomai pasitelkta intelekto tipų įvairovės teorija. Jos autoriaus Har-
vardo universiteto profesoriaus H. Garnerio (1983) nuomone, visavertė asmenybė galima ugdant ne tik
jos matematinę ir lingvistinę, bet visus intelektų tipus. Muzikos supratimas ir kūrimas, mąstymas vaiz-
dais, įgudės kūno panaudojimas saviraiškai, jautrus gamtos reiškinių stebėjimas, savo ir kitų žmonių
jausmų bei motyvų supratimas, būties klausimų suvokimas ir atsakymų į juos paieška, pagarba žmogaus
gyvybei ir gyvenimui – visi šie gebėjimai ne mažiau svarbūs asmenybės pilnatvei, nei mokėjimas suvokti
tekstą ar loginius ryšius. Kiekvienam iš 8-ių intelekto tipų klausimyne pateiktas vienas klausimas.

Klausimyne pateikiami klausimai apie neformaliajame vaikų švietime patiriamus sunkumus. Tei-
giniai parinkti pagal žvalgomojo tyrimo – *focus* grupių – duomenis. Neformaliojo vaikų švietimo pas-
laugų vartotojų taip pat klausiami apie tai, ką jie žino apie savo aplinkoje vykstančias įvairias neforma-
lį švietimo veiklas. Taip pat tikrinamas tikro ir potencialaus vartotojų žinojimo apie paslaugas lygmuo,
taip pat klausiami apie jų interesus vienai ar kitai veiklai.

B. Kaip tiriama?

Trianguliacija. Šiame tyrime buvo svarbus klausimas apie tai, kaip surinkti tinkamą ir patikimą informaciją apie neformaliojo vaikų švietimo kokybę ir veiksmingumą. Tyrime pasirinktas kompleksinis analizės būdas. Tyrimo kompleksiskumas įgyvendinamas trianguliacijos principu taikant kelis duomenų rinkimo ir apdorojimo metodus (*focus* grupė, struktūruota ir pusiau struktūruota apklausa, kokybinė turinio ir statistinė analizė), įvairius duomenų šaltinius (įvairias imtis) bei derinant švietimo strategijos ir teorines (socialinio dalyvavimo, intelekto tipų) nuostatas.

Focus grupės metodas – žvalgomasis tyrimas. Pagrindiniu tyrimo metodu pasirinkta struktūruota ir iš dalies struktūruota neformaliojo vaikų švietimo dalyvių apklausa raštu. Tikintis geriau pasirengti tyrimo objekto pažinimui, tyrimo instrumentų konstravimui ir duomenų interpretavimui buvo atliktas žvalgomasis tyrimas. Žvalgomojo tyrimo tikslas – surinkti kuo daugiau ir kuo įvairesnių neformaliojo vaikų švietimo tikrovės požymių. Kitaip tariant, siekiama išplėsti ir detalizuoti neformaliojo vaikų švietimo prasmes, remiantis empiriniais dalyvių patirties požymiais. Tam buvo taikytas *focus* grupių metodas. *Focus* grupėse dalyvavusiems įvairiems neformaliojo vaikų švietimo grupių reprezentantams (mokiniam, mokinių tėvams, mokytojams, mokyklų vadovams) buvo suteikta galimybė pasidalyti savo patirtimi, išsakyti nuomonę, išreikšti interesus, lūkesčius bei vertinimus. *Focus* grupėje būdavo prašoma išsakyti neformaliojo vaikų švietimo pranašumus ir trūkumus. Iš viso per penkis grupių susitikimus buvo išsakyti 169 neformaliojo vaikų švietimo pranašumai ir 127 trūkumai. Visi pranašumai ir trūkumai tyrėjų buvo sugrupuoti taikant turinio analizės principus pagal prasmę panašumą. Duomenys, požymiai ir kategorijos analizuoti aprašomosios statistikos būdu taikant vidurkių reitingavimo metodą. Dalyviai turėjo įvertinti visus išsakytus teiginius ranginės skalės būdu dvejopai: pagal individualią patirtį ir bendrą reikšmingumą. Taip papildomai buvo nustatomas individualios patirties ir bendro reikšmingumo santykis, įvertinant esminius šių požymių raiškos skirtumus. *Focus* grupių medžiaga buvo naudinga dvejopai: a) empiriniu pagrindu geriau atskleistas ir interpretuotas neformaliojo vaikų švietimo konstruktas, neformaliojo švietimo būklė ir plėtotės galimybės; b) empirine medžiaga papildyti neformaliojo vaikų švietimo kokybės vertinimo kiekybiniai instrumentai – struktūruoti klausimynai.

Struktūruota apklausa raštu. Kaip minėta, pagrindinis tyrimo metodas buvo struktūruota apklausa raštu. Klausimyno turinį ir struktūrą sudarė žvalgomojo tyrimo ir jau aprašytos operacionalizacijos procedūros gauta požymių sistema. Kiekvienai respondentų grupei buvo parengti atskiri devyni klausimynai, turintys bendrų ir unikalių klausimų. Atsakymai į klausimus pateikti ranginės skalės forma (vienur – trijų, kitur – penkių rangų forma). Pagal požymių tikslumą, klausimų ir atsakymų formas parengti du klausimynai – nuomonių, patirties ir interesų bei faktų klausimynai.

Nestruktūruota apklausa žodžiu. Siekiant sužinoti, kaip turėtų būti užtikrinamas neformaliojo vaikų švietimo paslaugų prieinamumas specialiųjų poreikių turintiems mokiniams, taip pat nepasiturinčių šeimų mokiniams ir rizikos grupės šeimų mokiniams, buvo pasirinktas apklausa žodžiu (interviu) tyrimo metodas. Interviu buvo atliekamas telefonu, taip pat tiesiogiai bendraujant su respondентаis. Taikant nestruktūruotą apklausą žodžiu buvo aprašomos specialiųjų poreikių turinčių ir rizikos grupių šeimų vaikų dalyvavimo neformaliajame vaikų švietime patirtys. Nestruktūruota apklausa pasirinkta dėl to, kad tokių vaikų padėtis ir jų vertinimai būna nestandartiniai, sunku numatyti jų įvairovę ir įvairias prasmes. Bendrojo lavinimo mokyklų ir neformaliojo vaikų švietimo mokyklų atstovų interviu metu respondentams buvo užduodami klausimai apie specialiųjų poreikių, nepasiturinčių šeimų, rizikos grupės šeimų vaikus bei šių vaikų dalyvavimą neformaliojo vaikų švietimo veikloje.

Ekspertinių vertinimų metodas. Siekiant užtikrinti tyrimo duomenų patikimumą buvo taikytas ekspertinių vertinimų metodas. Jau atlikus tyrimą ir parengus ataskaitą, buvo pasitelkti išoriniai eksper-

tai. Ekspertais laikomi didelę patirtį turintys įvairūs neformaliojo vaikų švietimo dalyviai. Ekspertams elektroniniu paštu buvo išsiųsti parengtos ataskaitos egzemplioriai, kiekvienas jų individualiai įvertino tyrimo rezultatus. Ekspertai pateikė bendrąjį tyrimo vertinimą, taip pat detalizavo savo pastabas, papildė išvadą ir pasiūlymus. Ekspertų pastabos integruotos į studiją.

C. Kur tiriama?

Reprezentatyvumas. Pagal tyrimo organizavimo planą numatyta pasiekti kuo aukštesnį vieno iš socialinio tyrimo kokybės mato – reprezentatyvumo – laipsnį. Remiantis toliau išvardytais ir su išlyga pavadintais argumentais, galima teigti, kad neformaliojo vaikų švietimo kokybės tyrimas pasižymėjo pakankamai aukštu reprezentatyvumo lygiu.

- **Teritorinis reprezentatyvumas** – iš kiekvienos apskrities apklausoje dalyvavo bent po dvi mokyklas, viena – iš apskrities centro, kita – rajono. Didžiųjų apskričių imtyse buvo daugiau nei dvi mokyklos. Taip pat apklausoje dalyvavo neformaliojo vaikų švietimo mokyklų mokytojų ir neformaliojo švietimo būrelius lankančių mokinių iš įvairių Lietuvos apskričių. Papildomai buvo prašoma visų Lietuvoje registruotų neformaliojo vaikų švietimo institucijų vadovų pateikti vadovaujamo mokyklos duomenų.
- **Institucinis reprezentatyvumas** – į imtį patekusi mokykla buvo nagrinėjama kiek įmanoma išsamiau. Buvo siekiama susidaryti visuminį atskiros mokyklos ir apibendrintą Lietuvos mokyklos vaizdą. Teritorinis ir institucinis reprezentatyvumas nurodo, kad didelis respondentų vaikų ir mokytojų skaičius buvo pasiektas ne dideliu mokyklų išsibarstymu siekiant apimti kiek įmanoma didesnę Lietuvos teritoriją, o dideliu respondentų išsibarstymu vienoje įstaigoje. Didinant įstaigų skaičių, atitinkamai mažėja respondentų iš vienos įstaigos skaičius, todėl kyla pavojus, kad respondentų struktūra neatspindės realios švietimo dalyvių struktūros. Tarkime, jei į mokyklą pateks iki 10 klausimynų, tikėtina, kad jie bus padalyti respondentams pagal vieną ar du požymius, tačiau jei į mokyklą pateks kelios dešimtys klausimynų, tikėtina, kad jie bus padalyti respondentams pagal daugiau nei vieną ar du kriterijus ir labiau atspindės realų švietimo dalyvių pasiskirstymą pagal įvairius požymius. Šis klausimynų platinimo būdas leidžia turėti ne tik tikslesnį apibendrintą teritorinį būklės vaizdą, tačiau ir institucinį būklės vaizdą, o tai sudaro galimybę analizuoti tipinius ir ypatingus atvejus. Taigi taikytas frontalinės apklausa būdas, nes informacija gaunama apie visus klases mokinius, apie visą realią klases dalyvavimo struktūrą. Į imtį pateko 26 mokyklų visi 1–11 klasių mokiniai (N 1–11 kl. = 7 321). Taikytas ir tikslinės atrankos būdas, kai 6–11 klasių mokiniai (N = 961) užpildė klausimynus apie neformaliojo vaikų švietimo veiklų tikslus ir patirtis.

Focus grupių imtis. Žvalgomajame tyrime dalyvavo penkios žvalgomojo tyrimo *focus* grupės iš įvairių Lietuvos miestų ir mokyklų kaip antai: Šiaulių „Juventos“ pagrindinės mokyklos, Kauno Veršvų vidurinės mokyklos, Marijampolės muzikos mokyklos, Aukštadvario vidurinės mokyklos. Iš viso *focus* grupėse dalyvavo 109 mokyklų vadovai, mokytojai, mokiniai ir mokinių tėvai.

Struktūruotos apklausa imtis. Išsiųsti 12 696 klausimynai į 28 bendrojo lavinimo mokyklas. Klausimynai grįžo iš 26 mokyklų (grįžtamumas – 92,9 proc.). Aukštą grįžtamumo kvotą lėmė tiesioginis bendravimas su mokyklomis, gera bendradarbiavimo atmosfera. Grįžo 211 neformaliojo vaikų švietimo būrelių lankomumo 1–4 klasėse anketų, skirtų pradinėms klasių mokytojams, 961 tikslinės mokinių apklausa klausimynas 6–11 klasių mokiniams, 7 321 mokinių neformaliojo vaikų švietimo būrelių lankomumo anketa 5–11 klasių mokiniams, 751 mokinių tėvų klausimynas, 427 neformaliojo vaikų švietimo būrelių vadovų klausimynai, 26 klausimynai mokyklų vadovams. Iš bendrojo lavinimo mokyklų sugrįžo

9 695 užpildyti klausimynai. Iš 10 Lietuvos neformaliojo vaikų švietimo mokyklų grįžo 357 vaikų užpildyti klausimynai, 113 neformaliojo vaikų švietimo mokyklų mokytojų užpildytų klausimynų. Iš viso gauti 10 165 klausimynai.

Atvirų interviu imtis. Specialiųjų poreikių turinčių ir rizikos grupių vaikų padėčiai tirti pasitelkta: 12-os bendrojo lavinimo mokyklų vadovai ir jų pavaduotojai ugdymui, socialiniai pedagogai, mokytojai, klasių auklėtojai, 4 nepasiturinčių šeimų vaikai ir jų tėvai, 3 rizikos grupės mokiniai ir jų tėvai, Kauno Moksleivių laisvalaikio rūmų direktorė, Kauno Jaunųjų turistų centro direktorius, Marijampolės muzikos mokyklos direktorius, Kauno miesto švietimo ir ugdymo skyriaus vyr. specialistė bei Kauno miesto socialinių reikalų skyriaus specialistai. Trys rizikos grupės mokiniai, du vaikinai (septintokas ir devintokas) ir viena mergina (devintokė), davė interviu apie savo dalyvavimą neformaliojo vaikų švietimo veiklose. Interviu sutiko dalyvauti tik dvi rizikos grupės vaikų mamos ir dvi nepasiturinčių šeimų mamos.

Ekspertų grupės imtis. Tyrimo rezultatus vertino penki ekspertai: vidurinės mokyklos direktoriaus pavaduotojas ugdymui, atsakingas už neformalųjį vaikų švietimą, bendrojo lavinimo mokyklos mokinių prezidentė, dvi švietimo skyrių darbuotojos (vedėjo pavaduotoja ir vyr. specialistė) bei rajono centro muzikos mokyklos direktorius.

Organizavimas. Apklausa atlikta mokyklose, kurios sutiko dalyvauti tyrime. Tyrimo instrumentų perdavimas, jų platinimas, pildymas, rinkimas ir grąžinimas tyrėjams buvo vykdomas tyrėjams ir mokyklų atstovams nuolat tarpusavyje bendraujant ir derinant. Kiekvienai mokyklai buvo parengtas dokumentų rinkinys, kurio turinį sudarė prašymas atlikti tyrimą, Švietimo ir mokslo ministerijos pažyma apie atliekamą tyrimą, apklausos vedimo instrukcija, vokas su apmokėtomis pašto išlaidomis ir tyrimo klausimynai. Lygiavertis, skaidrus ir išsamus komunikavimas su mokyklomis leido tyrėjams užmegzti konstruktyvų dialogą.

Kiekvienai tyrime dalyvavusiai mokyklai buvo pateikti jų duomenys, apibendrinti greta kitų (anoniškų) mokyklų duomenų. Tad norėdamos mokyklos ne tik sužinojo išsamiai savo mokyklos būklę, tačiau galėjo palyginti ją su kitų Lietuvos mokyklų padėtimi. Ateityje šios mokyklos pagrįstai galės plėtoti savo neformaliojo vaikų švietimo strategijas.

1. NEFORMALIOJO VAIKŲ ŠVIETIMO SAMPRATA: POLITINIS, TEORINIS IR PATIRTINIS TYRIMO KONTEKSTAS

1.1. Neformalusis vaikų švietimas strateginiuose švietimo dokumentuose

Neformalusis vaikų švietimas yra sudedamoji Lietuvos švietimo sistemos dalis, kurios veikla reglamentuojama šiais dokumentais:

- *Lietuvos Respublikos švietimo įstatymu* (priimtas Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. birželio 17 d. Nr. IX-1630, Žin., 2003, Nr. 63-2853);
- *Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatomis* (patvirtintos Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. liepos 4 d. nutarimu Nr. IX-1700, Žin., 2003, Nr. 71-3216);
- *Neformaliojo vaikų švietimo koncepcija* (patvirtinta Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2005 m. gruodžio 30 d. įsakymu Nr. ISAK-2695, Žin., 2006, Nr. 4-115);
- *Vaikų ir jaunimo socializacijos programa* (patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. vasario 23 d. nutarimu Nr. 209, Žin., 2004, Nr. 30-995).

Iki 2003 m. (t. y. iki naujos Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo redakcijos – toliau Švietimo įstatymo) neformaliojo vaikų švietimo sąvoka nebuvo aiškiai apibrėžta, o *Lietuvos švietimo koncepcijoje* apibrėžiamas papildomasis ugdymas pagal pobūdį yra artimas neformaliajam ugdymui.

Neformaliojo vaikų švietimo koncepcijoje neformalusis vaikų švietimas apibrėžiamas kaip kryptinga veikla, padedanti vaikui įgyti kompetencijas, tapti sąmoninga asmenybe, sugebančia atsakingai ir kūrybingai spręsti savo problemas ir aktyviai veikti visuomenėje bei prisitaikyti prie kintančios aplinkos. *Švietimo įstatymo* 16 straipsnyje apibrėžiama neformaliojo vaikų švietimo paskirtis – tenkinti mokinių pažinimo, lavinimosi ir saviraiškos poreikius, padėti jiems tapti aktyviais visuomenės nariais.

Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatose akcentuojama švietimo – formaliojo ir neformaliojo – misija „padėti asmeniui suvokti šiuolaikinį pasaulį, įgyti kultūrinę bei socialinę kompetenciją ir būti savarankišku, veikliu, atsakingu žmogumi, norinčiu ir gebančiu nuolat mokytis ir kurti savo bei bendruomenės gyvenimą“. Šiame dokumente teigiama, kad „Lietuvos švietimas yra grindžiamas pagrindinėmis tautos, Europos ir pasaulio kultūros vertybėmis: asmens nelygstamos laisvės ir orumo, artimo meilės, prigimtinės žmonių lygybės, žmonių laisvių ir teisių, tolerancijos, demokratinių visuomenės santykių teigimu. Švietimas ugdo asmens nusistatymą ir gebėjimą remtis šiomis vertybėmis savo gyvenime ir veikloje“.

Vaikų ir jaunimo socializacijos programoje pabrėžiamas neformaliojo vaikų švietimo vaidmuo įgyvendinant užimtumo, prevencijos ir edukacines programas, lemiančias sėkmingą vaikų ir jaunimo socializaciją, ugdančias jų kultūrinę brandą, pilietiškumą, socialinius įgūdžius, saviraišką, gebėjimus ir polinkius.

Neformaliojo vaikų švietimo tikslas, kaip deklaruojama *Neformaliojo vaikų švietimo koncepcijoje*, yra per kompetencijų ugdymą formuoti asmenį, gebantį tapti aktyviu visuomenės nariu, sėkmingai veikti visuomenėje, padėti tenkinti pažinimo, lavinimosi ir saviraiškos poreikius.

Neformaliojo vaikų švietimo uždaviniai: ugdyti ir plėtoti vaikų kompetencijas per *saviraiškos* poreikio tenkinimą; ugdyti pilietiškumą, tautiškumą, demokratišką požiūrį į pasaulėžiūrą, įsitikinimų ir

gyvenimo būdų įvairovę; lavinti gebėjimą kritiškai mąstyti, rinktis ir orientuotis dinamiškoje visuomenėje; spręsti socialinės integracijos problemas: mažiau galimybių turinčių (esančių iš kultūriškai, geografiškai, socialiai ekonomiškai nepalankios aplinkos ar turinčių specialiųjų poreikių), ypatingų poreikių (itin gabių ir talentingų) vaikų, iškritusių iš švietimo sistemos, integravimas į visuomeninį gyvenimą, socialinių problemų sprendimas; padėti spręsti integravimosi į darbo rinką problemas.

Rezultatas, į kurį orientuotas neformalusis vaikų švietimas, yra *kompetencijos* (dokumentuose jos apibrėžiamos kaip mokėjimai atlikti tam tikrą veiklą, remiantis įgytų žinių, įgūdžių, gebėjimų, vertybinių nuostatų visuma), skirstomos į keturias pagrindines sritis:

- *asmeninės* – savęs pažinimas, savistaba, pasitikėjimas savimi, savęs vertinimas, savianalizė, saviraiška, sveika gyvensena, atsakomybė už savo veiksmus;
- *edukacinės (mokymosi)* – savarankiškas mokymasis bei informacijos valdymas, mokymasis visą gyvenimą, informacijos gavimas, jos analizavimas bei panaudojimas, mąstymo lankstumas (loginis, kritinis probleminis, kūrybinis);
- *socialinės* – bendravimas ir bendradarbiavimas, darbas komandoje, demokratinių struktūrų ir procedūrų išmanymas, sprendimų priėmimas, konfliktų sprendimas, lygių galimybių išsisauginimas, ekologinė savimonė;
- *profesinės* – specifinių sričių žinios, gebėjimai ir įgūdžiai, supratimas apie šiuolaikinę darbo rinką, požiūris į veiklos kokybę.

Kaip deklaruojama *Neformaliojo vaikų švietimo koncepcijoje*, neformaliajame vaikų švietime laikomasi šių principų:

- *aktualumo* – neformaliojo vaikų švietimo siūlomų veiklų pasiūla skirta socialinėms, kultūrinėms, asmeninėms, edukacinėms, profesinėms ir kitoms kompetencijoms ugdyti;
- *demokratiškumo* – mokytojai, tėvai ir vaikai yra bendro ugdymosi proceso kūrėjai, kartu identifikuoja poreikius;
- *prieinamumo* – sudaromos visos sąlygos vaiko kompetencijoms ugdytis per pasirinktą veiklą. Siūlomos veiklos ir mokymosi būdai yra prieinami visiems vaikams pagal amžių, išsilavinimą, turimą patirtį, neatsižvelgiant į socialinę padėtį;
- *individualizavimo* – ugdymas individualizuojamas pagal kiekvienam vaikui reikalingą kompetenciją, atsižvelgiant į jo asmenybę, galimybes, poreikius ir pasiekimus;
- *savanoriškumo* – vaikai laisvai renkasi švietimo teikėją, tinkamiausias veiklas kompetencijoms ugdyti, dalyvauja jose savo noru ir niekieno neverčiami.

Neformaliojo vaikų švietimo paslaugų teikėjai yra neformaliojo vaikų švietimo mokyklos, kurių pagrindinė veikla yra neformalusis vaikų švietimas, formaliojo švietimo mokyklos, turinčios teisę dirbti pagal neformaliojo vaikų švietimo programas, ir laisvieji mokytojai.

Neformaliojo vaikų švietimo programoms finansuoti iš valstybės ir savivaldybių biudžetų nuosekliai imamas taikyti mokymo lėšų skyrimo vienam vaikui principas. Formuojamas neformaliojo vaikų švietimo krepšelis, kuris vaikams suteikia lygias galimybes pasirinkti ugdymo įstaigą, programą, o neformaliojo vaikų švietimo teikėjams – gauti lėšų neformaliajam vaikų švietimui.

Europos Sąjungos dokumentuose *non-formal* (ir *informal*) *education* minimas, kai kalbama apie suaugusiųjų mokymąsi bei tokiu būdu įgytų kompetencijų įteisinimą. Vaikų ir jaunimo neformaliojo švietimo bendri visai Europai tikslai ir gairės šiuo metu yra rengiami ir bus tvirtinami 2011 m. Strasbūre Europos Parlamento ir visų Europos šalių švietimo ir mokslo ministrų. 2008 m. balandžio mėn. Vilniuje vyko tarptautinė konferencija „Europos formulė: šiandienos kompetencijos rytdienos sėkmei“ (dalyvavo švietimo proceso dalyviai iš beveik trisdešimties šalių). Tai pirmoji iš keturių tarptautinių

konferencijų, kurios iki 2011 m. vyks įvairiose Europos šalyse. Jų tikslas – įvertinti visų Europos regionų situaciją, atsižvelgiant į Rytų, Centrinės ir Vakarų Europos politinius, kultūrinius kontekstus, pasidalyti patirtimi ir suformuoti bendrus neformaliojo švietimo tikslus ir gaires.

1.2. Neformalusis vaikų švietimas užsienio šalyse

Atlikus užsienio šalių mokslininkų (Hodkinson, Colley, Malcom, 2002, 2003; Carron, Carr-Hill, 1991; Bjornavold, 2007; Rogers, 2005 ir kt.) darbų, kuriuose svarstomi neformaliojo švietimo klausimai, apžvalgą pastebėta, kad neformalusis švietimas (angl. *non-formal, informal education*) dažniausiai nagrinėjamas tik kaip suaugusiųjų mokymasis, pabrėžiant jų asmeninį tobulėjimą bei kvalifikacijos tobulinimą, taikant įvairius mokymosi būdus bei naudojantis įvairiomis mokymosi aplinkomis. Mokyklinio amžiaus vaikų ir jaunimo neformalusis švietimas analizuojamas labai fragmentiškai, telkiant dėmesį į bendruosius ugdymo klausimus, o ne į neformaliojo ugdymo specifiką.

Neformalusis švietimas, analizuojant jį plačiame pasaulinio švietimo kontekste, yra labai įvairių formų, orientuotas į įvairias visuomenės grupes, skirtas be galo įvairiems tikslams įgyvendinti. Todėl prasminga diferencijuoti neformaliojo švietimo veiklas pagal tam tikrus joms būdingus savitumus. Hoppers (2006), remdamasis įvairių autorių pastebėjimais ir išsamia lyginamąja įvairių šalių neformaliojo švietimo situacijos analize, išskiria tokius neformaliojo švietimo tipus: paraformalusis švietimas, visuotinis švietimas, asmeninis tobulėjimas, profesinis rengimas ir papildomo neformaliojo ugdymo programos.

Paraformalusis švietimas yra labai artimas formaliajam švietimui, nes jo funkcionavimas glaudžiai susijęs su formaliuoju švietimu ir dažnai yra tarsi formaliojo švietimo neformalusis atitikmuo (pavyzdžiui, suaugusiųjų neformaliojo pagrindinio ugdymo sistema Afrikos šalyse). Tai – neformaliojo švietimo iniciatyvos, orientuotos į skirtingus, bet labai aiškiai apibrėžtus mokymosi tikslus (pavyzdžiui, papildomosios užsienio kalbos tobulinimo pamokos). Kadangi tokios iniciatyvos turi tendenciją veikti lygiagrečiai su formalia švietimo sistema ir dažnai yra kaip formaliojo švietimo pakaitalas, šis edukacinių veiklų tipas įvardijamas kaip paraformalusis švietimas (Carron and Carr-Hill, 1991, Carr-Hill, Carron and Peart, 2001). Paraformaliojo švietimo terminas kilo iš Argentinos (Gallart, 1989), kur jis paprastai būdavo taikomas norint atskirti griežtai organizuotas, struktūruotas, institucionalizuotas ir nuoseklias ugdymo etapų programas nuo daugelio menkai struktūruotų, laiko prasme nenuoseklių bei vykdomų ne mokykloje programų.

Paraformalusis švietimas daugelyje šalių yra remiamas valstybės ir veikia lygiagrečiai su formaliojo švietimo sistema. Paraformalusis švietimas apima vakarines mokyklas, oficialias raštingumo ir nuotolinio mokymo programas, privačius mokytojus (repetitorius), tam tikras programas „gatvės vaikams“ bei įvairias profesinio rengimo formas. Aptariant vaikų ir jaunimo neformalųjį švietimą, ypač šiuo požiūriu reikia pabrėžti bendruomenių (ir kaimo) mokyklų programas, mobiliųjų mokyklų formas ir mokymą namuose.

Pastaruoju metu paraformaliojo ugdymo programas paprastai inicijuoja ir vykdo nevyriausybinės organizacijos, dažnai bendradarbiaudamos su tarptautiniais fondais. Pastebima tendencija, kad dabar Pietų šalių švietimo ministerijos išreiškia vis didesnę interesą tiesiogiai inicijuoti ir administruoti paraformaliojo švietimo programas, idant sparčiau likviduotų mokyklos nelankančių asmenų neraštingumą (pavyzdžiui, papildomojo pagrindinio ugdymo programa Tanzanijoje (*Complementary Basic Education in Tanzania*) ar apimtų sunkiai pasiekiamų vaikų grupes, pavyzdžiui, gyvenančius klajoklių bendruomenėse (mobiliesios mokyklos Kenijoje) ar kaimų bendruomenėse (kaip „piemenų“ mokyklos Ganoje). Tokios programos gali būti sėkmingai vykdomos ir industrinės visuomenės miesto bendruomenėse, kai valstybė skatina ir remia nevyriausybinių organizacijų įgyvendinamas ugdymo veiklas, pritaikytas specialių visuomenės grupių poreikiams.

Kadangi paraformaliojo švietimo programos dažnai yra ekvivalentiškos formaliojo švietimo sistemoje įgyvendinamoms programoms, paraformalusis švietimas iš esmės skiriasi nuo kitų neformaliojo švietimo tipų. Tačiau jo negalima sutapatinti su formalioju švietimu, nes nuo pastarojo jis skiriasi esminių bruožų: paraformalusis švietimas pasižymi operatyvia ir tinkama reakcija į asmens ar bendruomenės gyvenimo situaciją. Kai kurie autoriai (Verhie, 1991, Bhola, 1983) aptartąjį neformaliojo švietimo tipą nusako kaip alternatyvų formalųjį švietimą, argumentuodami tuo, kad siekiama to paties tikslo kaip ir formalioje mokykloje, tik daroma tai kitais, alternatyviais, būdais.

Carron ir Carr-Hill (1991), be jau aptartojo paraformaliojo švietimo, išskiria dar tris neformaliojo švietimo tipus: visuotinis švietimas, asmeninio tobulėjimo, veiklos ir profesinis rengimas. Ši klasifikacija pagrįsta keturių šalių – Argentinos, Kanados, Vengrijos ir buvusios Tarybų Sąjungos – tyrimų rezultatais. *Visuotinis švietimas* apima tas mokymosi veiklas, kurios yra nuo formaliosios mokyklinės sistemos akivaizdžiai atitolusios, nors ir neprieštaruja pagrindiniams jos funkcionavimo principams. Pagrindinės visuotinio švietimo savybės yra šios: susitelkimas skurdui mažinti, mokymosi veikiant (angl. *learning-by-doing*) nuostata, aukštas struktūrinio lankstumo lygis ir nuolatinis rūpinimasis, kaip pritaikyti mokymosi veiklas kintantiems vartotojų poreikiams. Nors visuotinis švietimas vis dar asocijuojasi su socialinėmis akcijomis struktūriniais pokyčiams, pastaraisiais dešimtmečiais jis turi tendenciją tapti mažiau opozicinis, siekiantis bendradarbiauti su valstybe socialinių pokyčių linkme.

Asmeninis tobulėjimas, kaip neformaliojo švietimo tipas, pastaruoju metu daugelyje pasaulio šalių, ypač – Šiaurės šalyse, klesti, yra „ant bangos“. Jis apibrėžiamas kaip edukacinės programos, apimančios daugybę mokymosi praktikų, kurias organizuoja į laisvalaikio veiklas orientuotos institucijos. Čia išryškėja švietimo rinkos aspektas: įvairūs kursai traktuojami arba kaip tiesiogiai vartojama paslauga, arba kaip investicija į žmonių išteklius (Carr-Hill, 2001). Pasak Field (2000), tai yra naujojo suaugusiųjų švietimo teritorija, su jai būdinga formų įvairovė: labai individualizuota, labiau privatizuota ir efemeriškesnė. Trumpalaikiai kursai gyvenamojoje vietoje, jogos studijos, sporto ar bendraminčių klubo programos, sveikos gyvensenos grupės yra tipiniai asmeninio tobulėjimo, kaip neformaliojo švietimo rūšies, pavyzdžiai. Visas formas vienija vienas tikslas – patobulėti ir įveikti savo ribotumus (ką kiekvienas supranta skirtingai ir labai individualiai). Asmeninio tobulėjimo programos yra tipinė mokymosi visą gyvenimą įgyvendinimo forma, nes jos tenkina poreikį įprasminti laisvalaikį ir leidžia pajusti gyvenimo pilnatvę (Field, 2000).

Profesinis rengimas, kaip neformaliojo švietimo rūšis, apima tas profesinio mokymosi veiklas, kuriose plėtojama profesinė dalyvių kompetencija, tačiau ji nepatvirtinama pripažintais diplomais. Taigi šiai neformaliojo švietimo rūšiai priskirtinas mokymasis darbo vietoje, amatų mokymasis pameistrystės forma, verslumo plėtros programos ir visos kitos programos, orientuotos į pritaikomųjų gebėjimų plėtotę ir besimokančiojo konkurencingumo darbo rinkoje didinimą.

Svarbus neformaliojo švietimo variantas, ypač kalbant apie neformalųjį vaikų švietimą, yra *papildomos neformaliojo švietimo* programos. Tai programos, teikiančios papildomojo ugdymo paslaugą vaikams, susidūrusiems su įvairiomis kliūtimis, bet vis dar lankantiems mokyklą. Tai vaikai, tapę labiau pažeidžiami dėl konfliktų, skurdo, nepalankios šeiminės padėties, priekabiavimo, smurto ir pan. Be kitų grupių, šios programos įtraukia našlaičius, apleistus vaikus, pabėgėlius, gatvės vaikus bei infekuotuosius ŽIV/AIDS. Derinant formaliojo švietimo bei išorinio neformaliojo palaikymo komponentus, šios programos padeda susieti minėtų grupių vaikus su socialine mokyklos aplinka ir išsilaikyti jiems formaliojo švietimo sistemoje. Palaikymo ir papildomojo ugdymo paslaugos yra specifinės, pritaikytos kiekvienam vaikui pagal situaciją ir teikiamos ne mokyklos, bet valdžios, nevyriausybinų organizacijų ar bendruomenės iniciatyva.

Atitinkamos papildomos neformaliojo švietimo programos įgyvendinamos ir industrinėse šalyse. Čia jos labiau orientuotos į socialinės rizikos grupes. Derinant papildomąjį ugdymą ir įvairias kitas

paslaugas (pavyzdžiui, psichologų konsultacijas, menų terapiją, darbo terapiją ir t. t.), siekiama, kad į socialinės rizikos grupę patekę jaunuoliai galėtų sėkmingai mokytis. Henry (2001) pateikia „erdvios mokyklos“ (angl. *Broad school*) Olandijoje ir „visapusio aptarnavimo mokymo“ (angl. *full service schooling*) Australijoje pavyzdžius.

Papildomam neformaliajam švietimui priskiriamos ir tos iniciatyvos, kurios įgyvendinamos greta formaliojo švietimo, siekiant praturtinti, pagilinti mokinių patirtį. Tai ir profesinio orientavimo programos, verslumo ugdymas, gyvenimo įgūdžių lavinimas bei įvairios korekcinės veiklos, vedamos profesionalų ar savanorių.

Įvairių pasaulyje įgyvendinamų neformaliojo švietimo veiklų suskirstymas į neformaliojo švietimo tipus leidžia išryškinti neformaliojo švietimo kaitos tendencijas ir atskleisti neformaliojo švietimo situacijos įvairiose pasaulio dalyse netolygumą. Pabrėžiant vaikų ir jaunimo neformalųjį švietimą, kai kurie neformaliojo švietimo tipai (pavyzdžiui, asmenybės tobulėjimas ir profesinis rengimas) netenka dalies aktualumo, tačiau negali būti visiškai atmesti, nes aiškios ribos tarp vaikų ir suaugusiųjų švietimo neformaliajame ugdyme nubrėžti neįmanoma. Pavyzdžiui, asmeninis tobulėjimas, kaip neformaliojo švietimo tipas, labiau orientuotas į suaugusiųjų mokymąsi, tačiau vaikai, lankantys jogos treniruotes, stiliaus kursus, šokių pamokas ir panašias veiklas, kuriose dera laisvalaikio praleidimas ir ugdymas, taip pat yra būtent šio neformaliojo švietimo tipo dalyviai.

Nors apie neformalųjį švietimą mokyklinio amžiaus vaikams ir jaunimui rašoma mažai, būtent šios amžiaus grupės neformalųjį švietimą tyrinėjantys autoriai (Hoppers, 2006; Rogers, 2004, 2005) pastebi ryškių neformaliojo švietimo pokyčių visame pasaulyje. Pagrindinės tendencijos yra šios: neformaliojo švietimo iniciatyvų skaičiaus ir masto augimas, ribų tarp formaliojo ir neformaliojo švietimo nykimas, ryškus interesas neformaliojo švietimo programavimui ir sociopolitiniam lokalizavimui plačiame formaliojo švietimo kontekste.

Dėl Dakaro konferencijos (2000) įtakos pastebima itin ryški *neformaliojo švietimo iniciatyvų skaičiaus ir masto augimo tendencija*. Tai siejama su mokymosi visą gyvenimą koncepcija, kuria vadovaujasi daugumos Šiaurės šalių (tokių kaip Švedija, Belgija, JAV, Vokietija ir t. t.) švietimo strategai. Būtent neformalusis švietimas laiduoja daugiau galimybių, yra lengviau prieinamas dirbantiems jaunuoliams, įgalina lanksčiai reaguoti į dinamiškus darbo rinkos bei kitus pasaulinės kaitos sąlygotus reikalavimus.

Kaip teigia Rogers (2004), prieš dvidešimt metų neformalusis švietimas stokojo reikiamo dėmesio. Vaizdžiai tariant, „neformalusis švietimas buvo it vargšas ir blogai išauklėtas svečias prie bendro švietimo stalo: niekas jo nepageidauja ir net nežino, kaip prideramai prie jo prieiti“. Neformalusis švietimas buvo siejamas tik su jautrių socialinių grupių socialinių problemų sprendimu ir rūpėjo tik tokioms organizacijoms kaip Jungtinių Tautų Vaikų fondas (UNICEF) ir „Gelbėkit vaikus“ (SCF). Pastaruoju metu akivaizdu, kad neformalusis švietimas (skirtingais lygmenimis ir įvairioms tikslinėms grupėms) įgauna „naują kvėpavimą“. Daugelio šalių švietimo ministrai ir ministerijos susidomėjo neformaliojo švietimo pobūdžiu, kokybe, tikslais bei valstybės vaidmeniu neformaliajam švietimui gerinti (Rogers, 2004).

Kita vertus, pastebima, kad daugelyje šalių reformuojant formaliojo švietimo sistemą *mažėja skirtumų tarp formaliojo ir neformaliojo švietimo*. Kaip pastebi Hoppers (2006), pastarąjį dešimtmetį dėl aktyvesnio bendruomenės dalyvavimo, decentralizacijos bei švietimo finansavimo pokyčių pagrindinio ugdymo formalios ir neformalios formos vis labiau panašėja tarpusavyje. Taip pat pastebimas platesnis neturtingų ir neįgaliųjų vaikų mokymosi poreikių ir teisių pripažinimas, kurio praktinei raiškai labai svarbios ir naudingos yra alternatyvios neformaliojo švietimo programos bei papildomos iniciatyvos, padedančios šiems vaikams lankyti įprastą mokyklą.

Kaip teigia Hoppers (2006), pastaruoju metu, kaip niekada anksčiau per visą neformaliojo švietimo istoriją, yra *ryškus interesas jo programavimui ir sociopolitiniam lokalizavimui plačiame formaliojo*

švietimo kontekste. Kas turėtų rūpintis neformaliojo švietimo iniciatyvomis? Koks jų teisinis pagrindas? Kas turėtų kontroliuoti neformaliojo švietimo veiklas? Kokiomis savitomis metodologijomis bei baziniais principais grindžiamos neformaliojo švietimo veiklos? Koks neformaliojo švietimo programų tikslas? Be to, pastebimas siekis ne tik apibrėžti neformalųjį švietimą bendrajame švietimo kontekste, bet ir *susieti* jį su žmogaus teisių problemų sprendimu, socialinės atskirties mažinimu bei kitų opių visuomenės problemų mažinimu.

Palyginti neformaliojo švietimo padėtį bei jo plėtros tendencijas įvairiose pasaulio šalyse – be galo sudėtingas ir atskiros studijos reikalavimas. Hoppers (2006) pateikia labai apibendrintą vaizdą: jis tarsi padalija pasaulį į dvi dalis, įvairias šalis priskirdamas Šiaurės arba Pietums, ir taip išryškina jų skirtumus bei panašumus (pastarųjų yra mažiau) neformaliojo švietimo kontekste.

Šiaurės šalyse, kaip pabrėžia Hoppers (2006), nuo XX a. aštuntojo dešimtmečio įsigalint mokymosi visą gyvenimą idėjai bei keičiantis visuomenės požiūriui į švietimą, išaugo atvirų ir lanksčių mokymosi sistemų poreikis. Mokymasis visą gyvenimą čia asocijuojasi su neformaliuoju švietimu nemokyklinėje sistemoje. Tai išryškina specifinius neformaliojo švietimo bruožus, tokius kaip lankstumas, laisvas jo dalyvių įsitraukimas, būtinybė būti patraukliam besimokantiems ir darbo organizacijoms. Tokia neformaliojo švietimo traktuotė buvo ir tebėra didžiulis kontrastas vyraujančiai situacijai daugelyje Pietų šalių, kur žmonėms – suaugusiems, jaunimui ir vaikams – neformalusis švietimas visų pirma reiškia galimybę gauti „šiek tiek“ bazinio išsilavinimo. Taigi, neformalusis švietimas atlieka skirtingus vaidmenis industrinėse Šiaurės šalyse ir neturtingose Pietų šalyse, ir jis yra skirtingo socialinio ir politinio spaudimo subjektas.

Palyginimo prasme yra svarbūs duomenys, rodantys, kad neformaliojo švietimo teikimo mastas bei dalyvavimo jame lygis daug didesnis industrinėse šalyse nei neturtingose; kita vertus, tiek Šiaurės, tiek Pietų neformalusis švietimas yra lengviau pasiekiamas tiems, kurie jau turi sėkmingo ugdymo patirties (Field, 2000; Carron ir Carr-Hill, 1991). Kitaip sakant, neturtingieji ir socialiai atskirtieji mažiau dalyvauja neformaliojo švietimo veiklose. Taigi išryškėja faktas, kad neformalusis švietimas, užuot sprendęs, tik dar labiau gilina socialinės atskirties problemą. Tai siejama su išteklių, būtinų norint dalyvauti neformaliojo švietimo veiklose, stygiu: trūksta pinigų ir socialinio kapitalo, be to, atskirtumo jausmas, kurį patiria šie žmonės, jiems trukdo įsitraukti į neformalųjį švietimą. Carron ir Carr-Hill (1991) daro labai reikšmingą išvadą: tenka nusivilti besitikintiems, kad neformalusis švietimas atliks kompensuojamąjį vaidmenį tiems, kurie dėl vienokių ar kitokių priežasčių neteko mokyklinio ugdymo (tai ypač aktualu vaikams ir suaugusiems neturtinguose Pietų kraštuose). Maža to, kadangi aukštesnio lygmens formalusis švietimas formuluoja reikalavimus ir neformaliajam švietimui, neformalusis švietimas yra kur kas labiau pažeidžiamas žemo socioekonominio išsivystymo šalyse.

1.3. Neformaliojo vaikų švietimo tyrimai Lietuvoje

Lietuvos mokslininkai įvairiais aspektais tyrė neformalųjį vaikų švietimą ir jam artimas, su juo susijusias sritis. Kadangi sąvoka „neformalusis ugdymas“ dokumentuose, taip pat ir mokslo darbuose įsitvirtino tik po 2003 m., dažniausiai taip nusakoma popamokinė veikla, papildomasis ugdymas ir užimtumas. Mokslininkai neformalųjį ugdymą nagrinėja socializacijos kontekste (M. Barkauskaitė, 2001, G. Kvieskienė, 2000, 2003, 2005), analizuoja jo formas ir būdus (S. Dapkienė, 2000, I. Ramaneckienė, 2002, J. Ratkus, 2000, D. Survutaitė, 2004), tačiau daugiausia mokslo darbų yra skirta konkrečios neformaliojo ugdymo srities (muzikos, dailės, sporto ir kt.) išsamiai analizei (K. Kaluinaitė, 2002, A. Kurienė, 2002, R. Makarskaitė, 1998, B. Narkevičienė, 2000, R. Pečeliūnas, 2001, J. Tilindienė, 2000 ir kt.).

Švietimo ir mokslo ministerija nuo 2000 m. inicijavo nemažą tyrimų, atskleidžiančių įvairius neformaliojo vaikų švietimo aspektus: jo sąnaudų ir prieinamumo, popamokinės veiklos veiksmingumo, jaunimo dalyvavimo visuomeninių organizacijų ir savivaldos veikloje ir kt.

2006 m. atliktas tyrimas „Neformaliojo vaikų švietimo sąnaudų ir prieinamumas“ (vadovė G. Kvieskienė, VPU). Šiuo tyrimu siekta pagrįsti neformaliojo vaikų švietimo krepšelio įvedimo poreikį ir prielaidas, kuriomis neformaliojo švietimo sistemos aprūpinimas vadovaujantis krepšelio principu būtų racionali priemonė įveikti šio ugdymo netolygumą, aptarti neformaliojo ugdymo bendrojo lavinimo mokyklose galimybes ir pasiūlyti neformaliojo vaikų švietimo kaip socioeducacinės paslaugos kiekvienam vaikui modelį.

Šis tyrimas atskleidė neformaliojo vaikų švietimo institucijų *tinklo nepakankamumą* (neformaliojo švietimo mokyklos sutelktos savivaldybių centruose, jų per mažai mažesniuose miesteliuose ir kaimo vietovėse); neformaliojo vaikų švietimo sistemoje dalyvaujančių vaikų *kiekybinio pasiskirstymo netolygumą* (nuo 3 iki 68 proc. skirtingose savivaldybėse); *nevienodą neformaliojo vaikų švietimo finansavimą*, pažeidžiantį vaiko teises į vienodos apimties neformaliojo vaikų švietimo paslaugas (vidutiniškai skiriama 2 075 Lt vienam neformaliojo vaikų švietimo mokyklos ugdytiniui ir tik 355 Lt bendrojo lavinimo mokyklos ugdytinio neformaliajam švietimui; miesto savivaldybių mokyklinio amžiaus vaikams skiriamos neformaliojo vaikų švietimo lėšos beveik dvigubai viršija rajono savivaldybių skiriamas lėšas). Tyrimo metu nustatyta, kad išlaidos muzikos mokyklų mokinių ugdymui apie 2,5 karto viršija kitų ugdymo krypčių išlaidas, o tėvų piniginiai įnašai tesudaro tik 8 proc. savivaldybių skiriamos pinigų sumos.

2004 m. atliktas tyrimas „Jaunimo dalyvavimas visuomeninių organizacijų ir savivaldos veikloje“ (G. Bužinskas, T. Tamošiūnas, VPU), kuriuo siekta nustatyti 16–24 m. jaunimo dalį, dalyvaujančią visuomeninių organizacijų ir savivaldos veikloje, atskleisti jaunuolių politinio pasyvumo/aktyvumo veiksnius bei mokinių dalyvavimo savivaldos ir jaunimo organizacijose įtaką socializacijos procesams.

Tyrimas parodė, kad nors vienoje savivaldos ar jaunimo organizacijoje dalyvauja lygiai ketvirtadalis Lietuvos jaunimo, dauguma dalyvauja mokymosi vietos savivaldoje, laisvalaikio draugijose, mokinių organizacijose, studentų asociacijose. Tyrime dalyvavę mokiniai pripažino, kad veikla savivaldos institucijose ir visuomeninėse organizacijose padeda ugdyti bendravimo įgūdžius, jie turi galimybę geriau išreikšti save, auga jų pasitikėjimas savimi. Pagrindinė problema, kylanti jaunimo organizacijose dalyvaujantiems mokiniams, – laiko stygius bei visuomeninės veiklos derinimas su mokymusi, o pagrindinės nedalyvavimo priežastys yra informacijos trūkumas bei įdomių užsiėmimų stoka.

2003 m. atliktas tyrimas „Popamokinės veiklos veiksmingumas“ (atliko S. Ignatavičius, S. Matakaitė, I. Šutinienė, T. Tamošiūnas, VPU), kurio tikslas buvo išanalizuoti popamokinės veiklos organizavimą, būklę ir ją lemiančius veiksnius. Tyrimo rezultatai patvirtino, kad mokinius dalyvauti popamokinėje veikloje skatina saviraiškos ir interesų realizavimo poreikis, taip pat poreikis įgyti žinių bei rengtis būsimai profesijai. Kaip problema išryškėjo užklasinė veiklų naujumo, įvairovės stoka, organizacinių nesklandumų bei per didelis mokymosi krūvis mokykloje, trukdantis užsiimti popamokine veikla. Nustatyta didelė šeimos socialinio ir kultūrinio kapitalo įtaka mokinių dalyvavimo popamokinėje veikloje motyvams ir aktyvumui: itin svarbus yra tėvų požiūris į vaikų užimtumą bei tėvų galimybės mokėti už neformalųjį švietimą. Popamokinės veiklos organizatorių požiūris į galimus problemų sprendimo būdus nusako šie lūkesčiai: finansavimo didinimas, kvalifikuotų specialistų pritraukimas į mokyklas, mokinių vežiojimo galimybių išplėtimas, valandų, skirtų papildomajam ugdymui, skaičiaus didinimas, lankstesnis mokymo krūvio reguliavimas, nemotyvuotų mokinių motyvacijos didinimas, valandų skaičiaus mokytojų darbu didinimas, mokytojų entuziastų skatinimas, nuolatinių mokinių poreikių tyrimų plėtra.

2001 m. VPU Sociologinių švietimo tyrimų laboratorijoje atliktas tyrimas „Papildomasis ugdymas mokinių socializacijos kontekste“, kurio tikslas buvo atskleisti papildomojo ugdymo formų įvairovę ir

kaitos tendencijas bei nustatyti mokinių poreikius ir jų tenkinimą. Nustatyta, kad mokiniai yra iš esmės patenkinti papildomojo ugdymo veikla, tačiau pasigenda objektyvesnio mokytojų elgesio, didesnio tarpusavio pasitikėjimo bei laisvumo santykiuose su jais. Nors tik trečdalis mokinių nurodė, kad popamokinė veikla atitinka jų poreikius, skatina įsitraukti į mokyklos gyvenimą ir išvengti žalingų įpročių, apie pusė mokinių teigia, kad ši veikla pažadina naujų idėjų ir net dviem trečdaliams mokinių sudaro galimybę pabendrauti su bendraamžiais. Tyrimo rezultatai atskleidė mokytojų kompetencijos stoką papildomojo ugdymo organizavimo srityje, taip pat informacijos apie papildomojo ugdymo renginius stygių, organizatorių „prisirišimą“ prie tvirtas tradicijas turinčių renginių bei naujovių vengimą, per menką papildomojo ugdymo valstybinį finansavimą.

1.4. Neformaliojo vaikų švietimo konceptualizavimas

1.4.1. Socialinis dalyvavimas: socializacija ir individuacija

Socialinio dalyvavimo sąvoka nurodo, kaip individas yra įsitraukęs į grupės ir bendruomenės veiklas ir ko siekia sąmoningai įsipareigodamas. Socialinis dalyvavimas reiškia įvairiausias situacijas, kur kiekvienas dalyvis kooperuojasi tam, kad konstruotų, reflektuotų ir įgyvendintų bendrus siekius. Socialinis dalyvavimas numano įgalinimą. Įgalinimas reiškia, kad žmogus pats priima sprendimus savo gyvenimo įvykiuose, pats apsisprendžia, derina savo sprendimus su kitų žmonių sprendimais. Jei žmogui sprendimai yra primetami, jei jis nepriima sprendimų, tuomet tai nėra dalyvavimas, nėra ir įgalinimas, o priespauda. Akivaizdu, kad demokratinė visuomenė siekia kuo didesnio piliečių, taip pat ir vaikų dalyvavimo, įsitraukimo į grupių ir bendruomenių veiklas, sąmoningo sprendimų priėmimo. Antai į vaiką orientuoto ugdymo teorijos, kurias įtikinamai Lietuvoje aprašė ir aktyviai propagavo A. Juodaitytė (2004), pabrėžia, kad ugdymo galios turi ir gali būti perduodamos pačiam vaikui. Kitaip tariant, ugdymą turi orientuoti ne išankstiniai standartai, o vaiko interesai. Pedagoginiai sprendimai yra mokytojo dialogo su vaiku rezultatas. Taip galima tikėtis aktyvaus vaiko įsitraukimo į ugdymo procesą, taip pat ir atsakomybės. Kad tai yra įmanoma, įrodė Allexandrio Neillo, žymaus škotų psichologo ir pedagogo, įkurta ir sėkmingai veikusi *Summer Hill* mokykla. Socialinis dalyvavimas yra ne tik apsisprendimas ir sąmoningumas (čia reikėtų sekti P. Freire (2000) koncepcija), tačiau ir socialinis daugialypis priklausomumas, t. y. dalyvavimas kuo įvairesnėse socialinio gyvenimo formose, kuo įvairesniuose socialiniuose institutuose. Neformalusis švietimas yra socialinio dalyvavimo vieta *par excellence*, nes būtent čia vaikai ugdo savo socializacijos, t. y. bendradarbiavimo, konfliktų sprendimo gebėjimus, taip pat ugdo ir savo individuaciją, t. y. saviraiškos, lyderystės, kūrybingumo gebėjimus.

Socializacijos terminas vartojamas siekiant apibrėžti žmogaus išmokimą elgtis taip, kaip iš jo tikisi visuomenė. Kad žmogus galėtų išgyventi, gyventi ir dirbti kartu su kitais, jis privalo perimti tam tikras bendrąsias vertybes ir atitinkamai elgtis. Tokios vertybės perimamos ir elgesio išmokstama bendraujant su kitais žmonėmis. Įpročių, nuostatų, vertybių išmokstama netiesiogiai, socializacijos procese. Šeimoje vyksta pirmoji socializacija, čia žmogus išmoksta higienos ir sveikatos įpročių, čia kuriami lytiškumo, kalbos ir kalbėjimo pagrindai, taip pat perimamos vertybės. Didelė socializacijos dalis tenka bendraamžių bendravimui, taip pat bendravimui su mokytojais. Socializaciją tiesiogiai lemia bendruomenėje puoselėjama kultūra, pilietinis dalyvavimas. Kokios yra dalyvavimo, bendradarbiavimo tradicijos aplinkoje, tokias vertybes perima ir vaikas. Svarbi socializacijos dalis yra konfliktų sprendimas. Konfliktai yra natūrali žmonių bendravimo forma. Vaikai nuo mažumės patiria įvairiausių konfliktų. Ko gero, visi psichologai teigia, kad ne pats konfliktas kaip faktas, tačiau jo sprendimai yra svarbiausia. Neformalusis vaikų švietimas yra ta veikla, kai vaikai, padedami suaugusiųjų, turi galimybę mokytis įvertinti abipu-

sius šalių interesus, įgyti ginčų sprendimo įgūdžių ir taip išsaugoti draugiškus tarpusavio santykius. Žaidimas taip pat yra bazinė socializacijos forma; nustatyta, kad mažai žaidęs vaikas turės menkesnę socializaciją. Žaiddamas vaikas išmoksta įvairių vaidmenų, laikytis taisyklių, siekti individualių ir bendrų tikslų. Neformalusis vaikų švietimas – tai ta veikla, kai vaikai gali žaisti, bendrauti ir dalyvauti ne formaliose ugdymo aplinkose, o natūralioje vienoje ar kitoje veikloje, dažnai inicijuotoje pačių vaikų. Sėkminga socializacija galima laikyti tą atvejį, kai individas įsipareigoja įvairiose dalyvavimo formose, moka išreikšti savo ir atstovauti grupės interesams, susitarti ir bendradarbiauti dėl bendro intereso, siekti socialinio teisingumo ir didesnio bendruomenės solidarumo.

Individuacija – tai A. Schopenhauerio, C. G. Jungo ir kitų vartotas terminas, žymintis asmens unikalumą, savitumą, tapsmą pačiu savimi, laisvą nuo išorinių įtakų. Tai ir gebėjimas būti santykiyje, net ir konfliktiniame, su kitu, ir jame neprarasti savęs*. Individuacija yra individo, asmenybės savikūros ir saviraiškos galimybė ir priemonė. Individuacija yra socializacijos antonimas, tačiau glaudžiai su ja susijęs. Individuacija neįmanoma be paties individo įsitraukimo į savo tapsmą apsisprendimo. Individuacija reiškia įgalintą individą, ir, priešingai, įgalintas individas liudija apie tvirtą individuaciją. Įgalinimas prasideda, kai individai žino, kad jie turi teisę, taip pat ir gebėjimą spręsti jiems iškilusias problemas, kai jie tiki, kad jų turimi įgūdžiai ir galimybės leis jiems sėkmingai veikti. Individuacija gali vykti kartu su socialine grupe, tada individuacijos subjektas tampa grupės lyderis, kūrėjas, arba priešingai, individas susvetimėja socialinės grupės atžvilgiu, pasirenka kitą saviraiškos būdą. Individuacija yra toks procesas, kurio dėka išmokstama patiems kurti savo gyvenimus. Tai savitas savo galimybių maksimizavimas ir panaudojimas. Asmens tapatumas, kartu ir individuacija, pradeda reikštis tada, kai individas yra traktuojamas kaip subjektas, gebantis kurti individualų santykį su aplinka. Aukšto individuacijos laipsnio žmogus yra savarankiškas, pats gali spręsti ir pasirinkti. Individuacija yra žmogaus orumo ir garbingumo prielaida.

Individuacija padeda skleisti saviraiškai. Individuacijos procesą labai stimuliuoja kūrybinė, meninė veikla. Žinoma, meninės veiklos įgūdžius reikia pradėti plėtoti dar ankstyvoje vaikystėje ir šis meninio ugdymo procesas dar nėra susijęs su individuacijos procesu, o tik sukuria prielaidas jam. Tačiau brandi meninė veikla, siekianti originalumo, naujumo, leidžianti sau peržengti egzistuojančias konvencines normas neišvengiamai yra susijusi su stipria individuacija. Individuacijos procesas taip pat būtinas laisvai pilietinei asmens saviraiškai. Nes jai taip pat, kaip ir meninio ugdymo atveju, reikia tam tikro parengiamojo pilietinio ugdymo ir dalyvavimo įgūdžių. Tačiau brandus pilietinis dalyvavimas yra susijęs su savo išskirtinės nuomonės išsakymu ir kovojimu dėl šios nuomonės, su teise demonstruoti požiūrį. Toks pilietinis elgesys būtinai sukuria prielaidas individuacijos procesui.

1.4.2. Skirtingi intelekto tipai – įvairiapusė asmenybė

Intelektas – tai protas, sugebėjimas mokytis ir išmokyti, susivokti naujose situacijose, atskleisti reiškinį ryšius. Egzistuoja du požiūriai į intelekto struktūrą. Vieni mokslininkai (Č. E. Spirman; 1863–1945) teigia, kad intelekto struktūroje galima išskirti bendruosius gabumus, kurie reiškiasi bet kurioje individo veikloje ir lemia bet kurio intelekto testo rezultatus. Pagal kitą sampratą intelektas – tai atskirų, vienas nuo kito nepriklausančių sugebėjimų visuma (JAV psichologai L. L. Terstonas, E. L. Tornadaikas ir kt.) (Psichologijos žodynas, 1993). Pastarąją sampratą išplėtojo JAV psichologas H. Gardneris, daugiau nei 20 metų tyrinėjęs intelekto struktūrą bei išskyręs aštuonis intelekto tipus.

* Individuacijos ir socializacijos sąryšys yra nagrinėjamas Ruškaus J. ir Mažeikio G. knygoje „Neįgalumas ir socialinis dalyvavimas. Kritinė patirties ir galimybių Lietuvoje refleksija“ (2008). Šiame skyriuje panaudota šios knygos medžiaga, tyrime vadovautasi čia pateikta socialinio dalyvavimo, socializacijos ir individuacijos samprata.

- Lingvistinis intelektas – tai jautrumas žodžių prasmei, jų tvarkai sakinyje, žodžių garsams, ritmui ir skaitymui, jų galiai pakeisti nuotaiką, įtikinti ar perteikti informaciją. Labai išlavinto šios rūšies intelekto apraiška – poeto ir rašytojo naudojami niuansai. Žmogus lengvai priima ir perima žodinę informaciją, gali fiksuoti įvairius kalbos niuansus, stilių bei atpažinti kalboje išreikštą nuotaiką. Toks žmogus labai sklandžia kalba reiškia mintis, jo žodynas yra turtingas, jis mėgsta skaityti, jam patinka rašyti bei žaisti žodžių žaidimus.
- Muzikinis intelektas – tai gebėjimas jautriai reaguoti į besikeičiančius garsus, išskirti instrumento skambesį melodijoje, mėgautis improvizuojant ir žaidžiant su muzikos garsais. Žmogus yra jautrus balso tonui, tembrui ir ritmui, emocinei muzikos jėgai, gali būti labai dvasingas.
- Loginis matematinis intelektas – tai gebėjimas manipuliuoti abstrakčiais simboliais, gerai spręsti loginius galvosūkius, ieškoti priežasties ir pasekmės ryšių. Žmogus geba įžvelgti įvairių reiškinį loginę struktūrą, mėgsta tikslumą, jam patinka abstrakčiai mąstyti, skaičiuoti, jis mėgsta dirbti kompiuteriu. Toks žmogus žavisi gerai organizuota veikla.
- Erdvinis intelektas – tai gebėjimas gerai manevruoti erdvėje, konstruoti ar įsivaizduoti trimačius objektus bei jų projekcijas, interpretuoti diagramas, žemėlapius ir kt. Žmogui būdingas mąstymas vaizdais, jis jaučia visumą, gerai piešia, tapo, lipdo, lengvai skaito žemėlapius, schemas, diagramas, turi gerą vaizdinę atmintį, ypač tiksliai skiria spalvas.
- Kinestezinis intelektas – tai tobulas savo kūno suvokimas ir valdymas, gebėjimas tirti liečiant, judant. Žmogus itin gerai jaučia savo kūną, jo puikūs refleksai, jis greitai išmoka naują judesį, pastebi judančius objektus, mėgsta liesti ir dažniausiai yra auksinių rankų meistras. Tokiems žmonėms patinka vaidinti, jie yra jautrūs fizinei aplinkai, atsimesna tai, kur iš tikro dalyvavo, o ne tai, ką girdėjo ar tik matė.
- Egzistencinis intelektas – tai gebėjimas pažinti save, paaiškinti savo ir kitų žmonių mintis, jausmus, emocijas, nusipiešti tikslų savo psichologinį portretą, ieškoti atsakymų į būtis klausimus. Žmogui būdingas jautrumas savo vertybėms, savo jausmų, pranašumų ir trūkumų pažinimas, puikus savęs, savojo tikslo suvokimo pojūtis, intucija, vidinė motyvacija, polinkis į savianalizę bei individualizmas.
- Tarpasmeninis intelektas – tai gebėjimas įvairias būdais bendrauti su kitais sudėtingoje socialinėje aplinkoje. Žmogus lengvai užmezga kontaktą ir bendrauja su žmonėmis, gerai derasi, suvokia kito žmogaus ketinimus, mėgsta būti draugijoje, turi daug pažįstamų. Jam patinka grupinė veikla. Jis dažnai tarpininkauja sprendžiant konfliktus, domisi socialinėmis situacijomis. Tarpasmeninis (socialinis) intelektas panaudojamas, kai mokomasi bendradarbiaujant su grupės nariais, diskutuojama mokytojo dalyko klausimais.
- Natūralistinis intelektas – tai artimumas gamtinei aplinkai, gamtos reiškinį pajautimas ir supratimas, organišką savę kaip gamtos dalies suvokimas.

Visi minėti intelektai skirtingai reiškiasi žmogaus veikloje, bet dažniausiai dominuoja du trys intelektai. Intelektas nėra pastovus. Žmogus gali išlavinti savo protinius gebėjimus. Intelektinėms galioms lavinti ypač svarbi mokymosi veikla (kūną laviname sportuodami, intelektą – mokydamiesi).

Tokia žmogaus intelekto traktuotė atskleidžia formalios švietimo sistemos ribotumą: mokykloje orientuojamasi į loginio matematinio bei lingvistinio intelekto ugdymą ir vertinimą, tuo tarpu ne mažiau svarbiems kitiems intelekto tipams (egzistenciniam, muzikiniam, kinesteziniam) menkai tescirama dėmesio.

2. NEFORMALIOJO VAIKŲ ŠVIETIMO VEIKLOS: DALYVAVIMAS, INFORMUOTUMAS, INTERESAI

2.1. Bendri neformaliojo švietimo veiklų lankomumo duomenys

1–4 klasių mokinių dalyvavimo neformaliojo vaikų švietimo veiklose duomenis pateikė mokytojai (N = 211). 5–11 klasių bendrojo lavinimo mokyklų mokinių užsiėmimų lankomumo duomenis pateikė patys mokiniai. Atlikta dviguba mokinių apklausa: frontalią (N = 9 650) ir tikslinę (N = 961). Analizuojant neformaliojo švietimo veiklų lankomumą labiau remtasi frontalią apklausos duomenimis, nes tikslinės apklausos paskirtis buvo ne lankomumo statistika, o neformaliojo vaikų švietimo veiklų tikslai ir patirtis.

Žvalgomojo tyrimo metu pastebėta, kad pradinių klasių mokiniai turėjo sunkumų pildydami anketas, pateikdami duomenis apie save, savo lankomą veiklą. Todėl 1–4 klasių mokinių duomenis pateikė mokytojai. Pateiktų duomenų išėities taškas buvo ne atskiri vaikai, o neformaliojo vaikų švietimo veikla. Todėl 1–4 klasių duomenų pateiktis kiek skiriasi nuo 5–11 klasių (frontalią ir tikslinę apklausų) duomenų pateikties. 5–11 klasių anketas pildė patys mokiniai, todėl jų duomenyse išėities taškas yra ne neformaliojo švietimo veikla (kaip 1–4 klasių), o mokinys. Todėl, pateikiant 5–11 klasių mokinių duomenis, operuojama šiais atramos taškais: realiu mokinių skaičiumi bei santykinu veiklų pasiskirstymu. Tuo tarpu 1–4 klasių atveju operuojama tik procentiniu veiklų pasiskirstymu. Priešingai nei 5–11 klasių atveju, analizuojant 1–4 klases neįmanoma pasakyti, kiek vaikų rinkosi neformaliojo švietimo veiklas ir kokias.

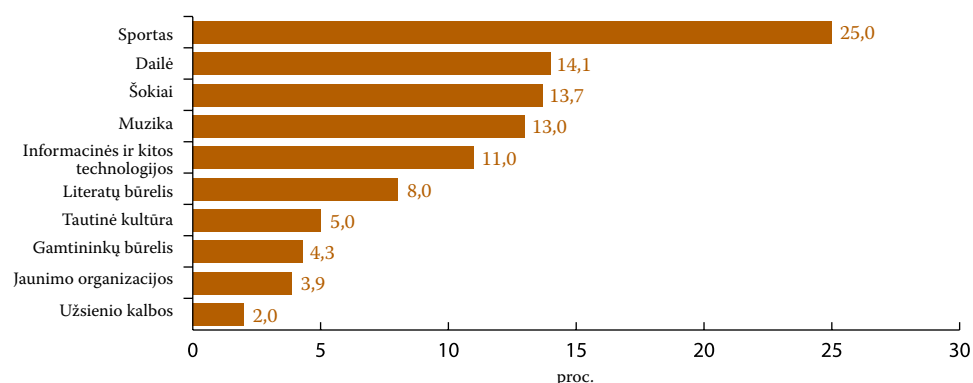
Didžioji dalis mokinių (63,7 proc.) neformaliojo ugdymo būrelius lanko mokykloje ir tik 36,3 proc. – neformaliojo vaikų švietimo įstaigose. Pradinių klasių mokiniai lanko daug įvairių būrelių, tarp kurių populiariausi yra sporto, šokių, dainavimo, dailės, dramos, folkloro ir kt. Pradinių klasių mokinių neformaliojo švietimo veiklų registracija, kartu ir analizė, pagal veiklų tipus yra gana sudėtinga, nes neretai neformaliojo vaikų švietimo veiklos susilieja ar sutampa – riba tarp veiklų (pavyzdžiui, šokių ir sporto) yra nedidelė arba visai jos nėra. Neformaliojo vaikų švietimo veiklos nėra labai specializuotos, vaikams yra pasiūloma įvairiapusė veikla, jie, išbandydami įvairias neformaliojo užimtumo formas, gali rasti juos dominančios veiklos ir plėtoti savo gabumus. Vis dėlto, tai kelia tam tikrų neformaliojo vaikų švietimo realybės, taigi ir tyrimo problemų. Dėl veiklų tipo sutapimo duomenys tapo nereprezentatyvūs, ir sužinota tik apie apibendrintą veiklų įvairovę. Tačiau, kaip minėta, tai problema, kurios nenumatė tyrėjai ir kuri būdinga neformaliajam vaikų švietimui: neretai, ypač pradinėse klasėse, veiklos nediferencijuojamos pagal tipus, todėl įvairios veiklos susilieja. Šie duomenų rinkimo trūkumai atskleidė dar vieną neformaliojo vaikų švietimo pokyčių kryptį: būtina tiksliau klasifikuoti ir registruoti neformaliojo vaikų švietimo veiklas, kad surenkama informacija būtų informatyvi.

Stebima didelė veiklų įvairovė: nuo tradicinių dailės, šokių ir panašių būrelių iki tokių veiklų kaip origamis, floristika, beisbolas, saviraiškos užsiėmimai ir pan. Tai rodo, kad bendrojo lavinimo mokyklose bei neformaliojo vaikų švietimo mokyklose dirba kūrybingi mokytojai, gebantys pasiūlyti mokiniams įdomių programų, nesusijusių su formaliuoju švietimu.

Pirmoje vietoje pagal populiarumą yra sporto užsiėmimai. Pradinėse klasėse dar labai nediferencijuojamas sportas pagal jo rūšis, būreliuose atliekama įvairių rūšių sportinė veikla. Tai, kad sporto veiklos yra populiariausios, gali būti pagrįstai traktuojama kaip neformaliojo vaikų švietimo pranašumas. Sporto veiklose vaikai gali ugdyti kinestezinį intelektą, taip pat judrumo savybes bei sveiką gyvenimo būdą. Kita vertus, tai, kad sportas užima 25 proc. visų neformaliojo švietimo veiklų, rodo, kad kitoms veikloms, tai pat, manytina, svarbioms, tenka mažesnė neformaliojo vaikų švietimo veiklų dalis. Pavyzdžiui, jaunimo organizacijoms tenka tik 4 proc. Tai reiškia, kad pilietinio vaikų dalyvavimo ir pilietiškumo ugdymo vieta neformaliojo vaikų švietimo dalyje yra išties menka. Analogišką išvadą galima padaryti ir apie ekologinį supratimą, tautinę kultūrą neformaliajame švietime.

Užsienio kalbos užima labai mažai vietos neformaliojo vaikų švietimo veiklų visumoje – tik 2 proc., tačiau tai suprantama, nes užsienio kalbų mokymas yra formaliojo švietimo tąsa. Vis dėlto, jei užsienio kalbų mokymasis būtų susietas su kitais užsiėmimais, pavyzdžiui, su muzika, sportu ar informacinėmis technologijomis, t. y. būtų užtikrinti tarpdalykiniai (neformaliojo vaikų švietimo veiklų) ryšiai, būtų galima tikėtis didesnio tėvų ir vaikų susidomėjimo užsienio kalbų mokymusi neformaliojo vaikų švietimo struktūroje.

1 pav. Neformaliojo švietimo veiklų lankomumo reitingas 1–4 klasėse (N = 4 034)

1 lentelėje pateikiamas vaikų pasiskirstymas į neformaliojo švietimo veiklas pagal lytį ir klases. Beveik pusė berniukų renkasi sportą nuo pat pirmos iki ketvirtos klasės. Daug berniukų renkasi informacines ir kitas technologijas, jomis domisi iki ketvirtos klasės. Tuo tarpu berniukai šokius renkasi vis mažiau sulig kiekviena aukštesne klase. Ketvirtoje klasėje šokiai užima tik 6 proc. berniukų neformaliojo vaikų švietimo veiklų, nors pirmoje klasėje užėmė 12 proc. (mergaičių šokių lankomumas taip pat mažėja, beveik perpus). Įdomu tai, kad mergaitės sportuoja mažiau, nei šoka, muzikuoja ar užsiima daile, tačiau jų domėjimasis sportu auga sulig kiekviena klase.

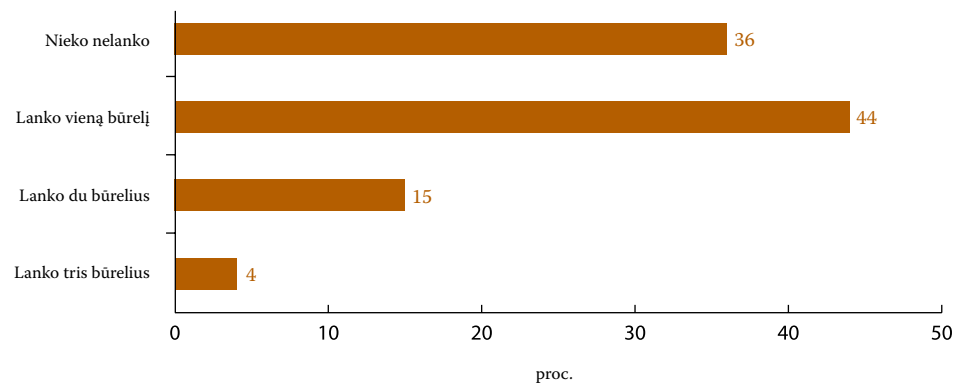
1 lentelė. Mokinių pasiskirstymas į neformaliojo švietimo veiklas pagal lytį ir klases (proc.)

Neformaliojo švietimo veiklos grupės	Berniukai				Mergaitės			
	Klasė							
	1	2	3	4	1	2	3	4
Šokiai	12	11	9	6	26	19	13	16
Sportas	33	33	37	43	9	10	14	21
Muzika	6	9	6	6	17	23	15	12
Dailė	11	8	11	9	21	13	22	18
Informacinės ir kitos technologijos	12	12	14	15	7	8	12	10
Tautinė kultūra	5	4	4	5	6	7	3	6
Gamtininkų būrelis	4	5	4	4	3	8	4	4
Literatų būrelis	7	11	9	4	6	8	14	7
Jaunimo organizacijos	8	2	5	6	5	1	2	5
Užsienio kalbos	1	4	1	1	1	3	1	2
Iš viso:	100	100	100	100	100	100	100	100

Šokius labiausiai lanko pirmos ir ketvirtos klasės mergaitės, mažiausiai – ketvirtokai berniukai (1 lentelė). Sportas lankomiausias ketvirtokų berniukų, o mažiausiai lankomas pirmokių ir antrokių mergaičių. Muzika lankomiausia antrokių mergaičių, mažiausiai – pirmokų berniukų (iš esmės visų pradinėse klasių berniukų). Dailė yra lankomiausia trečios ir ketvirtos klasės mergaičių, mažiausiai – antrokių berniukų. Informacinės technologijos pirmos ir antros klasės mergaitės domina mažiausiai, tačiau trečioje ir ketvirtoje klasėse pagal lankomumą jos aplenkia berniukus. Tautinės kultūros būrelį labiau lanko mergaitės, tačiau ketvirtoje klasėje jį pasirenka ir nemažai berniukų. Analogiška tautinės kultūros tendencijoms yra gamtininkų būrelio veikla. Literatų veiklą labiau mėgsta mergaitės, ypač trečios klasės. Jaunimo organizacijas labiausiai lanko pirmos ir ketvirtos klasės vaikai (ir berniukai, ir mergaitės). Sunku pasakyti, kodėl antra ir trečia klasės tuo nepasižymi. Užsienio kalbos populiariausios antroje klasėje. Tuomet, kai vaikai išmoka skaityti ir rašyti gimtąją kalbą, tikėtina, kad tėvai susirūpina vaikų užsienio kalbų mokėjimu ir iš mokyklos reikalauja papildomų ugdymo valandų užsienio kalboms mokytis.

5–11 klasių mokiniai duomenis apie save pateikė patys. Duomenų suvestinė rodo, kad net 36 proc. nelanko jokio užsiėmimo (2 pav.). Apklausa buvo atlikta pavasarį, gegužės mėnesį. Galėjo atsitikti, kad mokslo metų pradžioje daugiau vaikų lankė užsiėmimus, nei artėjant mokslo metų pabaigai. Mokyklų vadovų pateikti duomenys rodo, kad vaikų, dalyvaujančių neformaliajame švietime, skaičius yra linkęs mažėti artėjant vasarai. Akivaizdu, kad neformaliojo švietimo veiklose visai nedalyvaujančių vaikų procentas yra per didelis. Šis faktas suponuoja diskusiją apie tai, kaip paskatinti mokinius aktyviau dalyvauti neformaliojo vaikų švietimo veiklose, kaip padidinti neformaliojo vaikų švietimo veiklų patrauklumą. Be to, šis pakankamai žemą mokinių užimtumo lygį liudijantis faktas leidžia kelti diskusinių klausimų dėl neformaliojo vaikų švietimo vertės supratimo ir teisėto užtikrinimo. Tai, kad neformaliojo vaikų švietimo veiklų pasirinkimas yra paliktas laisvai mokinių valiai, kelia abejonių dėl švietimo politikos veiksmingumo. Būtų prasminga švietimo dalyvių diskusija su neformaliojo vaikų švietimo politikos formuotojais dėl reglamentuoto ir daugiau ar mažiau privalomo mokinių dalyvavimo neformaliojo vaikų švietimo veiklose. Privalomumo nereikėtų suprasti kaip prievartos, tačiau kaip tam tikrą dalyvavimo veiklose reglamentavimą ir įvertinimą vaiko pasiekimų *aplanko*, kuris gali turėti įtakos tolesnei karjerai, suteikti pranašumų profesinės karjeros konkurencinėse situacijose.

2 pav. 5–11 klasių mokiniai pagal neformaliojo švietimo veiklų lankomumą (N = 7 321)

Ryški tendencija, kad kuo aukštesnė klasė, tuo mažiau vaikų įsitraukę į neformalųjį švietimą, nesvarbu, kiek būrelių anksčiau jie buvo lankę: daugėja tų, kurie visai nelanko, mažėja tų, kurie lanko vieną ar kelis būrelius (2 lentelė).

2 lentelė. 5–11 klasių mokinių procentinis pasiskirstymas pagal klases ir lankomų neformaliojo švietimo veiklų skaičių (N = 7 321)

Neformaliojo švietimo veiklų grupė	Klasė						
	5	6	7	8	9	10	11
Nieko nelanko	28	25	36	37	40	44	52
Vieną būrelį	50	52	46	46	40	40	33
Du būrelius	17	16	15	13	15	13	12
Tris būrelius	6	7	3	4	4	3	4

Remiantis šiais duomenimis, galima kalbėti apie iškritimą iš neformaliojo vaikų švietimo sistemos. Iškritimo iš neformaliojo švietimo sistemos priežastys nebuvo tirtos, todėl apie jas galima kalbėti tik hipotetiškai. Akivaizdu, kad ką tik prieš tai paminėtas dalyvavimo neformaliojo vaikų švietimo veiklose motyvavimo klausimas yra esminis. Kodėl neformaliojo vaikų švietimo sistema vaikui bręstant praranda patrauklumą, kodėl mokiniai praranda motyvaciją? Tikėtina, kad formaliojo ugdymo krūvis yra didelis ir su kiekviena klase linkęs didėti, todėl mokiniai, siekiantys gauti gerus pažymius, kaip tolesnių studijų ir karjeros garantą, nebespėja dalyvauti neformaliojo vaikų švietimo veiklose. Neformaliojo vaikų švietimo veiklos turi būti labiau vertinamos, joms turi būti suteikiamas aiškus, pripažintas ir reglamentuotas įstatymų pripažinimas, vertė, nauda. Mažai remiamos pačių vaikų inicijuotos neformaliojo vaikų švietimo veiklos. Duomenys suponuoja apie kitus tyrimus, įvertinančius mokinių neformaliojo vaikų švietimo dalyvavimo interesų ir pasirinkimų veiksnius bei lankomumo dinamiką (pasirinkimų trajektorijas).

Diskusinių minčių kelia ir neformaliojo vaikų švietimo veiklų lankomumo statistika. Beveik pusė vaikų (44 proc.) lanko vieną būrelį, tik 15 proc. – du būrelius ir 4 proc. – tris būrelius (2 pav.). Visai nedalyvaujančių neformaliajame švietime vaikų yra daugiau nei merginų (jokio būrelio nelanko 41 proc. vaikų ir 33 proc. merginų). Du ir tris būrelius lanko labiau merginos nei vaikinai (atitinkamai 18 proc. ir 11 proc., 6 proc. ir 3 proc.).

Tikslinės bendrojo lavinimo mokyklų mokinių imties (N = 7 321), į kurią pateko tiek lankantys neformaliojo švietimo būrelius bendrojo lavinimo mokykloje, tiek už mokyklos ribų, duomenys kiek praplečia frontalsiosios imties duomenis. Yra tendencija, kad dailės, intelekto lavinimo, literatų, jaunimo organizacijų, tautinės kultūros būrelius lanko puikiai ir gerai besimokantys vaikai. Sporto ir muzikos būrelių lankomumas nepriklauso nuo mokinių pažangumo. Tuo tarpu informacinių ir kitų technologijų užsiėmimus labiau lanko žemesnius pažymius gaunantys vaikai. Yra stebima tendencija, kad kuo mažesnis mokinio pažangumas, tuo jo neformaliojo vaikų švietimo veiklų lankomumas yra menkesnis. Nėra ryškesnių neformaliojo švietimo veiklų lankomumo tendencijų skirtumo pagal geografines vietas.

2.2. Bendras neformaliojo švietimo veiklų lankomumo reitingas

Visos pirmuoju, antruoju ir trečiuoju numeriu mokinių anketoje įrašytos veiklos buvo sudėliotos pagal dažnumą. Šitai sudaryti užsiėmimų lankomumo ar populiarumo reitingai. Lankomumo reitingas parodė, kad Lietuvoje, kaip ir galima tikėtis, krepšinis yra populiariausia mokinių neformaliojo švietimo veikla (3 lentelė).

Sudėjus krepšinio lankymą kaip pirmą, antrą ir trečią pasirinkimus, paaiškėja, kad krepšinis užima apie 7,4 proc. viso neformaliojo 5–11 klasių mokinių švietimo, jį lanko per 8 proc. visus neformaliojo švietimo būrelius lankančių vaikų, iš jų 15 proc. – berniukų (pirmas, antras ir trečias pasirinkimas atitinkamai – 19 proc., 17 proc. ir 10 proc.) ir tik apie 2 proc. mergaičių (pirmas, antras ir trečias pasirinkimas atitinkamai – 2 proc., 1 proc. ir 2 proc.). Toks ryškus krepšinio populiarumo fenomenas gali būti interpretuojamas dvejopai.

Viena interpretacija gali būti apie profesionalaus krepšinio istorinių tradicijų ir dabartinių laimėjimų galią Lietuvos visuomenės sąmonei. Suprantama, kad visuomenė, ypač jaunimas, turi savo „dievaičius“, kurie dažniausiai yra sportininkai. Popkultūros įtaka visuomenės elgsenai yra neišvengiama. Tad natūralu, kad „krepšinio šalyje“ mokinių pasirinkimo prioritetas yra krepšinis. Taip toliau tęsiamos tradicijos, patys vaikai ir jaunuoliai tampa naujų, kone istorinių, įvykių dalyviai.

Kita, priešinga, interpretacija – vienos neformaliojo švietimo formos ryškus dominavimas visuomenės kultūroje ir sąmoneje apriboja mokinių pasirinkimo galimybes, nes tiek vaikų interesą, tiek veiklų pasiūlą lemia visuomenės stereotipas. Išigalėjęs stereotipas vaikus verčia rinktis tik šią vieną, o ne kitą neformaliojo švietimo veiklą, mažai numanant ir įvertinant, kad yra kitų puikių neformaliojo vaikų švietimo rūšių, galbūt labiau atitinkančių vaiko ir jaunuolio interesus ir gebėjimus ar aplinkos išteklius.

Interpretaciją apie krepšinio pasirinkimo stereotipiškumą sustiprina lytiškumo aspektas: berniukai daug dažniau nei mergaitės renkasi krepšinį: pirmuoju pasirinkimu – 86 proc. berniukų ir 14 proc. mergaičių, antruoju – 64 proc. berniukų ir 36 proc. mergaičių, o trečiuoju – 70 proc. berniukų ir 30 proc. mergaičių.

3 lentelė. 5–11 klasių mokinių populiariausios neformaliojo švietimo veiklos (N = 4 611)

Eil. nr.	Pirmojo pasirinkimo veiklos pavadinimas	N	proc.	Antrojo pasirinkimo veiklos pavadinimas	N	proc.	Trečiojo pasirinkimo veiklos pavadinimas	N	proc.
1	Krepšinis	432	9,37	Dainavimas	154	9,69	Dainavimas	45	9,20
2	Dailė	324	7,03	Krepšinis	138	8,68	Muzika (muzikos mokykloje)	34	6,95
3	Šokiai	302	6,55	Šokiai	97	6,10	Dailė	31	6,34
4	Dainavimas	276	5,99	Dailė	81	5,09	Šokiai	22	4,50
5	Drama/teatras	178	3,86	Muzika (muzikos mokykloje)	72	4,53	Krepšinis	21	4,29
6	Sportas	175	3,80	Sportas	64	4,03	Jaunimo organizacijos	18	3,68
7	Muzika	163	3,54	Drama/teatras	56	3,52	Drama/teatras	17	3,48
8	Futbolas	157	3,40	Futbolas	47	2,96	Sportas	16	3,27
9	Lengvoji atletika	132	2,86	Gitara	39	2,45	Skautai	14	2,86
10	Mušamieji instrumentai	104	2,26	Skautai	36	2,26	Kvadratas	13	2,66
11	Jaunimo subkultūrų šokiai	86	1,87	Informacinės technologijos	36	2,26	Tinklinis	11	2,25
12	Jaunimo organizacijos	84	1,82	Baseinas	35	2,20	Gitara	11	2,25
13	Skautai	82	1,78	Anglų kalba	35	2,20	Žurnalistų būrelis	11	2,25
14	Plaukimas baseine	81	1,76	Kvadratas	35	2,20	Anglų kalba	10	2,04
15	Buities darbai/technologijos	73	1,58	Jaunimo organizacijos	32	2,01	Matematika	9	1,84
16	Kvadratas	73	1,58	Jaunimo subkultūrų šokiai	31	1,95	Pučiamieji instrumentai	8	1,64
17	Liaudies šokiai	67	1,45	Liaudies šokiai	25	1,57	Buities darbai/technologijos	8	1,64
18	Fortepijonas	66	1,43	Fortepijonas	25	1,57	Folkloro būrelis	8	1,64
19	Gitara	66	1,43	Matematika	22	1,38	Informacinės technologijos	8	1,64
20	Karatė	65	1,41	Lengvoji atletika	21	1,32	Turizmas	8	1,64

Krepšinis populiarus visose tirtose mokyklos klasėse (nuo penktos iki vienuoliktos), tačiau nevienodai populiarus pagal gyvenamąją vietovę. Labiausiai krepšinių pirmu pasirinkimu renkasi rajonų centrų ir miestelių vaikai (59 proc.), gerokai mažiau (21 proc.) – didelių apskrities centrų (per 100 tūkst. gyv.); dar mažiau – kaimuose (15 proc.) ir santykinai visiškai mažai – mažesniuose (iki 100 tūkst. gyv.) apskričių centruose. Krepšinių lankantys mokiniai, santykinai, lyginant su kitomis neformaliojo vaikų švietimo veiklomis, labai dažnai antruoju užsiėmimu renkasi futbolą (išimtinai vaikinai) arba muziką muzikos mokykloje (labiau vaikinai nei merginos, 64 proc. ir 36 proc.). Visais atvejais (pirmuoju, antruoju, trečiuoju pasirinkimu) krepšinis labiau lankomas bendrojo lavinimo mokykloje nei neformaliojo vaikų švietimo mokykloje (atitinkamai: 57 proc. ir 43 proc., 68 proc. ir 32 proc., 76 proc. ir 24 proc.). Tai leidžia teigti, kad krepšinis vis dėlto nėra orientuotas į profesionalių įgūdžių ugdymą, bet yra labai svarbus dėl bendrojo mokinių užimtumo.

Mokiniai ne visada anketose įrašydavo savo lankomą neformaliojo vaikų švietimo veiklą konkrečiai ir tiksliai, pavyzdžiui, įrašai „šokiai“, „sportas“, „muzika muzikos mokykloje“ ar net „dailė“ ir „dainavimas“. Dėl nevienodos veiklų pateikties anketose ir sutapimų sunku veiklos reitingą laikyti ypač tikslu, todėl sunku ir tiksliai jį interpretuoti. Dėl šių priežasčių buvo visiškai neįmanoma detaliau išskleisti tokios populiaros veiklos kaip šokiai ar muzika (fortepijonas, pučiamieji ir kiti instrumentai).

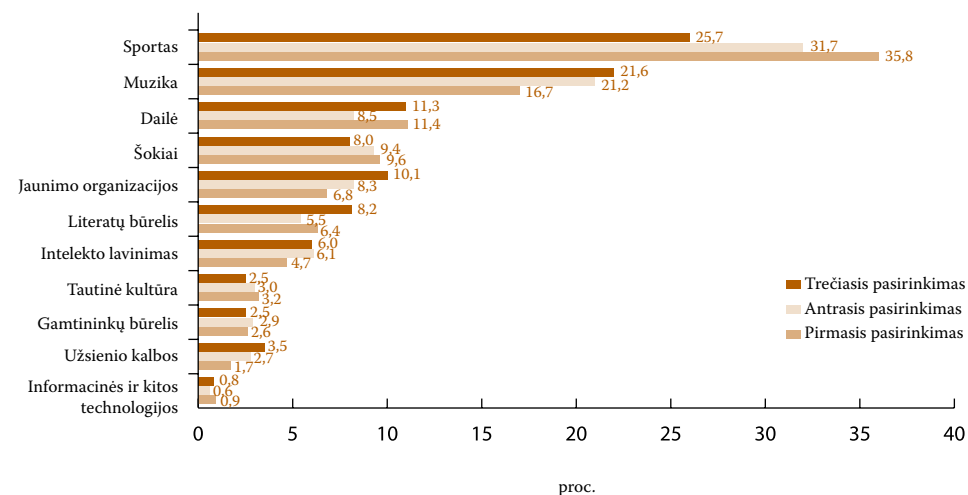
Dainavimas ir dailė yra gana konkrečios veiklos. Tikėtina, kad dailės turinį sudaro piešimo, tapybos, koliažo ar panašios veiklos, o dainavimo – individualus ir chorinis dainavimas. Dainavimas ir dailė yra kitos dvi pagal populiarumą reitingo viršuje esančios neformaliojo vaikų švietimo veiklos (taip vertinama pagal pirmąjį pasirinkimą, nes antrąjį ir trečiąjį pasirinkimą turi gerokai mažesnis vaikų procentas).

Dainavimą lanko apie 7 proc. mokinių, dainavimas užima per 8 proc. viso neformaliojo vaikų švietimo pasirinkimo (pirmas, antras ir trečias pasirinkimas atitinkamai – 6 proc., 10 proc. ir 9 proc.). Lytiškumo aspektas taip pat labai svarbus: dainavimą pasirinkę apie 3 proc. berniukų, o mergaičių – apie 11 proc. Dainavimas populiariausias rajonų centruose ir miesteliuose (66 proc.), mažiau populiarus – dideliuose apskrities centruose (18 proc.) ir mažai – mažesniuose apskrities centruose ir kaimuose (9 proc. ir 7 proc.). Dainavimą daugiausia pasirenka 6–9 klasių mokiniai. Bendrojo lavinimo mokykloje dainavimą lanko apie 55 proc. vaikų, o už mokyklos ribų – apie 45 proc.

Dailę lanko apie 6 proc. mokinių, ši veikla užima apie 6 proc. viso neformaliojo vaikų švietimo pasirinkimo (pirmas, antras ir trečias pasirinkimas atitinkamai – 7 proc., 5 proc. ir 6 proc.). Lytiškumo aspektas čia taip pat svarbus: berniukų lanko apie 4 proc., o mergaičių – apie 7 proc. Dailė labiausiai mėgstama rajonų centruose ir miesteliuose (64 proc.), mažiau – dideliuose apskrities centruose (19 proc.) ir mažai – mažesniuose apskrities centruose ir kaimuose (5 proc. ir 12 proc.). Dailę labiausiai lanko žemesniųjų (5–6) klasių mokiniai. Kuo aukštesnė klasė, tuo mažiau jos mokinių lanko dailės būrelį. Bendrojo lavinimo mokykloje dailę lanko apie 57 proc. vaikų, o už mokyklos ribų – apie 43 proc.

Sistemiškesnis neformaliojo vaikų švietimo veiklų vaizdas yra analizuojant veiklų grupes (veiklos sugrupuotos pagal panašumą). Pagal pirmąjį pasirinkimą (beje, kaip ir antrąjį bei trečiąjį pasirinkimus) neformaliojo vaikų švietimo sistemoje itin išsiskiria sporto būreliai (3 pav.).

3 pav. Neformaliojo švietimo veiklų reitingas pagal tris mokinių pasirinkimus (N = 4 649)

Sportas populiarus tarp visų klasių mokinių ir pirmuoju, ir antruoju, ir trečiuoju pasirinkimu. Populiarus visose gyvenamosiose vietovėse, visų tipų mokyklose, visose klasėse. Labai ryškiai sporto veiklose dominuoja berniukai. Santykinai, lyginant su merginomis, iš visų lankančiųjų sporto būrelius vaikai sudaro 61 proc., o merginos – 39 proc. (pirmu, antru ir trečiu pasirinkimuose vaikai ir merginos atitinkamai – 72 proc. ir 28 proc., 59 proc. ir 41 proc., 53 proc. ir 47 proc.) (3 pav.). Daugiau kaip pusė visų vaikų lanko sporto būrelius (53 proc.) ir mažiau kaip penktadalis – merginų (18 proc.) (visi trys pasirinkimai) (3 pav.).

Sporto būrelius labiau vaikai lanko neformaliojo vaikų švietimo mokykloje, mažiau – bendrojo lavinimo mokykloje. Tik pagal trečiąjį pasirinkimą sportas labiau lankomas bendrojo lavinimo nei neformaliojo vaikų švietimo mokykloje. Tai teigiamai vertintinas požymis, rodantis, kad vaikai bendrojo lavinimo mokyklose turi galimybę sportuoti net lankydami kitus, ne sporto, užsiėmimus. Sportas labiau nei bet kuri kita veikla vyrauja kaip papildomai pasirenkamoji. Pasirinkę sporto būrelį vaikai rečiau renkasi kitas papildomas veiklas (tik 23 proc.). Be to, antruoju ir trečiuoju pasirinkimu taip pat dažniausiai yra sportas. Šis faktas leidžia sportą laikyti vyraujančia mokinių, ypač berniukų, neformaliojo švietimo veiklos rūšimi. Dar kartais sporto užsiėmimus lankantys vaikai renkasi muzikos ir dailės veiklas, šiek tiek – kitų veiklų.

Vis dėlto sporto dominavimas kitų veiklų atžvilgiu gali būti traktuojamas bent dvejopai. Viena vertus, gerai, kad sportas – fizinės kinestezinės veiklos lavinimas – yra populiarus, nes tai puiki atsipalaidavimo priemonė, labai tinkama, nes formalusis švietimas daugiausia vyksta fizinio kinestezinio pasyvumo sąlygomis – vaikai didžiąją veiklos laiko dalį sėdi. Kita vertus, neformaliojo vaikų švietimo veiklos mokykloje yra pasiskirsčiusios gana netolygiai, t. y. labai dominuoja vienos veiklos, o kitų veiklų beveik nėra. Tuo tarpu vaikų interesai yra labai įvairūs ir sportas nebūtinai dominuoja. Šios tendencijos gali kelti klausimą, ar tikrai vaikų, o ne kiti interesai formuoja pasiūlą?

Muzika yra antroje vietoje taip pat pagal visus – pirmąjį, antrąjį bei trečiąjį – mokinių pasirinkimus (3 pav.). Muzika populiaru tarp visų klasių mokinių ir pirmuoju, ir antruoju, ir trečiuoju pasirinkimu. Muzika populiaru visose gyvenamosiose vietovėse (gal kiek mažiau kaime), visų tipų mokyklose, visose klasėse. Jei sportu, ypač populiariausiu krepšiniu, labiau domisi vaikai nei merginos, tai muziką daugiausia renkasi merginos. Santykinai, lyginant su vaikais, merginos sudaro 84 proc., o vaikai – tik 16 proc. visų lankančiųjų muzikos užsiėmimus (pirmu, antru ir trečiu pasirinkimuose merginos ir vaikai atitinkamai – 72 proc. ir 28 proc., 85 proc. ir 25 proc., 81 proc. ir 19 proc.). Daugiau kaip penktadalis visų merginų dalyvauja muzikos veikloje (23 proc.), o vaikų – kiek daugiau kaip dešimtadalis (13 proc.). Įdomu tai, kad muzika yra populiaru visose klasėse, tačiau pagal trečiąjį pasirinkimą yra linkusi labai „augti“. Tai reiškia, kad mokiniai bręsdami atranda savyje muzikinius talentus ir interesus, įsitraukia į papildomą muzikinį ugdymą. Šis faktas yra labai reikšmingas, liudijantis apie pakankamai didelį ir dar augantį vaikų domėjimąsi muzika. Vadinas, darytina išvada, kad būtina plėtoti muzikinio lavinimo galimybes. Sudarius galimybę vaikams patiems inicijuoti muzikinio lavinimo užsiėmimus, atsirastų jaunimo muzikos būrelių, kuriuose vaikai ir prasmingai praleistų laiką, ir ugdytų savo muzikinį intelektą. Muzikiniame lavinime dar tikrai yra nepanaudotų galimybių, todėl mokinių, mokytojų ir politikų kūrybai yra dar labai daug erdvės. Juolab kad muzika, kaip ir sportas, yra determinuotas lytiškumo aspektu, tik, priešingai nei sporte, muzikoje dominuoja merginos. Tikėtina, kad vaikai taip pat gali labai domėtis muzika, tik pasiūlą reikia formuoti labiau orientuojantis į jiems aktualius poreikius, į jaunimo subkultūroms įdomų žanrą. Be to, reikia atkreipti dėmesį, kad muzikai neformaliojo vaikų švietimo mokykloje skiriama daugiau dėmesio, todėl bendrojo lavinimo mokykla dar tikrai turi galimybių muzikiniam lavinimui plėtoti. Akivaizdu, jog tai susiję su neformaliojo vaikų švietimo finansavimu, nes muzikos priemonės nemažai kainuoja. Muzikos būrelius lankantys vaikai labai linkę koncentruotis vien tik į muziką, o papildomų interesų turi palyginti mažai. Duomenys rodo, kad dažniausias muziką

lankančių vaikų antrasis ir trečiasis užsiėmimo pasirinkimas yra muzika (kitu atveju – sportas ar šokiai). Sportas ir muzika yra veiklos, kurios labiausiai koncentruoja vaikų interesus.

Dailė ir šokiai – taip pat populiarus neformaliojo vaikų švietimo veiklos, neatsižvelgiant į klasę, vietovę, mokyklos tipą. Dailė ir šokiai populiarus veiklos tarp visų klasių mokinių ir pirmuoju, ir antruoju, ir trečiuoju pasirinkimu. Populiarius visose gyvenamosiose vietovėse, visų tipų mokyklose, visose klasėse. Merginos dailę ir ypač šokius lanko labiau nei vaikai. Santykinai, lyginant su vaikais, merginoms šokiai sudaro 84 proc., o vaikams – tik 16 proc. pasirinktos veiklos (kaip pirmas, antras ir trečias pasirinkimai merginoms ir vaikams atitinkamai 83 proc. ir 17 proc., 84 proc. ir 16 proc., 85 proc. ir 15 proc.). 12 proc. visų merginų lanko šokius ir tik 4 proc. visų vaikų. Dailė tenka 63 proc. merginų ir 27 proc. vaikų (kaip pirmasis, antrasis ir trečiasis pasirinkimai merginoms ir vaikams atitinkamai – 68 proc. ir 32 proc., 74 proc. ir 16 proc., 76 proc. ir 15 proc.). 12 proc. visų merginų ir 8 proc. visų vaikų lanko šokius. Dailė tarp kitų veiklų atrodo labiausiai subalansuota veikla lyčių požiūriu. Dailės ir šokių užsiėmimus labiau pasirenka už bendrojo lavinimo mokyklos ribų nei mokykloje. Dailę pasirinkę vaikai, panašiai kaip ir pasirinkusieji sporto veiklas, labiausiai yra susikoncentravę į pirmąjį savo (šiuo atveju – dailės) pasirinkimą. Tai rodo, kad sportą ir dailę pasirinkę vaikai yra labiausiai susikoncentravę ties šiuo savo interesu ir mažiausiai savo interesus padaliję įvairioms veikloms. Tai rodo sporto ir dailės veiklų pasirinkusių vaikų didesnę nei kitas sritis pasirinkusiųjų kryptingumą. Jei dailę lankantys vaikai renkasi papildomas veiklas, dažniausiai tai būna sportas, muzika arba šokiai. Šokius lankantys vaikai yra kiek mažiau koncentravęsi į šokius, jie dar domisi sportu, muzika ir dalyvauja jaunimo organizacijose. Galbūt šias domėjimosi tendencijas galima paaiškinti kiekvieno vaiko skirtinga intelekto struktūra: muzika, dailė ir kita meninė veikla sudaro sąlygas atsiskleisti bei ugdo konkrečius (vieno tipo) gabumus, tuo tarpu šokiams integruojami keli intelekto tipai (kinestezinis, muzikinis, tarpasmeninis ir kt.).

Jaunimo organizacijos dėl ryškios pilietinio ugdymo misijos yra įdomus neformaliojo vaikų švietimo segmentas. Jaunimo organizacijos yra palyginti patrauklios kaip antrasis arba trečiasis neformaliojo vaikų švietimo veiklos pasirinkimas. Būtent kaip antrasis ar trečiasis pasirinkimas dalyvavimas jaunimo organizacijose turėtų būti skatinamas ir remiamas. Interesas dalyvauti jaunimo organizacijose išauga aukštesniosiose klasėse (tai sietina su būtent tam amžiaus tarpsniui būdingu poreikiu burtis į grupes ir „keisti pasaulį“). Akivaizdu, kad jaunimo organizacijų galimybės turėtų būti aktyviai propaguojamos, juolab kad tai aiškiai susieta su Švietimo strategijos nuostatomis ugdyti mokinių pilietiškumą. Būtent tokiose organizacijose mokiniai įgyja realių praktinių pilietinio dalyvavimo įgūdžių. Deja, jaunimo organizacijose dideliuose miestuose dalyvaujama mažiau nei miesteliuose ar kaimuose. Vienas ekspertas priduria: *Problema yra ir dėl jaunimo organizacijų. Ar jos yra nepopuliarios, gal jų veikla netinkamai pateikiama. Vaikai iš pradžių lyg susidomi, o paskui nustoja jose dalyvauti.* Socialinės pilietinės veiklos galimybės yra kur kas įvairesnės dideliuose miestuose. Vadinas, dalyvavimo jaunimo organizacijose galimybė yra išties nepanaudota, ypač dideliuose miestuose. Stebima tendencija, kad ir ši veikla determinuota lytiškumo požiūriu: dominuoja merginos. Iš visų dalyvaujančių jaunimo organizacijų veikloje merginos sudaro 84 proc., o vaikai – tik 16 proc. (pirmu, antru ir trečiu pasirinkimais merginos ir vaikai sudarė atitinkamai 70 proc. ir 30 proc., 76 proc. ir 24 proc., 80 proc. ir 20 proc.). 10 proc. visų merginų ir 6 proc. visų vaikų dalyvauja jaunimo organizacijose. Jaunimo organizacijose dalyvaujantys mokiniai dažnai turi ir kitų interesų, dažniausiai antroji ir trečioji veikla yra sportas. Yra ir taip, kad kartais vaikai dalyvauja ne vienoje, o dviejose organizacijose.

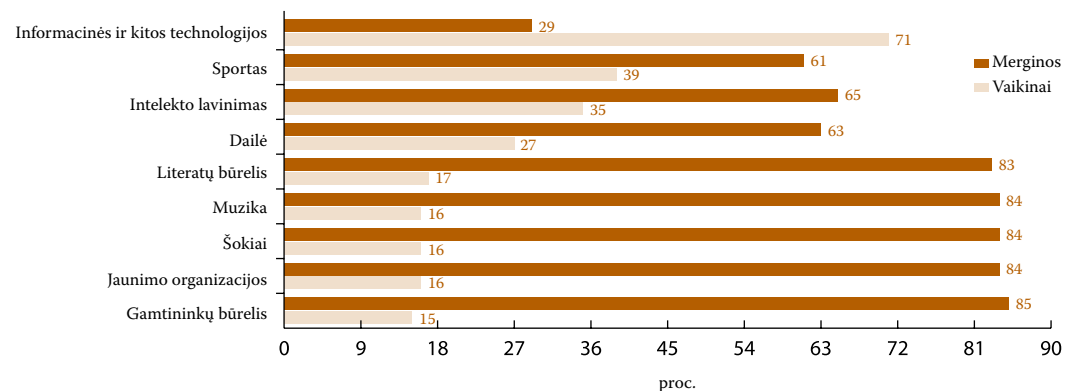
Literatų būrelis – taip pat merginų ryškiai dominuojama neformaliojo vaikų švietimo veikla. Santykinai, lyginant su vaikais, merginoms literatūrinės veiklos tenka 83 proc., o vaikams – tik 17 proc. (pirmu, antru ir trečiu pasirinkimais merginos ir vaikai atitinkamai sudarė 79 proc. ir 21 proc., 83 proc. ir 17 proc., 87 proc. ir 13 proc.). 9 proc. visų merginų dalyvauja literatų būrelyje ir tik 3 proc.

visų vaikinių. Literatų veikla vienodai populiari tarp visų klasių mokinių, visų tipų mokyklose, visose klase. Įdomu, kad literatų veikla populiarsnė mažose geografinėse vietovėse (kaimuose, miesteliuose) nei dideliuose miestuose. Šis faktas leistų daryti prielaidą apie humanitarinės kultūros geografinį netolygumą, kai provincijos labiau nei centrai yra palankesnė terpė humanitarinėms veikloms. Literatai turi savo vietą tarp kitų neformaliojo vaikų švietimo veiklų. Tai gana specifinė – humanitarinio tipo – tačiau didelį saviraiškos ir kūrybinį potencialą turinti veikla, be to, tai ryškiai bendrojo lavinimo, o ne neformaliojo vaikų švietimo mokyklos veikla. Tai yra ir toliau palaikytina mokyklose veikla, ypač reikalinga vaikams, siekiantiems prasmingai praleisti laisvalaikį, be to, labai naudinga pačioms mokykloms. Vaikai gali parengti įvairias miesto, miestelio ar rajono bendruomenėje mokyklą reprezentuojančias kūrybines veiklas. Literatų būrelį lankantys vaikai, lyginant su kitoje veikloje dalyvaujančiais vaikais, turi daugiau sia ir kitų interesų, dažniausias antras ir trečias užsiėmimas yra sportas, taip pat neretai – muzika.

Intelektu lavinimo, gamtos, tautinės kultūros, užsienio kalbų mokymasis, informacinės ir kitos technologijos – tai veiklos, gerokai populiarumu nusileidžiančios kitoms neformaliojo vaikų švietimo veikloms (renkasi iki 5 proc. mokinių). Numanomos didesnės šių veiklų galimybės, juolab kad jas kol kas vaikai renkasi tikrai palyginti retai. Jei intelekto lavinimo ar užsienio kalbų mokymo nedidelis populiarumas paaiškinamas tuo, kad šios neformaliojo švietimo veiklos daugiau ar mažiau atkartoja formaliojo švietimo atitinkamas veiklas, tai gamtininkų būrelio, tautinės kultūros, informacinių ir kitų technologijų mokymosi veiklos tikrai turi daugiau galimybių. Šiuo atveju būtina kalbėti apie kitokio motyvavimo priemones, ypač šias veiklas derinant su jaunimo interesais ir kultūra. Gamtininkų būreliai gali vykdyti ekologiniuose floros ir faunos stebėjimo žygiuose, tautinę kultūrą galima sėkmingai derinti su šiuolaikine (panaudojant, pavyzdžiui, grupių „Žalvarinis“, „Kitava“ ir kt. populiarumą ir kurti jų muziką atkartojančias ar kitą tautinę muziką interpretuojančias mokinių grupes), informacines ir kitas technologijas – įsiklausant į jaunimo interesus. Šiuo atveju prireiks ir strateginio suvokimo, ir sprendimų, ir mokytojų motyvacijos, ir lėšų, ir įsiklausymo į jaunimo interesus, ir politinio bei administracijos palaikymo. Merginų ir vaikinių gamtos užsiėmimuose dalyvauja atitinkamai 85 proc. ir 15 proc., intelekto lavinimo – 65 proc. ir 35 proc., informacinių ir kitų technologijų – 29 proc. ir 71 proc.

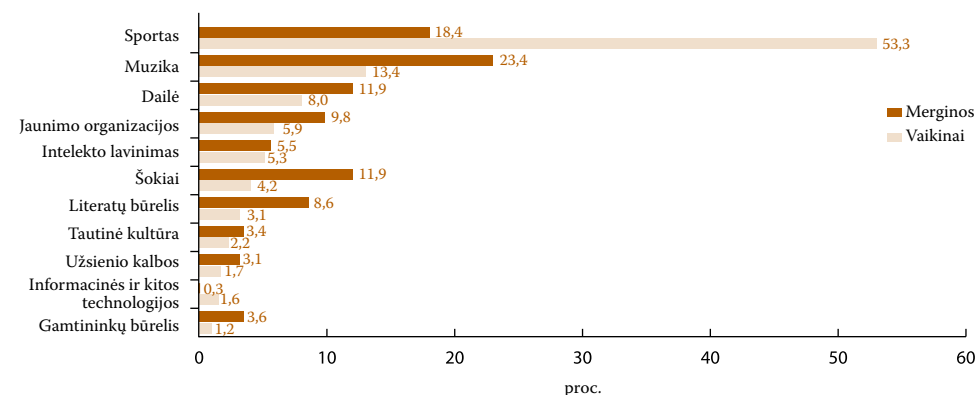
Vienas ekspertas taip paaiškina neformaliojo švietimo veiklų pasirinkimo kaitą: *Pradinukai daugiausia lanko tradicinius [užsiėmimus], nes tokie veikia mokyklose. Kai vaikas dar nėra savarankiškas, o tėvai neturi galimybės vežioti jo po įvairias neformaliojo [vaikų] švietimo mokyklas, jam tenka apsibrėžti, kur, ką siūlo mokykla. Vėliau kyla keblumų, kad nuo jaunesniųjų klasių lankęs tik sportą ar šokių, vaikas nustoja domėtis neformaliojo [vaikų] švietimo alternatyvomis. Dažniausiai tik pereina iš bendrojo lavinimo mokyklos [būrelio] į aukštesnio lygio neformaliojo [vaikų] švietimo mokyklą ir dalyvauja toje pačioje veikloje.*

4 pav. Neformaliojo švietimo veiklos pagal lyčių pasiskirstymą jose (proc.)

Atskirai vertėtų aptarti lytiškumo reiškinį neformaliajame švietime. 4 paveiksle vaizduojama, kaip berniukai ir mergaitės pasiskirsto pagal veiklas. Tuo tarpu 5 paveiksle vaizduojama, kaip berniukai ir mergaitės pasiskirsto tarp skirtingų veiklų. Neformaliojo vaikų švietimo veiklos yra stipriai lytiškai determinuotos: vaikinai faktiškai tik sportuoja (žaidžia krepšinį) ir užsiima informacinėmis ir kitomis technologijomis, o merginos – tik muzikuoja, šoka, dainuoja, dalyvauja jaunimo organizacijose. Beje, merginų populiacija labiau subalansuota nei vaikinių – jos gerokai tolygiau pasiskirsčiusios po įvairias veiklas palyginti su vaikais, kurių pasiskirstymas yra labai netolygus, koncentruotas į vieną, o ne į įvairias veiklas. Jei diskriminacija čia būtų ne per stiprus žodis, tai ne merginos, o vaikinai yra tam tikroje rizikos grupėje diskriminacijos atžvilgiu. Vaikinių pasirinkimai labiau nulemti lytiškumo stereotipų.

5 pav. Neformaliojo švietimo veiklos pagal lyčių pasiskirstymą tarp jų (proc.)

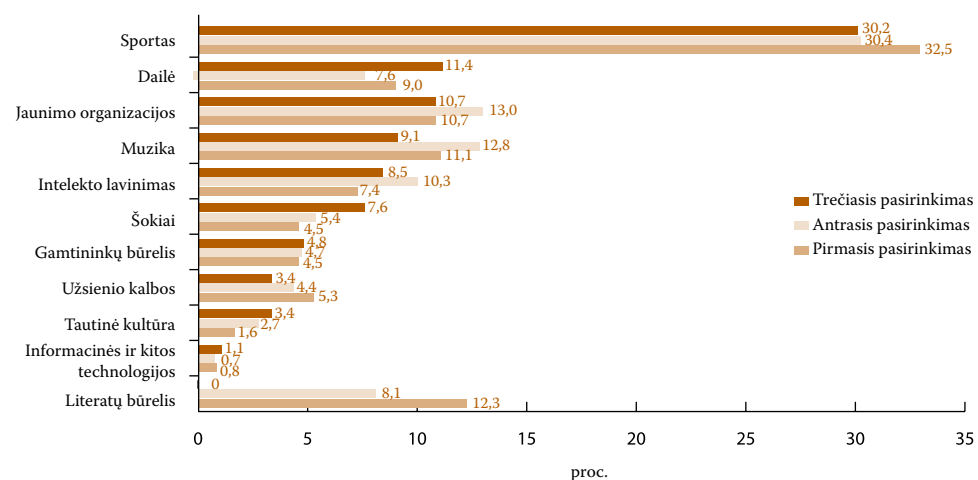

Nėra veiklos, kurioje abiejų lyčių mokinių santykis būtų lygus, kur vaikinai ir merginos būtų lygiomis dalimis (išskyrus dailę, kur lyčių santykis maždaug subalansuotas). Toks pasiskirstymas pagal lytį primena tradicinį švietimą prieš šimtą ir daugiau metų, kai vaikinai ir merginos mokėsi skirtingose klasėse. Akivaizdūs lytiškumo stereotipai: vyriškumo požymiai – jėga ir technika, o moteriškumo – šokis, muzika, menas, pilietinis dalyvavimas. Jei vertintume pagal visapusiškos, daugiamentelektinės ir dalyvaujančios asmenybės paradigmas, toks susiskirstymas pagal lytį yra žalingas tiek vaiko raidos, tiek visuomenės atvirumo požiūriais. Lytiškumo stereotipai yra stiprus pasirinkimo galimybes ribojantis veiksnys, nulemiantis vaikų pasirinkimus ir veiklų pasiūlas.

2.3. Neformaliojo švietimo veiklų bendrojo lavinimo mokykloje lankomumas

Mokinių apklausos duomenimis, tie mokiniai, kurie lanko neformaliojo vaikų švietimo būrelius bendrojo lavinimo mokykloje, labiausiai renkasi sportą (6 pav.). Mokykloje sporto būrelis pasirenkamas ir kaip pirma, ir kaip antra, ir kaip trečia lankoma veikla. Tačiau ir kitų veiklų tendencija yra ta pati: visos jos vienodai gali būti pasirenkamos ir kaip pirmas, ir antras, ir trečias būrelis. Išskyrus literatų būrelį, kuris būna išimtinai antrasis arba trečiasis pasirinkimas.

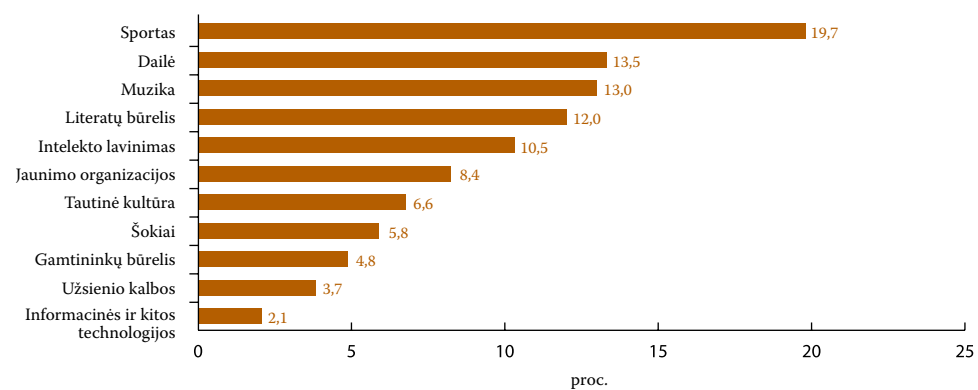
6 pav. 5–11 klasių mokinių pasiskirstymas pagal neformaliojo vaikų švietimo veiklos bendrojo lavinimo mokykloje pasirinkimą (N = 2 411)

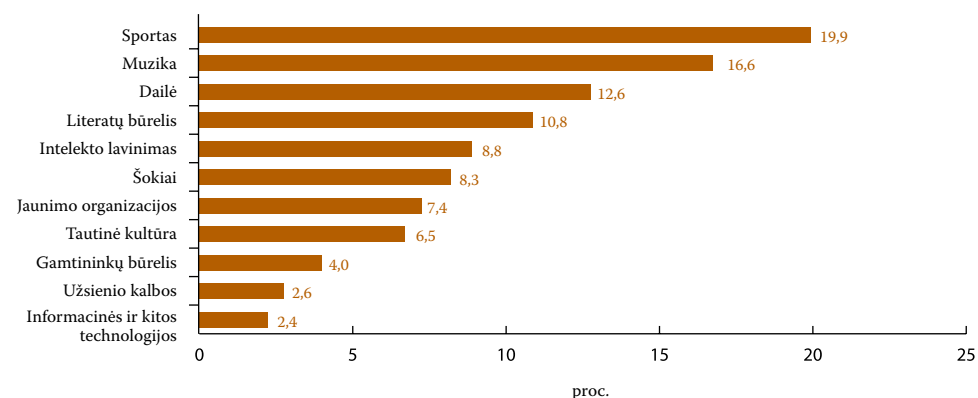
24-ųjų tyrime dalyvavusių bendrojo lavinimo mokyklų vadovai pateikė išsamius duomenis apie neformaliojo vaikų švietimo veiklą savo mokyklose. Kokie būreliai veikia mokykloje, kiek savaitinių valandų skirta jiems? Kokioms klasėms skirtas šis būrelis? Koks mokinių skaičius lanko šį būrelį metų pradžioje ir metų pabaigoje? Duomenys leidžia turėti išsamų mokyklos vaizdą neformaliojo vaikų švietimo organizavimo srityje, todėl duomenys gali būti traktuojami kaip reprezentatyvūs.

Paaiškėjo, kad mokyklose daugiausia siūloma įvairiausių sporto būrelių, jie sudaro penktadalį visos neformaliojo švietimo siūlomos veiklos (6 pav.). Dailė, muzika, literatų, intelekto lavinimo būreliai – tai taip pat pakankamai populiarūs veikla, kiekvienas šių dalykų būrelis sudaro po dešimtadalį visos veiklos. Sportui skiriama ir daugiausia valandų (8 pav.). Meninė ir humanitarinė veikla taip pat rikiuojasi po sporto.

7 pav. Neformaliojo vaikų švietimo veiklos reitingas pagal lankomumą. Bendrojo lavinimo mokyklų duomenys (N = 24)

8 pav. Neformaliojo vaikų švietimo veiklos reitingas pagal valandų skaičių. Bendrojo lavinimo mokyklų duomenys (N = 24)

Dažniausiai neformaliojo vaikų švietimo būreliams mokykloje skiriamos dvi valandos per savaitę. Tačiau yra būrelių (muzikos, šokių, sporto), kuriems mokyklose skiriama nuo vienos iki trijų valandų per savaitę.

Labai daug neformaliojo vaikų švietimo būrelių yra orientuoti į 1–4 klases. Tai leidžia kelti prielaidas apie skirtingas neformaliojo švietimo veiklos bendrojo lavinimo mokykloje ir neformaliojo vaikų švietimo mokyklų veiklos misijas. Neformaliojo švietimo užsiėmimai bendrojo lavinimo mokykloje atlieka vaikų dalyvavimo neformaliojo vaikų švietimo veiklose inicijavimo (jaunesniajame amžiuje) arba prasmingo užimtumo (vyresniajame amžiuje) misijas. Vis dėlto duomenys kelia daugiau klausimų nei atsakymų. Šie klausimai susiję su struktūruotesnės būrelių apskaitos galimybe, su duomenų pateikimą lemiančiais veiksniais ir pan. Neturint skaidrios ir struktūruotos neformaliojo vaikų švietimo apskaitos sistemos, negalima gerai išanalizuoti ir duomenų.

Bendrojo lavinimo mokyklų vadovų duomenys rodo, kad ryškėja tendencija – vaikų, dalyvaujančių neformaliojo švietimo veikloje, skaičius per metus sumažėja (4 lentelė).

4 lentelė. Neformaliojo vaikų švietimo veiklos grupių pasiskirstymas pagal mokinių skaičiaus pokyčius nuo mokslo metų pradžios iki pabaigos (N mokyklų = 24)

Neformaliojo vaikų švietimo veiklos grupė	Mokinių skaičius		
	nepakito	sumažėjo	padaugėjo
	dažnis (N)		
Šokiai	69	26	5
Sportas	53	40	7
Muzika	59	28	13
Dailė	60	28	12
Intelektu lavinimas	70	27	3
Informacinės ir kitos technologijos	50	29	21
Tautinė kultūra	67	23	9
Gamtininkų būrelis	72	22	6
Literatų būrelis	63	26	11
Jaunimo organizacijos	70	20	9
Užsienio kalbos	68	28	4

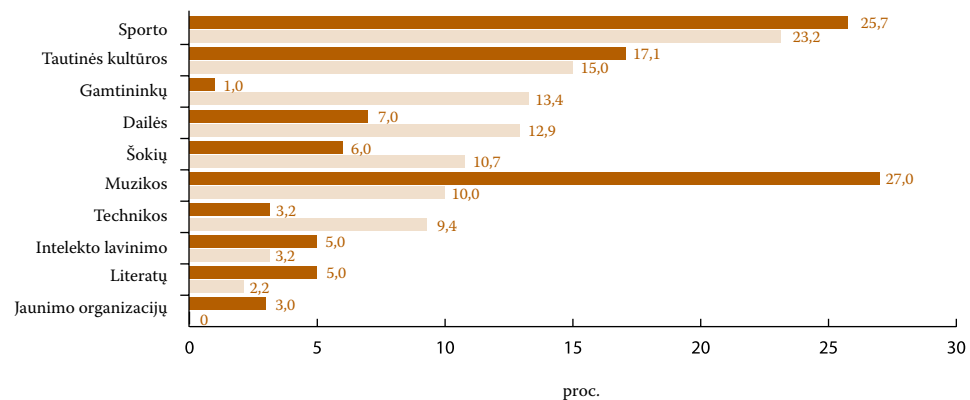
Daugiausia nubyra mokinių iš sporto, labiausiai daugėja technikos būreliuose, mažiausiai vaikų skaičius kinta intelekto lavinimo, gamtinių ir jaunimo organizacijų veikloje.

Vienas ekspertas teigia: *Mažėjančiam [neformaliojo vaikų švietimo būrelių] lankymui aukštesnioje klasėje daugiausia įtakos daro didėjantys formaliojo švietimo reikalavimai, nors labai dažnai tenka girdėti, kad kuo labiau užsiėmęs žmogus, tuo aukštesni jo mokslo rezultatai. Taigi, viskas priklauso nuo mokėjimo planuoti savo laiką, o tokios patirties jaunimui trūksta, nes nėra gausu informacijos šia tema būtent jaunam žmogui. Imtis tik vieno ar dviejų [užsiėmimų] skatina ir augančio žmogaus nuomonės nusistovėjimas, kad jam yra priimtina tik vienokia ar kitokia veikla, o ne nuolatinis veiklos kaitaliojimas.*

2.4. Neformaliojo vaikų švietimo mokyklų būrelių lankomumas

Neformaliojo vaikų švietimo mokyklų mokinių apklausos duomenimis, neformaliojo vaikų švietimo mokyklose populiariausia yra sporto veikla (9 pav.). Tautinė kultūra yra antroje vietoje, gamtinių – trečioje, dailė ir šokiai – ketvirtoje ir penktoje. Visos šios veiklos rūšys viršija 10 proc. lankomumo ribą*. Faktas, kad muzikos užsiėmimai atsidūrė santykinai žemoje vietoje lyginant su bendroju neformaliojo vaikų švietimo veiklų reitingu, paaiškintinas tuo, kad sudaryta neformaliojo vaikų švietimo imtis yra labai plati siekiant aprėpti kuo įvairesnio pobūdžio neformaliąją veiklą.

9 pav. Neformaliojo vaikų švietimo mokyklų mokinių veiklų (pirmojo ir antrojo pasirinkimų) lankomumo reitingas (N = 357)

Kita vertus, reikia įvertinti, kad vaikai renkasi ne vieną, o du ar tris būrelius. Pagal antrąjį pasirinkimą neformaliojo vaikų švietimo veiklos populiarumo reitinge pirmauja muzika (9 pav.), todėl, vertinant duomenis, visada reikia turėti galvoje, kad čia buvo daryti įvairūs ir skirtingi duomenų masių pjūviai. Antrąjį būrelį lanko visi (išskyrus kelis) neformaliojo vaikų švietimo mokyklų būrelius lankantys vaikai.

Lytiškumas taip pat turi didelę įtaką. Sportą, informatiką ir kitas technologijas dažniau renkasi vaikinai, muziką, dailę, literatų veiklą – merginos (5 lentelė).

* Neatitiktai su kitais reitingais paaiškinami tuo, kad apklausoje dalyvavo skirtingos imtys. Todėl interpretuojant reikėtų orientuotis ne į absoliutų viską apibendrinantį vieną skaičių, tačiau į įvairių imčių perspektyvas.

5 lentelė. Neformaliojo vaikų švietimo įstaigų mokinių veiklų pasirinkimas pagal lytį (N = 352)

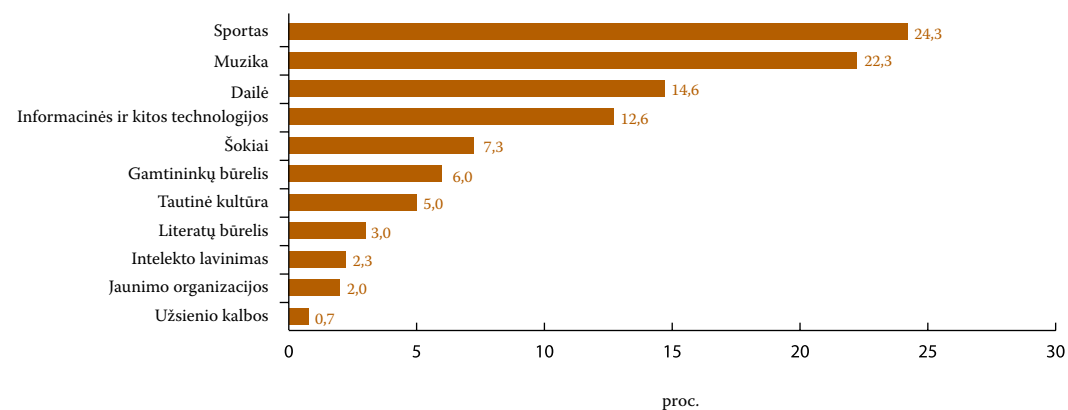
Neformaliojo švietimo veiklos grupė	Merginos		Vaikinai	
	pirmasis pasirinkimas	antrasis pasirinkimas	pirmasis pasirinkimas	antrasis pasirinkimas
	proc.			
Šokių	15	5	3	10
Sporto	20	24	34	29
Muzikos	12	31	5	14
Dailės	15	9	5	
Intelekto lavinimo	2	4	3	10
Technikos	6	4	20	
Tautinės kultūros	15	12	16	33
Gamtinių būrelio	13	1	13	
Literatų būrelio	3	5		5
Jaunimo organizacijų		4		

Daugiausia neformaliojo vaikų švietimo mokyklas lanko puikiai besimokantys 14–16 metų mokiniai. Be to, kur kas daugiau didelių miestų mokinių lanko neformaliojo vaikų švietimo mokyklas. Aki vaizdu, kad dideliuose miestuose neformaliojo vaikų švietimo mokyklų pasiūla yra didesnė.

Papildomą informaciją suteikia neformaliojo vaikų švietimo mokyklų vadovų pateikti duomenys. Deja, čia duomenų reprezentatyvumas menkas. Nors anketos buvo išsiųstos visoms 253 Lietuvoje registruotoms neformaliojo vaikų švietimo mokykloms (duomenys imti iš Atviros informavimo, konsultavimo, orientavimo sistemos), tačiau tik 37 mokyklos pateikė savo duomenis. Todėl čia pateikiami duomenys, ypač pateikti reitingo būdu, nėra reprezentatyvūs. Kita vertus, ne reitingo, o kitokiu būdu analizuoti duomenys tam tikros informacijos suteikia.

Sportas ir muzika pagal šiuos duomenis sudaro beveik pusę visų neformaliojo vaikų švietimo veiklų (10 pav.). Dailė, informacinės ir kitos technologijos yra dvi pakankamai populiarios neformaliojo vaikų švietimo formos. Intelekto lavinimas, dalyvavimas jaunimo organizacijose ir užsienio kalbų mokymasis nėra populiarūs.

10 pav. Neformaliojo vaikų švietimo veiklų reitingas. Neformaliojo vaikų švietimo mokyklų duomenys (N = 37)

Tarp išvardytų veiklų populiariausios yra stalo tenisas, lengvoji atletika, futbolas, krepšinis, tinklinis, jodinėjimas žirgais, orientavimosi sportas; dainavimas, grojimas pučiamaisiais instrumentais, bendrasis muzikinis lavinimas, grojimas fortepijonu, smuiku – tarp muzikos veiklų; bendrasis dailinis lavinimas, keramika, dizainas – tarp dailės veiklų; choreografija, modernieji, sportiniai, jaunimo subkultūrų šokiai; informacinės ir kitos technologijos: modeliavimas, auto- ir mototechnika, fizika, šachmatai – tarp intelekto lavinimo veiklų. Gamtininkų, floristikos būreliai dažniausiai pasirenkami iš gamtos veiklos, drama ir žurnalistika – iš literatų veiklos, maironiečiai ir gediminaičiai – iš jaunimo organizacijų.

Neformaliojo vaikų švietimo mokyklų duomenys patvirtina ir mokinių atsakymus, ir rodo netolygų mokinių pasiskirstymą veikloje pagal lytį (6 lentelė).

6 lentelė. Veiklų reitingas pagal jomis užimtų mokinių lytį. Neformaliojo vaikų švietimo mokyklų duomenys (N = 37)

Neformaliojo švietimo veikla	Merginos	Vaikinai
	N	
Sportas	1099	2214
Muzika	3675	1685
Informacinės ir kitos technologijos	189	898
Dailė	1290	439
Šokiai	977	336
Tautinė kultūra	194	152
Intelektu lavinimas	120	98
Gamtininkų būrelis	248	79
Jaunimo organizacijos	144	70
Literatų būrelis	73	23

Sportas, informacinės ir kitos technologijos yra vaikinių, o muzika, šokiai, dailė, gamtininkų, jaunimo organizacijos, literatūrinė veikla – merginų mėgstama neformaliojo vaikų švietimo sritis.

Neformaliojo vaikų švietimo veikloje labai mažai dalyvauja jaunesnių nei 7 metų vaikų (7 lentelė). Remiantis šiuo faktu, būtų tikslinga plėtoti diskusiją apie ikimokyklinio amžiaus vaikų galimybę dalyvauti neformaliajame vaikų švietime. Ar neformalusis vaikų švietimas yra skirtas tik mokyklinio amžiaus vaikams? O gal tiesiog sudėtinga atskirti neformaliojo vaikų švietimo ir formaliojo ugdymo veiklas ikimokyklinio ugdymo mokyklose? Pavyzdžiui, muzikos ir dailės pamokėlės darželyje, kurias veda ateinantys mokytojai, o ne auklėtojos, – tai formalusis ar neformalusis švietimas? Reikia manyti, kad ikimokyklinio amžiaus vaikų dalyvavimo neformaliojo vaikų švietimo veiklose galimybės dar tikrai neišnaudotos. Vis dėlto vaikai labai įsitraukia į neformaliojo vaikų švietimo veiklas jaunesniame mokykliniame amžiuje. Jų skaičius neformaliojo vaikų švietimo mokyklose (verta atkreipti dėmesį, kad ne bendrojo lavinimo mokyklose) yra didžiausias. Tas faktas, kad ikimokyklinio amžiaus vaikų neformaliojo vaikų švietimo mokyklose visiškai nėra, o pradėjus lankyti bendrojo lavinimo mokyklą įvyksta tam tikras dalyvavimo neformaliojo vaikų švietimo mokyklose lūžis, leidžia manyti, kad iš tikro yra ikimokyklinio amžiaus vaikų poreikis dalyvauti neformaliojo vaikų švietimo veiklose. Dar per mažai bendradarbiauja ikimokyklinio ugdymo ir neformaliojo vaikų švietimo mokyklos. Toks bendradarbiavimas būtų labai naudingas visoms švietimo dalyvių grupėms – vaikams, tėvams, mokytojams. Ekspertai priduria, kad *organizuoti veiklą ikimokyklinukams reikia ir tam tikrų specifinių, amžiaus tarpsnį atitinkančių sąlygų: [jie] greitai pavargsta, [nėra] kur palaukti tėvams; ar gali [vaikai] veikloje dalyvauti savaranki-*

kai, ar užtenka vieno [mokytojo] ir pan.). Vis dėlto, teigia kitas ekspertas, *reikėtų atkreipti dėmesį, kad mažamečių vaikų grupių yra neformaliojo vaikų švietimo mokyklose, turinčiose reikiamų mokytojų ir pakankamą finansavimą.*

Vyresnio amžiaus vaikų skaičius neformaliojo vaikų švietimo mokyklose mažėja kuo vyresni vaikai.

7 lentelė. Veiklų reitingas pagal jomis užimtų mokinių amžių. Neformaliojo vaikų švietimo mokyklų duomenys (N = 37)

Neformaliojo švietimo veikla (būrelis)	Jaunesni nei 7 metų	7–11 metų	12–14 metų	15–18 metų	18 ir daugiau metų
Sportas		826	1249	1145	105
Dailė		603	524	480	122
Informacinės ir kitos technologijos		248	424	319	66
Muzika	64	2575	1895	585	33
Šokiai	19	576	435	256	17
Tautinė kultūra		108	164	74	
Gamtininkų būrelis		71	141	89	
Literatų būrelis		22	39	35	
Jaunimo organizacijos		30	62	117	12
Intelektu lavinimas		12	37	55	3
Iš viso	83	3394	2773	1211	358

Dažniausiai neformaliojo vaikų švietimo mokyklose būrelius lankančių vaikų tėvams už švietimo paslaugas reikia mokėti (8 lentelė). Dažniausiai reikia mokėti už šokių, muzikos, dailės, taip pat sporto ir kitas veiklas. Vis dėlto yra ir analogiškų nemokamų veiklų, tik jų pasiūla yra gerokai mažesnė.

8 lentelė. Veiklų reitingas pagal mokėjimą už jas. Neformaliojo vaikų švietimo mokyklų duomenys (N = 37)

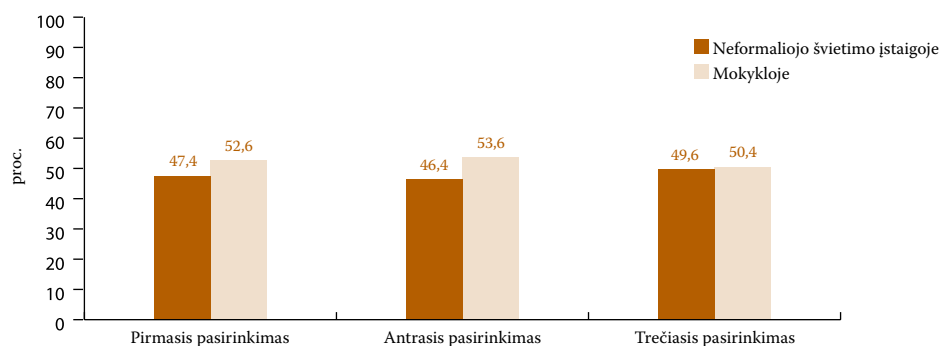
Neformaliojo švietimo veikla (būrelis)	Nemokama		Mokama	
	eilutės proc.	n	eilutės proc.	n
Šokiai	9,1	2	90,9	20
Sportas	23,3	17	76,7	56
Muzika	4,5	3	95,5	64
Dailė	13,6	6	86,4	38
Intelektu lavinimas	28,6	2	71,4	5
Informacinės ir kitos technologijos	15,8	6	84,2	32
Tautinė kultūra	20,0	3	80,0	12
Gamtininkų būrelis	23,5	4	76,5	13
Literatų būrelis	22,2	2	77,8	7
Jaunimo organizacijos	50,0	3	50,0	3
Užsienio kalbos	50,0	1	50,0	1

2.5. Bendrojo lavinimo ir neformaliojo vaikų švietimo mokyklose veikiančių būrelių palyginimas

2.5.1. Būrelių lankomumas

Tam tikras neformaliojo vaikų švietimo veiklų pasirinkimo tendencijas parodo lyginamoji bendrojo lavinimo ir neformaliojo vaikų švietimo mokyklose veikiančių būrelių lankomumo analizė. Būreliai bendrojo lavinimo ir neformaliojo vaikų švietimo mokyklose yra vienodai populiarūs, nors bendrojo lavinimo mokyklose organizuojamos veiklos populiarumas šiek tiek viršija būrelių neformaliojo vaikų švietimo mokyklose populiarumą (11 pav.). Tai rodo, kokią svarbią vietą neformaliojo vaikų švietimo veikla užima švietimo sistemoje. Tačiau diskusija apie skirtingas bendrojo lavinimo mokyklų ir neformaliojo vaikų švietimo mokyklų misijas ir formas yra būtina ir toliau čia plėtojama.

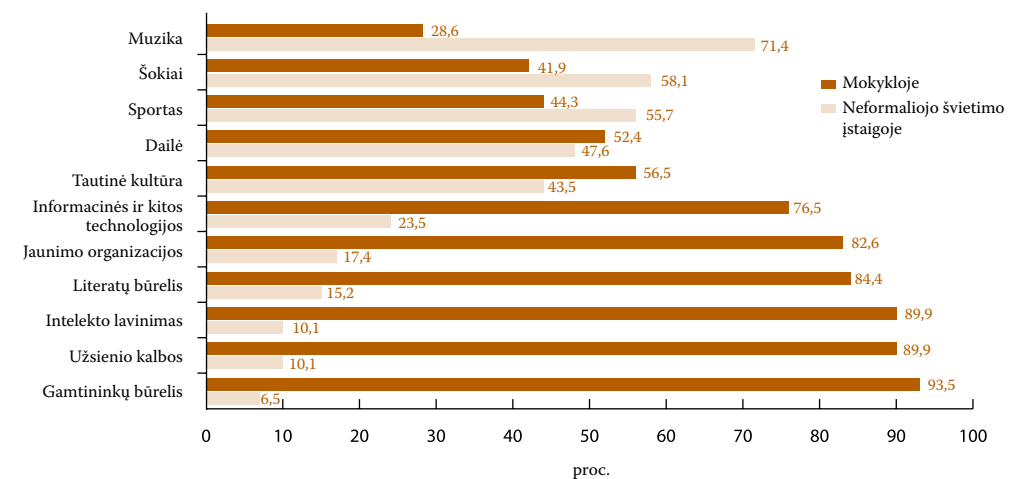
11 pav. 5–11 klasių mokinių pasiskirstymas pagal veiklos vietą ir pasirinkimą (N = 7 321)

Pagal bendrą skaičių pasirenkant pirmąją, antrąją ir trečiąją veiklą nors nežymiai, tačiau vis tiek vyrauja neformaliojo vaikų švietimo būreliai bendrojo lavinimo mokyklose.

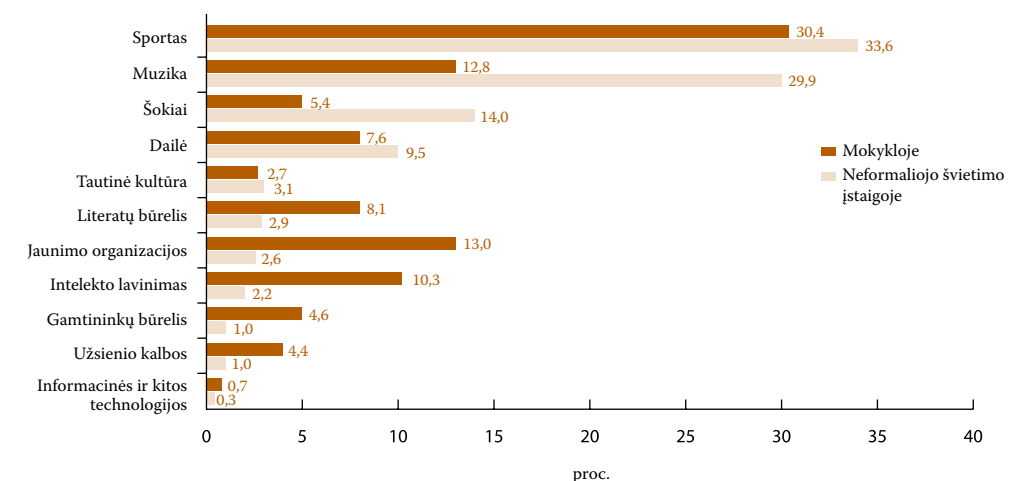
Vertinant pirmosios veiklos pasirinkimo tendencijas, matomas aiškus pasiskirstymas (12 pav.). Muziką, šokių, sportą mokiniai labiau renkasi lankyti neformaliojo vaikų švietimo mokyklose. Tai hipotetiškai sietina su geresnėmis materialinėmis sąlygomis ir specialistų kompetencija. Tuo tarpu kitas veiklas – dailės, tautinės kultūros, ypač informacinių ir kitų technologijų, jaunimo organizacijų, literatūrų, intelekto lavinimo, užsienio kalbų, gamtinių būrelių – vaikai labiausiai renkasi lankyti bendrojo lavinimo mokyklose. Vienas ekspertas padarė labai įdomią išvadą, kuri siejasi su kitose studijos dalyse išsakytomis tyrėjų ir ekspertų išvalgomis: *Ne visai sutikčiau su 9 lentelės duomenų išvadomis. Šie duomenys greičiau atspindi, [kad bendrojo lavinimo] mokykloje vaikų laisvalaikio užimtumo pasiūla yra orientuota ne į mokinių poreikius ir saviraišką. Dažnai neformaliojo ugdymo valandos mokytojų nuožiūra skiriamos formaliojo švietimo, t. y. pamokų, spragoms lopyti. Drįsčiau teigti, kad todėl jos ir orientuotos į intelektinį ugdymą (užsienio kalbų, literatūrų, gamtinių būrelių, intelekto lavinimas).*

12 pav. 5–11 klasių mokinių pasiskirstymas pagal pirmosios veiklos pasirinkimą ir jos vietą (N = 4 649)

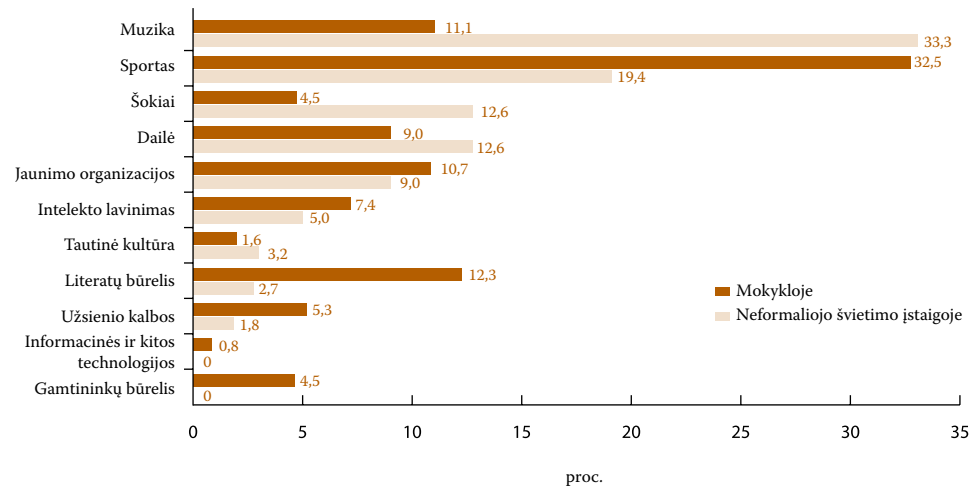
Pagal antrosios veiklos pasirinkimą ryškiai vyrauja muzikos ir šokių būreliai neformaliojo vaikų švietimo mokyklose, tuo tarpu sporto, dailės ir tautinės kultūros būreliai lankomi (kaip antrasis pasirinkimas) tiek neformaliojo vaikų švietimo mokyklose, tiek bendrojo lavinimo mokyklose. Gamtinių, intelekto lavinimo, literatūrų, užsienio kalbų, informacinių technologijų būreliai dažniausiai lankomi bendrojo lavinimo mokyklose, o ne neformaliojo vaikų švietimo mokyklose. Šie būreliai neformaliojo vaikų švietimo mokyklose lankomi labai retai.

13 pav. 5–11 klasių mokinių pasiskirstymas pagal antrosios veiklos pasirinkimą ir jos vietą (N = 1 073)

Pagal trečiosios veiklos pasirinkimą ryškiai vyrauja muzikos, šokių ir dailės būreliai neformaliojo vaikų švietimo mokyklose. Tuo tarpu sporto, literatūrų, užsienio kalbų būreliai kaip trečioji veikla dažniausiai pasirenkami bendrojo lavinimo mokyklose. Kitų veiklų kaip trečiojo pasirinkimo beveik nebūna.

14 pav. 5–11 klasių mokinių pasiskirstymas pagal trečiosios veiklos pasirinkimą ir jos vietą (N = 321)

Galima stebėti nedidelę, statistiškai nereikšmingą, tendenciją: tie mokiniai, kurie mokosi puikiai, labiau linkę rinktis neformaliojo vaikų švietimo mokyklą, tie, kurie mokosi gerai – bendrojo lavinimo mokyklos neformaliojo švietimo būrelius, o tie, kurie mokosi prastai, – ir bendrojo lavinimo, ir neformaliojo vaikų švietimo mokyklą vienodai.

8 lentelė. Veiklos pasirinkimas bendrojo lavinimo mokykloje ir neformaliojo vaikų švietimo mokykloje pagal mokinių pažangumą

Mokinių pažangumas	Pirmosios veiklos pasirinkimas		Antrosios veiklos pasirinkimas	
	bendrojo lavinimo mokykloje (N = 426)	neformaliojo vaikų švietimo mokykloje (N = 253)	bendrojo lavinimo mokykloje (N = 182)	neformaliojo vaikų švietimo mokykloje (N = 76)
	proc.			
8–10	34	41	39	43
7–8	47	40	46	41
5–6	19	19	15	16

Nėra sociodemografinių duomenų, patvirtinančių bendrojo lavinimo mokyklų ir neformaliojo vaikų švietimo mokyklų mokinių skirtumus.

9 lentelės duomenys rodo, kad vaikai, lankantys vieną neformaliojo vaikų švietimo būrelį bendrojo lavinimo mokykloje, kitą renkasi taip pat savo mokykloje. Tuo tarpu neformaliojo vaikų švietimo mokykla lankantys mokiniai antrąją veiklą dažniau renkasi taip pat neformaliojo vaikų švietimo mokykloje. Mokiniai mažiau linkę rinktis skirtingos institucinės prigimties neformaliojo švietimo būrelius.

9 lentelė. Dvejopą veiklą pasirinkusių mokinių pasiskirstymas bendrojo lavinimo ir neformaliojo vaikų švietimo mokyklose veikiančiuose būreliuose

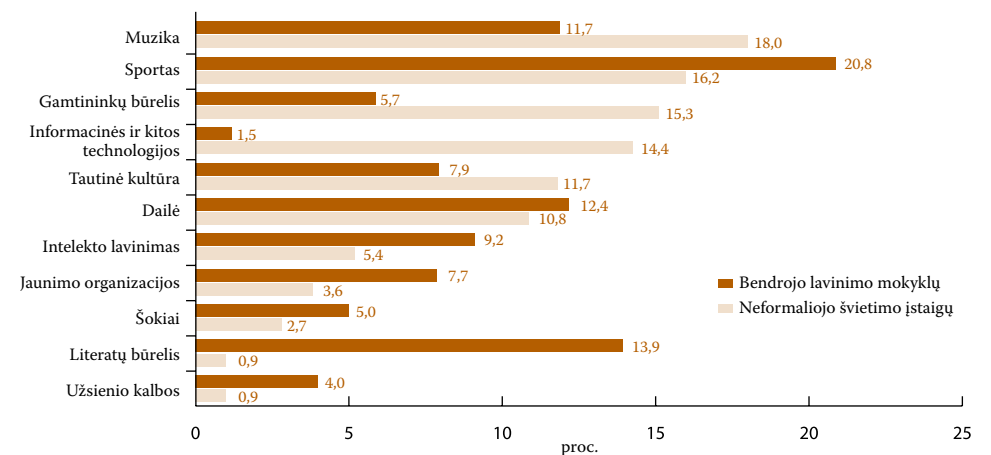
Pirmosios veiklos pasirinkimas	Antrosios veiklos pasirinkimas	
	bendrojo lavinimo mokykloje	neformaliojo vaikų švietimo mokykloje
Bendrojo lavinimo mokykloje	57	43
Neformaliojo vaikų švietimo mokykloje	39	61

Vieni vaikai yra labiau orientuoti į neformalų švietimą bendrojo lavinimo mokykloje, kiti – į ugdymą už mokyklos ribų. Tai rodo, kad vaikai turi vienodas galimybes dalyvauti bendrojo lavinimo mokyklos ir neformaliojo vaikų švietimo mokyklos būreliuose. Kita vertus, ne visada galima sutapatinti bendrojo lavinimo mokyklų ir neformaliojo vaikų švietimo mokyklų būrelių veiklą. Galbūt tai yra skirtingo mokinių socialinio intelekto ir saviidentifikacijos požymis: vienų socialinė aplinka yra siauresnė (bendrojo lavinimo mokykla visiškai patenkina įvairovės ir kitokių poreikius), kitiems būtinos tolesnės, platesnės „erdvės“. Eksperto nuomone, taip susiklostė, kad *mokiniai, einantys į neformaliojo [vaikų] švietimo [mokyklą], yra labiau motyvuoti konkrečiam rezultatui. Dažnai [bendrojo lavinimo] mokyklos [neformaliojo vaikų švietimo užsiėmimai] orientuoti į masiškumą, o ne elitiškumą. Manau, kad turi būti išlaikomos abi šios kryptys.*

2.5.2. Mokytojai

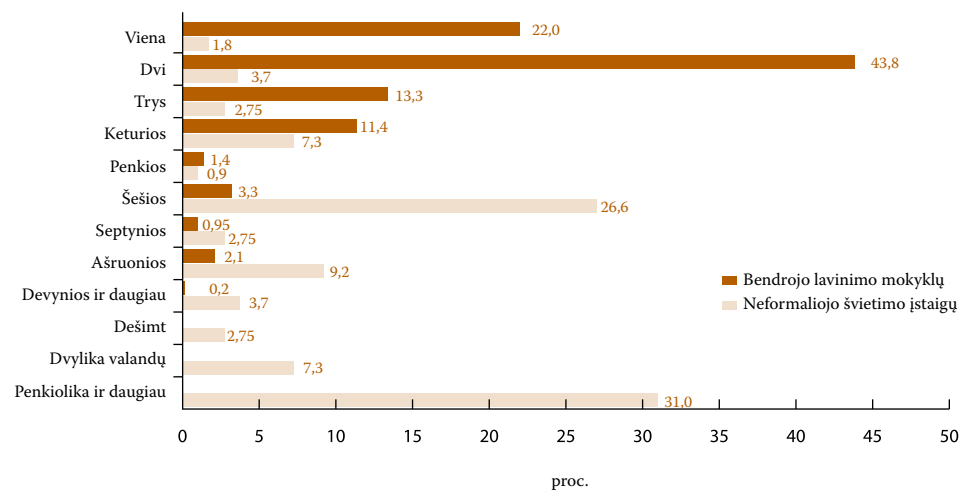
Neformaliojo vaikų švietimo ir bendrojo lavinimo mokyklose mokytojų turimas darbo krūvis nevienodai pasiskirstęs pagal veiklas (15 pav.). Bendrojo lavinimo mokyklose labai stipriai dominuoja sportas, mažiau, lyginant su sportu, bet daugiau, lyginant su neformaliojo vaikų švietimo mokyklomis, yra literatų, intelekto lavinimo, užsienio kalbų būrelių, jaunimo organizacijų. Tuo tarpu neformaliojo vaikų švietimo mokyklose daugiau nei bendrojo lavinimo mokyklose yra muzikos, sporto, gamtos, informacinių technologijų, tautinės kultūros veiklų. Dailė ir šokiai yra abiejų tipų mokyklų pedagoginio darbo struktūroje.

15 pav. Veiklos grupių pasiskirstymas pagal mokytojų nurodytą darbo krūvį neformaliojo vaikų švietimo ir bendrojo lavinimo mokyklose

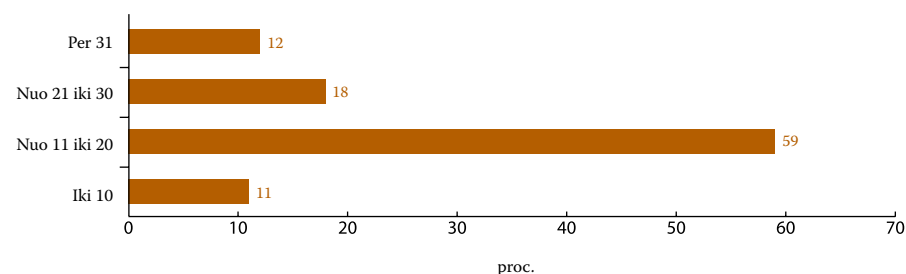
Neformaliojo vaikų švietimo ir bendrojo lavinimo mokyklose mokytojų turimas darbo krūvis nevienodai pasiskirstęs pagal valandas (16 pav.). Bendrojo lavinimo mokyklose, kur neformalusis vaikų švietimas yra papildoma veikla šalia formaliojo ugdymo, valandų skaičius yra gerokai mažesnis. Neformaliojo vaikų švietimo mokytojai bendrojo lavinimo mokykloje tenka dažniausiai dvi valandas per savaitę. Tuo tarpu neformaliojo vaikų švietimo mokyklos mokytojai – šešios ar net penkiolika ir daugiau valandų. Tačiau reikia atkreipti dėmesį į tai, kad neformaliojo vaikų švietimo mokyklose neformalusis švietimas yra pagrindinė veikla, todėl valandų disproporcija yra natūrali.

16 pav. Valandų pasiskirstymas pagal mokytojų nurodytą darbo krūvį neformaliojo vaikų švietimo ir bendrojo lavinimo mokyklose

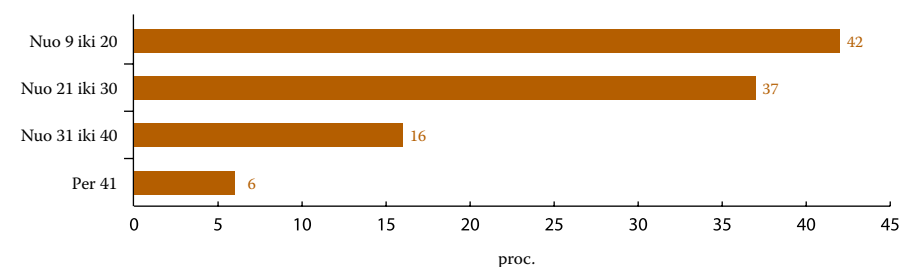

Analogiškai skiriasi mokinių, tenkančių vienam mokytojui, skaičius (17, 18 ir 19 pav.).

17 pav. Mokinių, tenkančių vienam bendrojo lavinimo mokyklų mokytojui, vykdančiam neformaliojo vaikų švietimo programas, skaičius

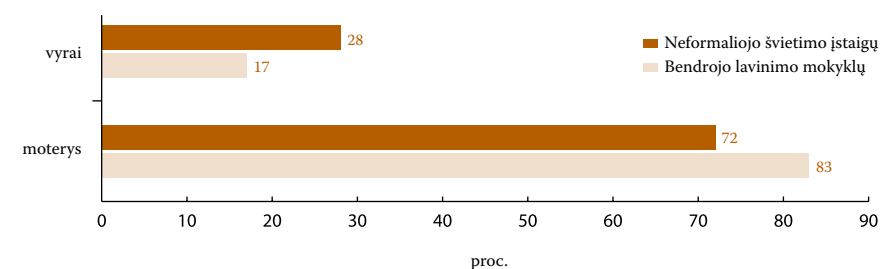

18 pav. Neformaliojo vaikų švietimo mokyklų mokinių, tenkančių vienam mokytojui, skaičius

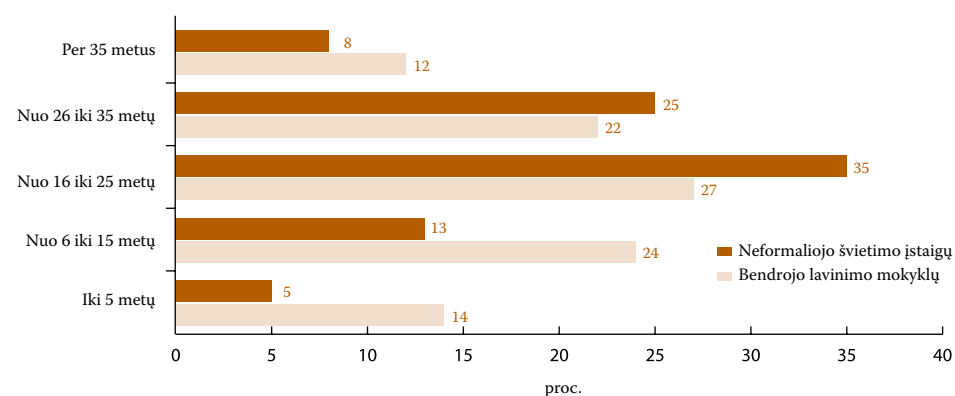
Kaip ir visoje švietimo sistemoje, kai tiesiogiai dirbama su vaikais, taip pat ir neformaliojo vaikų švietimo sistemoje dominuoja moterys mokytojos. Tačiau neformaliojo vaikų švietimo mokyklose daugiau mokytojų vyrų nei bendrojo lavinimo mokyklose (19 pav.).

19 pav. Mokytojų pasiskirstymas pagal lytį neformaliojo vaikų švietimo ir bendrojo lavinimo mokyklose

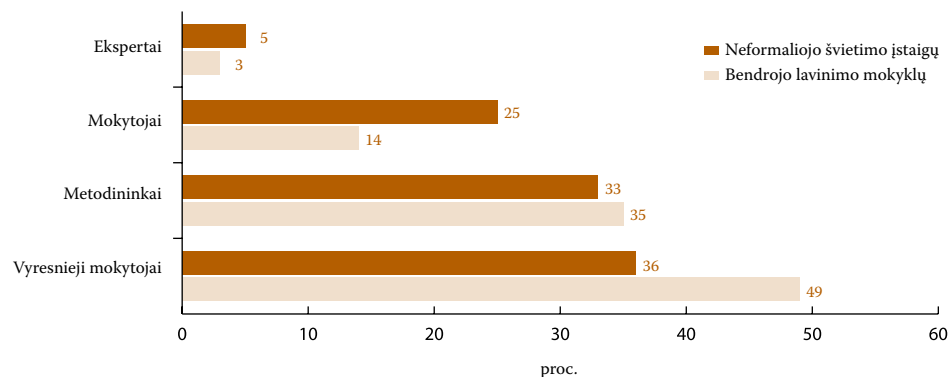
Turintys mažesnę darbo stažą, todėl, tikėtina, jaunesni ir turintys mažiau pedagoginės patirties mokytojai dirba neformaliojo vaikų švietimo mokyklose (20 pav.).

20 pav. Mokytojų pasiskirstymas pagal pedagoginį darbo stažą neformaliojo vaikų švietimo ir bendrojo lavinimo mokyklose

Pagal mokytojų turimas kvalifikacines kategorijas neformaliojo vaikų švietimo mokyklose daugiau dirba mokytojų, turinčių mokytojo kvalifikacinę kategoriją, o bendrojo lavinimo mokykloje neformaliojo vaikų švietimo būrelius veda vyresniojo mokytojo kvalifikacinę kategoriją turintys mokytojai.

21 pav. Mokytojų pasiskirstymas pagal turimas kvalifikacines kategorijas neformaliojo vaikų švietimo ir bendrojo lavinimo mokyklose

2.6. Mokinių ir jų tėvų informuotumas apie neformaliojo vaikų švietimo veiklą pasiūlą

Bendrojo lavinimo mokyklų mokinių, jų tėvų, taip pat neformaliojo vaikų švietimo mokyklų mokinių buvo klausiama, kiek jie žino apie teikiamas neformaliojo švietimo paslaugas savo aplinkoje. Šis klausimas leido atskleisti, kiek mokiniai ir jų tėvai žino apie neformaliojo vaikų švietimo veiklą savo aplinkoje, taip pat įvertinti neformaliojo švietimo būrelių pasiūlą.

Krepšinis yra labiausiai mokiniams ir tėvams žinoma neformaliojo vaikų švietimo rūšis (10 lentelė). Sporto ir muzikos būreliai yra populiariausi. Iš muzikinės veiklos – žinomiausios dainavimo pamokos. Piešimas arba tapyba ir kompiuterių pratybos papildo sporto ir muzikinės veiklas. Tad šios veiklos sudaro pirmąjį visų veiklos rūšių sąrašo šešioliktą, kur žinomumas apie esamą pasiūlą viršija 50 proc. Kitos veiklos – intelekto lavinimo, technikos, tautinės kultūros būreliai, jaunimo organizacijų veikla, gamtininkų, užsienio kalbų būreliai – yra mažiau žinomi ir jų pasiūla mažesnė. Matematikos pratybos pirmąją tarp kitų intelekto lavinimo veiklų. Skautų veikla yra mėgstamiausia jaunimo organizacijų veikla, folkloro būrelis pirmąją tarp kitų tautinės kultūros veiklų, žurnalistų – tarp literatų būrelių, žygiai po kraštą yra mėgstamiausia gamtininkų veikla, ispanų kalbos būrelis – populiariausias už kitų užsienio kalbų būrelius. Neformaliojo vaikų švietimo būrelių pasiūla ir žinomumas yra netolygūs.

10 lentelė. Veikla, apie kurios pasiūlą yra labiausiai informuoti mokiniai ir jų tėvai

Eil. nr.	Veikla (būrelis)	Įsitikinę, kad tokios nėra	Nežino	Įsitikinę, kad tokia yra
		proc.		
1	Krepšinis	10	9	80
2	Dainavimas	12	10	77
3	Futbolas	16	13	71
4	Piešimas/tapyba	14	15	71
5	Gitara	22	15	64
6	Pučiamieji instrumentai	22	17	61
7	Sportiniai šokiai	19	21	60
8	Kompiuterių pratybos	16	24	60
9	Akordeonas	23	18	58
10	Fortepijonas	25	18	58
11	Drama, teatras	20	23	57
12	Kiti styginiai instrumentai	24	21	54
13	Choreografija	19	26	54
14	Lengvoji atletika	24	22	54
15	Liaudies šokiai	19	27	54
16	Liaudies instrumentai	22	25	53
17	Matematikos pratybos	21	31	48
18	Šachmatų/šaškių būrelis	25	33	42
19	Keramika/skulptūra	30	30	41
20	Jaunimo subkultūrų šokiai	23	37	40
21	Skautų būrelis	32	30	38
22	Plaukimas	51	12	37
23	Klasikiniai šokiai	27	36	37
24	Folkloro būrelis	27	38	35
25	Kanklės	33	34	33
26	Dviračiai	41	26	33
27	Fizikos pratybos	29	41	30
28	Žurnalistų būrelis	33	37	30
29	Dizainas	35	35	30
30	Gimnastika	40	33	27

Buvo skaičiuotas apibendrintas veiklų pasiūlos respondentų aplinkoje reitingas. Nepaisant ryškaus krepšinio populiarumo (lankomumo, pasiūlos ir žinomumo), muzikinė veikla dominuoja respondentų aplinkoje. Net šokių būrelių populiarumas respondentų aplinkoje lenkia kitus sporto būrelius (11 lentelė). Tai tik patvirtina, kad ne tiek sporto pratybos apskritai, bet pats krepšinis yra labai populiarus (didelė pasiūla ir didelis informuotumas) Lietuvoje.

11 lentelė. Veiklų pasiūlos reitingas: respondentų nuomonė

Veiklos grupė	Bendrojo lavinimo mokyklų mokiniai	Bendrojo lavinimo mokyklų mokinių tėvai	Neformaliojo vaikų švietimo mokyklų mokiniai	Iš viso	Skirtumo statistinis reikšmingumas (Anova testas)
	M				
Muzika	1,32	1,53	1,32	1,40	0,01
Šokiai	1,24	1,31	1,35	1,28	0,01
Sportas	1,05	1,03	1,13	1,05	0,01
Dailė	0,99	1,01	1,10	1,02	0,07
Tautinė kultūra	0,87	1,01	0,91	0,93	0,01
Intelektu lavinimas	0,90	0,95	0,95	0,92	0,01
Literatų būrelis	0,86	0,96	0,91	0,90	0,01
Informacinės ir kitos technologijos	0,73	0,73	0,85	0,75	0,01
Jaunimo organizacijos	0,68	0,80	0,73	0,73	0,01
Gamtininkų būrelis	0,68	0,67	0,75	0,69	0,05
Užsienio kalbos	0,32	0,30	0,47	0,34	0,01

Sunerimti verčia žinia apie labai didelį skirtumą tarp didelės ir mažos pasiūlos. Laikytina, kad per maža yra užsienio kalbų, jaunimo organizacijų, gamtos, technikos, literatų būrelių pasiūla, taip pat per mažai apie juos informuojama. Ypač reikėtų atkreipti dėmesį į jaunimo organizacijų stygių, nes būtent dalyvavimas jose visapusiškai lavina intelektą bei stiprina vertybinį žmogaus pagrindą. Veiklos, kurios ugdo kitus, ne tik sportinius, gebėjimus taip pat yra labai naudingos vaiko asmenybei ugdyti.

Didelė veiklų pasiūlos disproporcija gali būti traktuojama dvejopai. Madingi, populiarūs būreliai skatina vaikus ir jų tėvus domėtis neformaliuoju švietimu, aktyviai dalyvauti jame. Kita vertus, veiklų pasiūlos ir populiarumo disproporcija mažina neformaliojo vaikų švietimo galimybes ir pasirinkimus. Juolab kad neformaliajame vaikų švietime labai svarbus yra lytiškumo veiksnys. Apie šokių, muzikos, intelekto lavinimo, tautinės kultūros, literatų būrelių pasiūlą geriausiai žino mergaitės, tik užsienio kalbų būrelių pasiūlą geriausiai žino vaikinai ($p=0,001$). Toks gana stereotipinis informuotumas apie būrelius ir jų pasiūlą formuoja ribotus interesus, labai mažina neformaliojo švietimo veiklų pasirinkimo galimybes.

Duomenys leidžia daryti prielaidas ir siūlyti švietimo politikams ir vadybininkams labiau atsižvelgti į mokinių domėjimosi bei gebėjimų įvairovę ir skatinti kuo įvairesnių neformaliojo vaikų švietimo veiklų radimąsi. Mokyklinis amžius yra palankus tam, kad būtų išbandomos įvairios veiklos, lavinami įvairūs gebėjimai, įgyjamos įvairios patirtys. Būtina skatinti kuo įvairesnę neformaliojo vaikų švietimo veiklą ir įvairiomis formomis apie tai informuoti visuomenę. Tai rodo ir mokinių bei tėvų domėjimasis neformaliuoju vaikų švietimu.

2.7. Mokinių ir jų tėvų domėjimasis neformaliojo vaikų švietimo veiklomis

Informuotumo apie pasiūlą ir domėjimosi skalės buvo sudėtos greta, t. y. klausimai ir atsakymų formatai buvo vienodas tam, kad respondentai, pildydami anketą, galėtų iš karto sugretinti informuotumą ir domėjimąsi. Tuo siekiama respondentų atsakinėjimo sąmoningumo, atitinkamai informuotumo ir domėjimosi gretinimas tampa pagrįstesnis. Domėjimosi veiklomis skalės, kurioje buvo pateikti analogiški klausimai apie neformaliojo vaikų švietimo veiklas, rezultatai atskleidžia, kad yra didelis informuotumo apie neformaliojo vaikų švietimo veiklų pasiūlą ir domėjimosi veiklomis neatitikimas. Šį neatitikimą reikia vertinti kaip normalią įtampą tarp respondentų įsivaizdavimo apie veiklų pasiūlą ir respondentų domėjimosi veiklomis. Siekinys yra kuo labiau atitikti neformaliojo vaikų švietimo paslaugų vartotojų poreikius.

Mokiniai ir jų tėvai pabrėžė, kad baseino lankymas yra dominanti, patraukli neformaliojo vaikų švietimo forma (12 lentelė). Visų dalyvių – bendrojo lavinimo mokyklų mokinių ir jų tėvų bei neformaliojo vaikų švietimo mokyklų mokinių – nuomonė sutampa: baseino lankymas, mokymasis plaukti yra labiausiai dominanti neformaliojo vaikų švietimo veikla (12 lentelė). Tačiau pagal mokinių informuotumą apie pasiūlą baseinas tėra 22-oje vietoje, o tėvų – tik 25-oje vietoje (10, 11 lentelės); pagal baseino lankymą – tik antrame dešimtuose (3 lentelė). Stebime akivaizdų poreikio netenkinimą, kurio priežastis, ko gero, yra palyginti menkas baseinų prieinamumas bei pasiūla. Todėl galima suprasti mokinius ir tėvus, kad jiems didžiausia neformaliojo vaikų švietimo problema yra skurdi materialinė bazė. Vienas ekspertas teigia: *mokiniams baseino lankymas kaip veikla yra problema.. Nėra patenkinamas visų norinčiųjų poreikis laisvalaikiu paplaukioti baseine. Mokyklų baseinai daugiausia orientuoti į [specialius] plaukimo [užsiėmimus] ir treniruotes, o privačiame sektoriuje kainos tikrai ne visiems „įkandamos“. Norintieji savo malonumui paplaukioti, gerinti fizinę formą ar tiesiog atsipalaiduoti, susiduria su iš dalies nesprenždžiama problema.*

Sportiniai šokiai ir mokymasis groti gitara yra antra ir trečia pagal susidomėjimą veikla. Pagal informuotumą apie neformaliojo vaikų švietimo paslaugas sportiniai šokiai ir mokymasis groti gitara užima atitinkamai 7-ą ir 5-ą vietas. Akivaizdu, kad šioms neformaliojo vaikų švietimo veikloms nereikia didelių materialinių investicijų, tačiau jų pasiūla vis tiek neatitinka paklausos. Kitos aukštai reitinge išsidėsčiusios neformaliojo vaikų švietimo veiklos skirtingai vertinamos mokinių ir tėvų. Kompiuterio arba informacinių technologijų pažinimą labiausiai akcentuoja tėvai, mokiniai – mažiau. Neformaliojo vaikų švietimo mokyklų mokinius labiau domina dizainas arba jodinėjimas žirgais, o bendrojo lavinimo mokyklų mokinius – automobilininkų ar kartingo būreliai.

12 lentelė. Labiausiai mokinių ir jų tėvų interesus atliepančios veiklos

Eil. nr.	Veikla (būrelis)	Lankyti nenorėtų	Neturi nuomonės	Lankyti norėtų
		proc.		
1	Baseino lankymas	19	18	63
2	Sportiniai šokiai	29	22	49
3	Gitara	35	19	46
4	Kompiuterių pratybos	40	21	39
5	Ispanų kalba	40	24	36
6	Piešimas/tapyba	42	23	35

Eil. nr.	Veikla (būrelis)	Lankyti nenorėtų	Neturi nuomonės	Lankyti norėtų
		proc.		
7	Jodinėjimas žirgais	41	25	34
8	Drama, teatras	44	22	34
9	Krepšinis	46	21	33
10	Automobilininkų būrelis	49	18	33
11	Dainavimas	47	21	33
12	Dizainas	41	27	32
13	Fortepijonas	51	19	29
14	Dviračiai	43	27	29
15	Kartingas	53	18	29
16	Matematikos pratybos	48	24	28
17	Turistų būrelis	46	26	28
18	Lauko tenisas	42	31	27
19	Futbolas	54	20	26
20	Lengvoji atletika	53	23	24
21	Modernieji šokiai	44	32	24
22	Japonų kalba	54	23	24
23	Žurnalistų būrelis	51	25	23
24	Choreografija	50	27	22
25	Keramika/skulptūra	53	24	22
26	Klasikiniai šokiai	51	27	22
27	Skautų būrelis	55	24	22
28	Kinų kalba	57	22	21
29	Architektūra	54	25	21
30	Gimnastika	56	24	20

Jodinėjimas, automobilininkų ir kartingo būreliai – tai veiklos, kurioms reikia nemenkų finansinių ir organizacinių išteklių, todėl natūralu, kad informuotumo apie pasiūlą reitinge šios veiklos yra žemai, t. y. ir mokiniams, ir jų tėvams mažai tėra žinoma apie tokias veiklas ir jų organizavimą. Labiausiai, ko gero, pasiūlos (informuotumo) ir paklausos santykį atitinka kompiuterių ir informacinių technologijų pratybos, nors vis tiek pasiūla yra menkesnė už paklausą. Labai įdomus faktas yra tai, kad motyvų reitinge ispanų kalbos mokymas atsidūrė palyginti labai aukštoje – 5-oje – vietoje, nors informuotumo apie pasiūlą reitinge ispanų kalbos reitingo vieta rodo, kad žinios apie mokymosi galimybes yra labai menkos. Ispanų kalba labiau susidomėję mokiniai, o ne jų tėvai, kurie labiau norėtų matyti savo vaikus, lankančius teatro, dainavimo, matematikos ar kitus būrelius.

Tai, kad yra ryškios disproporcijos tarp neformaliojo vaikų švietimo veiklų pasiūlos ir domėjimosi neformaliojo vaikų švietimo veiklomis, patvirtina ir laisvai mokinių bei jų tėvų pateikti duomenys. Deja, santykinai mažas papildomų, vaikų ir jų tėvų laisva valia į tam skirtus tuščius anketos langelius įrašytų veiklų skaičius neleidžia pateikti kiekybinės analizės, tačiau galima matyti tam tikras tendencijas. Įdomu tai, kad tėvų ir vaikų poreikiai praktiškai sutampa. Santykinai labai daug vaikų, taip pat ir jų tėvų reiškia pageidavimą mokytis šiuolaikinių jaunimo subkultūrų šokių. Breikas, hiphopas, gatvės, tecktonik ir panašūs šokiai labai domina jaunimą. Tai nereiškia, kad šis domėjimasis turi būti tuoj pat švietimo organizatorių tenkinamas didele pasiūla. Juk jaunimo subkultūra yra kildinama iš jos pačios, iš paties jaunimo gyvenimo būdo bei pasaulėžiūros, o ne iš suaugusiųjų perspektyvos. Todėl nebūtinai jaunimo

subkultūrų šokių organizuotas iniciatyvas turi atlikti suaugusieji, kas, tikėtina, bus nesėkminga. Jaunimas pats gali susiorganizuoti, švietimo įstaigoms tereikia tam sudaryti sąlygas: suteikti patalpas, jaunimui leisti pačiam pasirinkti šokių vadovus bei stilių. Žinoma, reikia paisyti saugumo ir tvarkos: jaunimas, gaudamas galias, prisiima ir atsakomybę už tvarkos palaikymą, jaunimo lyderiai ne tik organizuoja, bet ir atsako už taisyklių laikymąsi. Taisykles gali kartu nusistatyti švietimo organizatoriai ir jaunimo lyderiai, susėdę už vieno stalo. Toks laisvos iniciatyvos ir poreikių atliepimo būdas ne tik didintų jaunimo užimtumą, bet ir atsakomybę. Ne tik jaunimo subkultūrų, bet ir kiti mažiau tradiciniai šokiai: salsa, tango, istoriniai, teatriniai ir kiti – domina jaunimą. Tikėtina, kad pasiūlius įvairesnių šokių, kartais atiduodant jaunimui iniciatyvą, gali atsirasti didesnė neformaliojo vaikų švietimo veiklų įvairovė. Į šokių veiklas būtų galima įtraukti berniukus, kurių didžiūma šiuo metu lanko krepšinį. Toks šokių poreikio tenkinimas padėtų bent kiek atsverti krepšinio hegemoniją Lietuvos neformaliajame vaikų švietime. Analogiškai, jei muzikinės veiklos būtų labiau orientuotos į jaunimo interesus, tikėtinas didesnis dalyvavimas jose. Vaikai ir jų tėvai įrašo anketose mušamuosius instrumentus kaip muzikinio lavinimo sritį. Reikia manyti, jei vaikams būtų pasiūlytos muzikinės veiklos, atitinkančios jaunimo madas (elektrinė gitara, mušamieji instrumentai ir pan.), lankomumas būtų didesnis. Skiriant daugiau dėmesio aktualioms jaunimo poreikiams galimai labai paskatins jaunimą dalyvauti šokių ir muzikos veiklose.

Tyrimo autoriai daro prielaidą, kad didelė paklausos (poreikio) ir pasiūlos disproporcija yra dėl to, kad neformaliojo vaikų švietimo veiklos iš esmės vaikams yra pateikiamos, iš dalies primestos, ir vaikams tenka rinktis iš sąrašo, neretai net nežinant apie tas veiklas. Kas yra laisvas vaiko apsisprendimas? Laisvu vaikų apsisprendimu gali būti laikytinas išsiklausymas į vaikų poreikius, mokytojų ir mokinių dialogas dėl poreikių tenkinimo, galiu inicijuoti naujas veiklas vaikui suteikimas. Norint pritraukti kuo daugiau vaikų į neformalųjį vaikų švietimą, būtinas mokytojų ir vaikų atviras dialogas. Būtina kritiškai reflektuoti, kas iš tiesų lemia neformaliojo vaikų švietimo veiklų pasiūlą: mokytojai (pedagoginio darbo krūvių paskirstymas, turimi išteklių, mokinio krepšelio paskirstymo principai ir pan.) ar vaikai. Didelė paklausos ir pasiūlos disproporcija rodo, kad vyrauja ne vaikų interesus. Galima manyti, kad nėra laisvo vaikų pasirinkimo tradicijų, pačių vaikų iniciatyvų palaikymo, todėl vaikai šiandien yra pasyvūs. Bet ar išsiklausoma į vaikų poreikius, reaguojama į jų aktyvumą? Vaikų poreikių tenkinimas turi būti neformaliojo vaikų švietimo prioritetas, kitaip neformalusis vaikų švietimas praranda prasmę.

Užsienio kalbų mokymas taip pat ne visiškai tenkina švietimo dalyvių poreikius, nors šia veiklos sritimi domimasi. Reikėtų pasiūlyti mokytis daugiau užsienio kalbų: japonų, graikų, arabų, kinų, meksikiečių, vietnamečių, italų, ypač prancūzų kalbą, nes, kaip rodo mokinių įrašai, jos yra mokinių domėjimosi objektas. Be abejo, kalbų mokymosi patrauklumą padidintų aktyviojo mokymosi metodų taikymas, nes pasyvusis mokymasis nėra patraukli mokymo forma vaikams, juolab kad toks (pasyvusis) mokymas primena savotišką formaliojo ugdymo tąsą, o ne neformaliojo vaikų švietimo veiklą. Akivaizdu, kad kalbų mokymas neformaliojo vaikų švietimo erdvėje turi būti vykdomas taikant visiškai kitus mokymo metodus nei bendrojo lavinimo mokykloje, jie turi būti praktiškesni, aktyviojo mokymosi. Labai tikėtina, kad naujų mokymo metodų taikymas itin padidintų besimokančių užsienio kalbų vaikų skaičių.

Neformaliojo vaikų švietimo veiklos – krepšinis, dainavimas ir futbolas, apie kurių pasiūlą švietimo dalyviai, mokiniai ir jų tėvai yra geriausiai informuoti, visiškai neatitinka tikrųjų mokinių ir jų tėvų poreikių. Tai dar sykį patvirtina, kad stereotipinis vertinimas ir manymas apie neformaliojo vaikų švietimo veiklų madas dažnai neatitinka tikrųjų švietimo dalyvių poreikių ir lūkesčių. Taip pat galima daryti prielaidą, kad neformaliojo vaikų švietimo veiklų pasiūlą lemia ne tiek vaikų poreikiai, kiek mokyklų galimybės. Dėl to galima teigti, kad mokyklose turėtų būti nuolat analizuojami vaikų poreikiai ir pagal tai inicijuojamos neformaliojo vaikų švietimo veiklos. Labiau atsižvelgiant į vaikų interesus, galima tikėtis didesnio jų dalyvavimo veikloje.

Duomenys rodo, kad pasiūla (mokinių ir tėvų žinojimas apie pasiūlą, pasiūlos suvokimas arba informuotumas) neatitinka paklausos neformaliojo vaikų švietimo sistemoje. Neatitikimas, ko gero, turi daugelį priežasčių, kurias galima suskirstyti į objektyvias (finansinių išteklių trūkumas) ir subjektyvias (mokinių ir tėvų poreikių neanalizavimas). Jei pasiūlos ir paklausos santykį traktuosime kaip kokybės požymį, tai neformaliojo vaikų švietimo sistema turi dar galimybių keistis, o remiantis šio tyrimo duomenimis – pakankamai tikslingai.

13 lentelėje pateikti duomenys atskleidžia, kad didžiausias bendras tėvų ir mokinių interesas yra sporto, šokių ir dailės būreliai. Bendrojo lavinimo mokyklų mokiniai teikia pirmenybę sporto, technikos ir užsienio kalbų, jų tėvai – šokių, sporto ir dailės, o neformaliojo vaikų švietimo mokyklų mokiniai – sporto, šokių ir dailės būreliams. Tai, kad tėvų interesas visoms (išskyrus technikos ir užsienio kalbų) neformaliojo vaikų švietimo veikloms yra gerokai didesnis nei mokinių ($p = 0,01$), verta aptarti išsamiau. Didesnis tėvų nei jų vaikų interesas neformaliajam vaikų švietimui aiškintinas tėvų rūpinimusi dėl vaikų užimtumo. Tėvų domėjimasis neformaliojo vaikų švietimo veiklomis yra ne tiek orientuotas į konkrečią vaiko ugdymo sritį, kiek į bendrąjį užimtumą. Plėtojant neformaliojo vaikų švietimo sistemą, būtina diferencijuoti tėvų ir mokinių interesus: mokinių interesai neretai yra nukreipti į vieną ar kitą veiklą, kartais nulemti stereotipų (lytiškumo ir dominuojančių madų), tuo tarpu tėvų interesai susiję su vaiko prasmingu užimtumu po pamokų.

Domėjimasi neformaliojo vaikų švietimo veiklomis lemia lytiškumo aspektas. Šokiai, muzika, dailė, tautinė kultūra, literatūra, jaunimo organizacijos, užsienio kalbos išlieka išimtinai merginų, o intelekto lavinimo ir technikos – išimtinai vaikinų interesų objektu ($p = 0,01$). Tik interesai sporto ir gamtos būreliams nėra nulemti lytiškumo. Ši tendencija dar syki patvirtina, kad neformaliojo vaikų švietimo sritis yra paveikta tradicinių stereotipų, kurie riboja interesą ir mažina pasirinkimo galimybes.

13 lentelė. Mokinių ir jų tėvų interesai: neformaliojo vaikų švietimo veiklų reitingų gretinimas

Veiklos grupės	Bendrojo lavinimo mokyklų mokiniai	Bendrojo lavinimo mokyklų mokinių tėvai	Neformaliojo vaikų švietimo mokiniai	Iš viso	Skirtumo statistinis reikšmingumas (Anova testas)
	M				
Sportas	0,95	1,03	0,86	0,96	0,01
Šokiai	0,74	1,15	0,72	0,88	0,01
Dailė	0,60	1,05	0,78	0,79	0,01
Informacinės ir kitos technologijos	0,80	0,77	0,64	0,76	0,01
Užsienio kalbos	0,76	0,72	0,65	0,73	0,04
Muzika	0,51	0,98	0,54	0,68	0,01
Intelekto lavinimas	0,49	0,96	0,51	0,66	0,01
Literatū būrelis	0,46	0,82	0,47	0,59	0,01
Gamtininkų būrelis	0,46	0,75	0,44	0,56	0,01
Tautinė kultūra	0,33	0,82	0,36	0,51	0,01
Jaunimo organizacijos	0,36	0,61	0,34	0,45	0,01

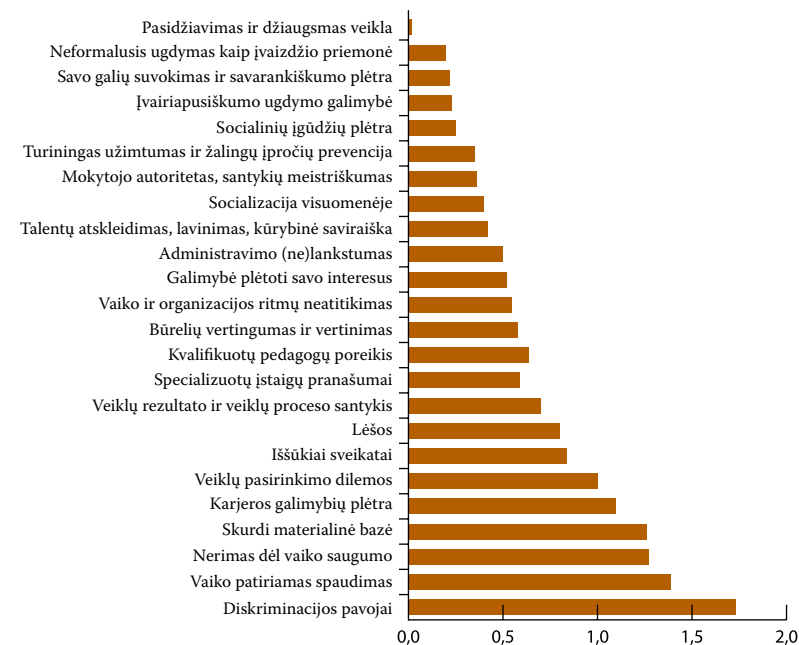
Jaunimo organizacijų veiklos ir tautinės kultūros būreliai nėra populiarūs tarp mokinių ar jų tėvų. Pilietinės veiklos dar netapo mokinių ir jų tėvų savastimi. Tuo tarpu valstybės sėkmingas funkcionavimas neįsivaizduojamas be jaunosios kartos pilietinės ir tautinės veiklos, tam tikro rengimosi viena ar kita forma dalyvauti valstybės valdyme. Jaunimo organizacijų ir tautinės kultūros veiklos turėtų užimti svarbesnę vietą švietimo (ne tik neformaliojo, bet apskritai viso) plėtotės strategijoje.

3. EMPIRINĖ NEFORMALIOJO VAIKŲ ŠVIETIMO SEMANTIKOS IŠPLĖSTIS

Žvalgomoju tyrimu pasirengiama pagrindiniam tyrimui, atliekamas minityrimas (Polit, Beck, Hungler, 2001), patikrinami planuojami taikyti tyrimo instrumentai (De Vaus, 1993), surenkami pirmieji duomenys, tikslinami tyrimo klausimai (Frankland, Bloor, 1999). Žvalgomasis tyrimas atskleidžia praktikos problemas (Teijlingen ir kt., 2001), suteikia vertingų įžvalgų tyrėjams (Teijlingen ir kt., 2001). Žvalgomuosius kokybinius tyrimus rekomenduojama atlikti siekiant geriau pasirengti kiekybiniam tyrimui (Tashakkori, 1998). Bandomiesiems tyrimams dažnai pasirenkami interviu arba *focus* grupės metodai (Tashakkori, 1998). Šie *focus* grupės keliami reikalavimai buvo įgyvendinti šiame tyrime.

Neformaliojo vaikų švietimo tyrime žvalgomajam kokybiniam tyrimui atlikti pasirinktas *focus* grupės metodas. Penkios *focus* grupės įvairiose Lietuvos švietimo įstaigose leido tyrėjams išplėsti neformaliojo vaikų švietimo semantiką, pamatyti ir įvertinti įvairius neformaliojo vaikų švietimo niansus, patirties dalykus. Neapsiribota vien tik patirties ir nuomonių išsakymu. Dalyviai įvertino kiekvieną išsakytą nuomonę ar patirtį pagal du kriterijus – svarbos ir patirties. Dalyvių išsakytos patirtys ir nuomonės buvo suskirstytos pagal panašumą į kategorijas. Savitą informaciją suteikia ketvirtojo – įgyvendinimo – indekso reitingas. 22 pav. paveiksle pateikiamas neformaliojo vaikų švietimo kategorijų realizavimo indekso reitingas, nurodantis svarbos ir patirties santykį. Į reitingo viršų pateko neformaliojo švietimo kategorijos, kurios, *focus* grupės dalyvių nuomone, yra labiausiai įgyvendinamos (mažiausias skirtumas tarp svarbos ir patirties). Reitingo apačioje – kategorijos, kurios yra mažiausiai įgyvendinamos (didžiausias skirtumas tarp svarbos ir patirties).

22 pav. Neformaliojo švietimo kategorijų realizavimo reitingas (pagal svarbos ir patirties santykį)

Nemažai *focus* grupių dalyvių pasisakymų atitiko tyrėjų prielaidas apie dideles mokinio individualizacijos plėtotės galimybes neformaliajame vaikų švietime. 8,6 proc. visų požymių buvo nurodyti norint pabrėžti, kad dalyvaujant neformaliojo švietimo veikloje vaikai gali geriau suvokti individualias savo galias, taigi, ir ugdyti savarankiškumą. Išbandyti save, savo galimybes, išmokyti planuoti laiką, saviugdos, išmokyti laisvai ir kritiškai mąstyti, pasitikėti savimi, nebijoti naujovių, formuoti pažiūras – šie ir kiti neformaliojo vaikų švietimo rezultato požymiai įvertinti kaip labai reikšmingi vaikui. Tiek svarbos, tiek patirties įverčiai šiuose požymiuose yra labai aukšti. Tai reiškia, kad individualizacija neformaliajame vaikų švietime yra svarbi ir patiriama. Savo galių suvoktis ir savarankiškumo plėtotė yra ryški neformaliojo vaikų švietimo stiprybė ir pranašumas.

Tam tikras pranašumo jausmas, pasitikėjimas savimi, sėkmės pajautimas yra labiausiai įgyvendinami požymiai. Tačiau tokie svarbūs požymiai, kaip savo galimybių išbandymas yra įgyvendinami mažiau. Šis faktas atveria naujų refleksijų kryptį apie neformalųjį vaikų švietimą kaip savo galimybių išbandymą, vadinasi, būtina lanksčiai vertinti vaikų pasirinkimus, pasirinkimų kaitą. Prisimintinas žymių krepšininkų V. Chomičiaus ar D. Šalengos pavyzdys, kurie išbandė labai įvairias sporto rūšis, o krepšinio treniruotes pradėjo palyginti labai vėlai.

Individualizacijos, kaip vienos vaiko asmenybės prielaidų, reikšmę ir galimybes neformaliajame vaikų švietime nurodo grupė požymių, kurie buvo įvardyti kaip „Talentų atskleidimas, lavinimas, kūrybinė saviraiška“ (5,7 proc. visų požymių). Saviraiška, vaiko galimybių, individualių gebėjimų, talentų atradimas ir išskleidimas, kūrybinių galių auginimas yra neformaliojo vaikų švietimo stiprybė ir galimybė. Tokio turinio neformalusis vaikų švietimas susiejamas su asmenybės esme ir savikūra. Neformalusis vaikų švietimas *par excellence* yra vidinių vaiko interesų ir gabumų plėtotės erdvė.

Grupės dalyviai pripažino, kad labiausiai neformaliajame vaikų švietime įgyvendinama galimybė atskleisti savo talentus, užsiimti asmens savikūra. Mažiausiai – pačių mokinių nusiteikimas eksperimentuoti įvairiomis neformaliojo vaikų švietimo formomis, be to, aktyviausiųjų ir pažangiausių mokinių skatinimas. Šie vertinimai leidžia plėtoti hipotezes apie dar didesnės laisvės – didesnių pasirinkimo ir sprendimo galimybių – perdavimą vaikams.

Individualizacija kaip neformaliojo vaikų švietimo pranašumas ir galimybė ryškiai atsispindėjo ir kitoje respondentų išsakytoje mintyje apie neformalųjį vaikų švietimą kaip galimybę plėtoti savo interesus (3,5 proc. visų požymių). Galimybė išreikšti ir plėtoti interesus yra viena iš būtiniausių asmens individualumo ir savarankiškumo prielaidų. Galimybė vaikui išreikšti ir plėtoti interesus sudarė Aleksanderio Neillo, žymaus škotų pedagogo, teorijos ir praktikos esmę. Būtent A. Neillo vadinamiesiems sunkiems vaikams įkurta „Summer Hill“ mokykla yra puikus pavyzdys to, kad, sudarius vaikui galimybę laisvai reikšti ir plėtoti savo interesus, ugdomas atsakomybės jausmas. Laisvė (galimybė rinktis ir veikti pagal interesus) yra atsakomybės ugdymo pagrindas. Neformalusis vaikų švietimas yra *par excellence* ta vieta, kur vaikai gali ir turi turėti laisvo pasirinkimo ir interesų išreiškimo galimybę. Tačiau patys dalyviai pastebė, kad vaikai kartais nenoriai dalyvauja neformaliojo švietimo veikloje, neatsakingai į ją žiūri, kartais ją nutraukia. Tai leidžia manyti, kad ne visada vaikai renkasi neformaliojo švietimo veiklą pagal savo individualius interesus, ko gero, jie rinkosi būrelius daugiau vedami kitų, išorinių, o ne vidinio poreikio, motyvų. Tai tik patvirtina prielaidą, kad neformaliojo vaikų švietimo veiklas vaikai turi rinktis laisvai, patys, skatinami ne suaugusiųjų, o savo individualių interesų. Labai tikėtina, kad individualius interesus apriboja tėvų ir mokytojų, taip pat institucijų galimybės ir interesai. Tuomet, esant išoriniams motyvams ir suvaržymams ir nesant laisvo pasirinkimo, neverta tikėtis, kad mokiniai atsakingai įsitrauks.

Labai svarbu tai, kad neformalusis vaikų švietimas leidžia ir mokytojams plėtoti savo interesus, dalytis savo kompetencijomis ir patirtimi su mokiniais, kūrybingai bendradarbiauti su vaikais. Svarbu ir tai, kad vaiko interesų pripažinimas ir plėtojimas neatsiejamas nuo bendraminčių susibūrimo, kas

skatina ne tik didesnę vaiko individualizaciją, tačiau ir intensyvesnę jo socializaciją: ugdo bendravimo, dalijimosi ir bendrų projektų kūrimo gebėjimus.

Labiausiai neformaliojo vaikų švietimo praktikoje įgyvendinama galimybė vaikams užsiimti mėgstama veikla, susirasti bendraminčių – tai yra geras neformaliojo vaikų švietimo praktikos kokybės požymis. Tačiau nerimą kelia tai, kad labai pabrėžiamas mokinių neatsakingas požiūris į neformalųjį ugdymą(si). Kadangi ne visi vaikai renkasi neformaliojo vaikų švietimo formas pagal savo individualius interesus, jie neturi tikros motyvacijos, todėl dėl mažiausio keblumo gali atsakyti toliau tęsti neformalųjį ugdymą(si). Neformalusis vaikų švietimas yra ta veikla, kai vaikai ne tik laisvai turėtų rinktis įvairiausias neformaliojo vaikų švietimo galimybes, bet ir patys jas kurti pagal savo interesus, tada tikėtina didesnė mokinių motyvacija, įsitraukimas ir atsakomybė. Pavyzdys gali būti sovietiniais laikais pačių vaikų organizuoti gatvių futbolo turnyrai – tuomet vaikai labai motyvuotai treniruodavosi, paruošdavo žaidimų aikšteles, susitardavo dėl laiko ir vietos, spresdavo iškilusius klausimus.

Švietimo dalyvių – mokinių, tėvų, mokytojų – individualizacijos svarbos pajautą ir patirtį natūraliai papildė socializacijos svarbos pajauta ir patirtis. Socialinių įgūdžių plėtojimas respondentų buvo apibūdintas kaip svarbus neformaliojo vaikų švietimo rezultatas (3,9 proc. visų požymių). Akivaizdu, kad individualizacija ir socializacija yra lygiaverčiai ir paraleliniai konstruktai. Išmokyti bendrauti, plėsti socialinį tinklą, plėsti galimybių ratą, dalyvauti grupės veikloje – visa tai yra svarbūs asmenybės ugdymo neformaliojo vaikų švietimo struktūroje tikslai. Socialinių įgūdžių ugdymas yra vertingas ne tik „čia ir dabar“, tačiau padeda kloti pamatus mokinio ateičiai.

Socialinių įgūdžių ugdymo atžvilgiu labiausiai neformaliojo vaikų švietimo struktūroje pasireiškia naujų santykių su naujais draugais kūrimas, t. y. socialinio tinklo plėtotė ir atsivėrimas įvairesniems santykiams. Tai liudija, kad neformalusis vaikų švietimas yra atvirumo kitiems, tolerancijos kitoniškumui, mokėjimo kurti naujus ryšius pamatas. Deja, patyčios būreliuose gali stabdyti socializacijos raidą, nes sukuria nepasitikėjimo savimi ir kitais atmosferą. Todėl atvirumo kitiems ir tolerancijos ugdymas, kaip atsvara patyčioms, turi būti prioritetas visose neformaliojo vaikų užimtumo formose.

Socializacija visuomenėje – vienas iš neformaliojo vaikų švietimo teikiamų pranašumų, taip pat kategorija tai patvirtinančių empirinių požymių (2,8 proc. visų požymių). Dalyvavimas už mokyklos ribų – miesto, rajono ir šalies – vykstančiuose konkursuose, parodose, renginiuose, bendradarbiavimas su socialiniais partneriais, šeimų įtraukimas į dalyvavimą – visa tai plėtoja mokinių dalyvavimo visuomenėje žinias, įgūdžius ir nuostatas. Tai yra viena iš neformaliojo ir formaliojo ugdymo papildomumo sričių, nes formaliojo švietimo sistemoje visuomenės pažinimas, deja, dažniausiai apsiriboja siaura mokykline aplinka ar kognityviniu lygiu, tuo tarpu neformaliojo vaikų švietimo sistema sudaro prielaidas mokiniams iš tikro įgyti naujų visuomenės patirčių, ugdyti naujas kompetencijas.

Mokinių dalyvavimas parodose, varžybose, renginiuose, konkursuose už mokyklos ribų, taip pat koncertai tėvams yra pripažįstami kaip dažnai įgyvendinami socializacijos visuomenėje veiksniai. Tuo tarpu mokinių dalyvavimas bendruose kūrybiniuose projektuose su tėvais (pavyzdžiui, muzikavimas ar sportavimas kartu) dar nėra dažna praktiškai įgyvendinama dalyvavimo neformaliajame vaikų švietime forma. Pripažįstama, kad mokiniai dar per mažai įtraukti į rajono renginius. Šie vertinimai leidžia reflektuoti ir įgyvendinti naujas mokinių dalyvavimo formas visuomenėje, tokias, kaip bendri projektai su tėvais, aktyvus įtraukimas į rajono renginius.

Vaikų socializacija atsispindi ir kitoje *focus* grupės dalyvių išsakytoje mintyje apie tai, kad neformalusis vaikų švietimas sukuria vertingo vaikų užimtumo galimybes, vadinasi, užkerta kelią žalingiems įpročiams (2,5 proc. visų požymių). Jaunimo užimtumas, prasmingas laisvalaikio praleidimas sudaro galimybę mažiau domėtis ir skirti laiko žalingoms veikloms, taigi tai yra taip pat svarbi vaiko socializacijos dalis. Neformalusis vaikų užimtumas yra puiki prevencinė priemonė, todėl turi ne individualią ar grupinę, o valstybinę reikšmę.

Neformalusis vaikų švietimas turi kitų prasminių vienetų nei individuacija ir socializacija. Vienas tokių labai įdomių prasminių vienetų (kategorių) identifikuotas „Kas svarbiau – rezultatas ar procesas“ (2,6 proc. visų požymių). Neformaliajame vaikų švietime ryškiai jaučiama tam tikra rezultato ir proceso priešprieša. Ar lankomi užsiėmimai, ugdomos įvairios kompetencijos dėl to, kad svarbus pats dalyvavimas, lavinimasis, komunikacija su kitais; ar vis dėlto, kad svarbu save išmatuoti, nugalėti, patirti sėkmę? Ko gero, ši dilema nebūtų tokia aštri, jei su tuo nebūtų susijęs išorinis užsiėmimų ir veiklų vertinimas. Remiantis šia kategorija galima plėtoti rekomendacijas dėl neformaliojo vaikų švietimo veiklų vertinimo, kai skiriama vienodai dėmesio procesui ir rezultatui. Atitinkamai vertinti ir pedagoginį darbą – vienodai procesą ir rezultatą. Be to, viešai aptariant ir reklamuojant būrelius būtina parodyti proceso vertę, ne tik galutinius sėkmės požymius. Juolab kad ne tiek galutinė sėkmė, rezultatas, kiek procesas yra vaiko asmenybės individuacijos ir socializacijos šaltinis.

Teikti prioritetą vien tik procesui ar tik rezultatui yra klaidinga strategija. Įvairiapusis ugdymas ir nurodo neformaliojo vaikų švietimo specifiškumą – čia asmenybė patiria įvairių ugdymo naudų (7,5 proc. visų požymių). Akiračio plėtimas, naujų sričių pažinimas, meninio skonio lavinimas – šios akivaizdžios neformaliojo vaikų švietimo naudos jau yra įgyvendinamos praktiškai. Veikloje įgytų žinių perkėlimas į gyvenimą yra mažiausiai įgyvendinamas iš visų požymių. Šie neformaliojo vaikų švietimo dalyvių pastebėjimai ir vertinimai skatina ne tik plėsti neformaliojo vaikų švietimo paslaugų įvairiapusiškumą, tačiau ir įtvirtinti jų pragmatiškumą, t. y. kad naujos žinios ir naujos patirtys būtų iš tikro išbandomos. Tačiau praktinis įtvirtinimas bus veiksmingas, jei procesas bus vertinamas ne menčiau nei rezultatas, jei socializacija visuomenėje bus organizatorių siekis.

Savigarba, malonumas, orumas – tai yra neformaliojo vaikų švietimo stiprybė ir galimybė. Kategorija įvardyta kaip „Didžiavimasis ir džiaugsmas veikla“ (3,6 proc. visų požymių). Emocinis ir vertybinis neformaliojo vaikų švietimo pagrindas yra vienas esminių jo veiklos tapatumo komponentų. Tėvų didžiavimasis savo vaikais, malonumas veikti, džiaugsmas dėl pasiekto rezultato, kūrybinis atsipalaidavimas – šie neformaliojo vaikų švietimo rezultatai, juolab kad jų praktinio įgyvendinimo lygmuo yra aukštas, turėtų būti akcentuojami labiau.

Neformalusis vaikų švietimas turi savo vertę, kurią sąlygiškai pavadintume „neformaliojo vaikų švietimo kapitalu“. Tai susiję su neformaliojo vaikų švietimo vertingumu ir vertinimu (2,5 proc. visų požymių). Vertingumas ir vertinimas yra pakankamai niuansuota neformaliojo vaikų švietimo tema. Viena vertus, pripažįstama, kad neformalusis vaikų švietimas teikia naudos ne tik vaikams, bet ir mokytojams, atveria įvairių ugdymosi erdvių. Kita vertus, nėra aiškios neformaliojo vaikų švietimo vertinimo sistemos, konkursuose nediferencijuojami kone profesionaliai rengiami vaikai specializuotose neformaliojo vaikų švietimo mokyklose ir neformaliojo ugdymo veiklose bendrojo lavinimo mokyklose. Vertinamas profesionalumas, o ne užimtumas! Užimtumas yra tam tikra labai svarbi socializacijos forma, užkertanti kelią žalingoms veikloms ir žalingų įpročių formavimuisi. Kaip vertinti užimtumą, parodyti neprofesionalaus užimtumo mokykloje galimybes ir pasiekimus? Jei kone profesionalus neformalusis ugdymas turi savąjį prestižą visuomenėje, vertinamas pačių vaikų ir tėvų, tai neformaliojo švietimo veikla bendrojo lavinimo mokykloje yra nepelnytai nuvertinta, o tai rodo mažas tam skirtų valandų skaičius. Vertinimo ir vertinimo kategorija kelia klausimų apie tai, kaip suteikti vertę neformaliajam vaikų švietimui, kad jis nevalingai nebūtų hierarchizuojamas pagal vertingas ir nevertingas formas, juolab kad vertinimo kriterijai nėra apibrėžti. Reikia atsakyti į klausimą, kaip suteikti vienodai svarbias vertes įvairioms neformaliojo vaikų švietimo formoms, ypač neformaliajam švietimui bendrojo lavinimo mokykloje?

Būtinybė padidinti bendrojo lavinimo mokyklos būrelių vertę nereikia kone profesionalaus vaikų rengimo specializuotose neformaliojo vaikų švietimo mokyklose. Tokios mokyklos turi savo pranašumą ir juos turi didinti (1,1 proc. visų požymių).

Neformaliojo vaikų švietimo vertė taip pat yra ta, kad jis, anot grupės dalyvių, yra „raktas į karjerą“. Atitinkamai buvo sudaryta gausi empirinių požymių kategorija (5,4 proc. visų požymių). Nors ir gali nukentėti kiti mokslai, švietimo dalyvių nuomone, neformalusis vaikų švietimas atveria daug galimybių įvairiems studijų ir profesiniams pasirinkimams. Geriausiai praktiškai įgyvendinama tai, kad koncentruojamasi į vieną veiklos sritį, tikėtina, pagal interesus ir/ar ateities profesines projekcijas. Tiesa, muzikinis išsilavinimas nėra tiesiogiai respondentų projektuojamas kartu su muzikanto karjera, tačiau neabejotinai siejama su papildomu išsilavinimu.

Neformaliajame vaikų švietime reikšminga mokytojo asmenybė. Neformaliojo švietimo veikloje tikimasi mokytojo autoriteto, bet grįžta ne autoritarizmu, o atvirumu, taip pat tam tikro santykių meistriškumo (2,5 proc. visų požymių). Neformalusis vaikų švietimas sudaro sąlygas mokiniams susirasti autoritetus tarp suaugusiųjų, vadinasi, suaugusieji gali daryti jiems įtaką. Tai rodo, kad, pedagoginių santykių požiūriu, neformalusis vaikų švietimas sudaro palankias sąlygas tikrai ugdomajai mokinio ir mokytojo sąveikai.

Aptarti vidinio mokinio intereso dalyvauti neformaliajame vaikų švietime, taip pat neformaliojo vaikų švietimo vertinimo klausimai *focus* grupių dalyviams leidžia teigti apie vaiko patiriamą spaudimą (1,8 proc. visų požymių). Atsitinka, kad vaikui keliami pernelyg dideli tėvų ir mokytojų reikalavimai, kad ne vidinė motyvacija, o tėvų ir mokytojų spaudimas lemia vaiko sprendimus. Tokiais atvejais sunku tikėtis nuoširdaus vaiko įsitraukimo ir atsakomybės. Pasirinkimas turėtų būti kildinamas iš vaiko interesų, štai tada reikalinga tėvų ir mokytojų parama ir palaikymas. Tėvų palaikymas (ne spaudimas) yra stipri paskata dalyvauti neformaliojo vaikų švietimo veiklose.

Neformalusis vaikų švietimas gali turėti potencialių neigiamų rezultatų vaikui, konkrečiai – sveikatai (3,9 proc. visų požymių). Viena vertus, dalyviai sutinka, kad dalyvavimas neformaliojo vaikų švietimo veiklose tiesiogiai ir netiesiogiai stiprina sveikatą, tačiau gali įvykti priešingai – vaikas gali persitempti, pervargti, per mažai miegoti. Šis sveikatos iššūkis nereiškia, kad reikia mažinti dalyvavimą neformaliojo vaikų švietimo veiklose, tačiau perspėja, kad sveikatos priežiūrai turi būti skirta ganėtina daug dėmesio. Dėmesys sveikatai apima ir sveiką dienos ritmą, ir švietimo dalyvių suvokimą apie sveikatos svarbą, ir sveikos gyvensenos ugdymą. Deja, dar pasitaiko, kad dėmesys sveikatai nėra traktuojamas kaip svarbus neformaliojo vaikų švietimo komponentas.

Tenka pripažinti, kad neformaliojo vaikų švietimo sistema neišvengia diskriminacijos apraiškų (3,2 proc. visų požymių). Diskriminacija gali pasireikšti dėl nevienodų prieinamumo galimybių: atokesnių vietovių vaikams sunkiau dalyvauti neformaliojo vaikų švietimo veiklose, taip pat dalyvavimą riboja aukštos kainos, nepakankamas vietų skaičius būreliuose, tautiškumas ar subkultūra. Labiausiai prieinamumą lemia fiziniai atstumai tarp namų, mokyklos ir neformaliojo vaikų švietimo įstaigų. Dideli atstumai reiškia didesnes laiko ir finansų sąnaudas, sudėtingesnes važiavimo sąlygas. Ši problema turi būti sprendžiama, nes dėl jos nemažai vaikų atsiduria už neformaliojo vaikų švietimo ribų.

Didžiausias tėvų nerimas, susijęs su neformaliuoju vaikų švietimu, yra dėl vaiko saugumo (2,1 proc. visų požymių). Šis nerimas nurodo būtinybę, ką pabrėžia ir patys tėvai, užtikrinti tėvų ir neformaliojo vaikų švietimo mokytojų komunikavimą. Turėtų būti užtikrintas bent minimalus komunikavimas numatant privalomą abipusį kontaktų turėjimą bei galimą kreipimosi vienu į kitus galimybę.

Ko gero, didžiausią nerimą kelianti ir sprendimų reikalaujanti situacija yra susijusi su tuo, kad neatitinka vaiko ir organizacijų (mokyklos ir neformaliojo vaikų švietimo mokyklos) ritmai – laikas, tvarkaraščiai, darbas ir poilsis, krūviai, mokymosi greitis (10,7 proc. visų požymių). Tai problema, kurią vaikai, tėvai ir organizacijos yra paliktos spręsti individualiai, nesistemiškai, stochastiškai. Nėra darnos tarp formaliojo ir neformaliojo vaikų švietimo: nesuderintas laikas, veiklos, laiko tarpas tarp veiklų yra „tuščias“ tiek priežiūros, tiek užimtumo (edukacinio ar poilsinio) požiūriu. Visa tai virsta į pakankamai

atsitiktinį procesą, sukuriantį nuovargio ir nesaugumo būkles. Nėra sistemos, kuri leistų nepervargstant ir saugiai cirkuliuoti tarp namų, formaliojo ir neformaliojo vaikų švietimo įstaigų. Iš esmės vaikas lieka vienas su savo problema, ir dažnai tik nuo tėvų rūpesčio ir finansinio pajėgumo priklauso neišsekianti ir saugi kelionė tarp įvairių institucijų. Be to, nėra savo tikslų, laiko, išteklių, projektų, veiklų derinimo tarp institucijų mechanizmo. Institucijų interesas vyrauja lyginant su vaiko interesu, t. y. vaikas derinasi prie institucijų, o ne institucijos – prie vaiko.

Nors tik vienas, bet labai savitas ir parodantis dar vieną prasminį lauką, yra administravimo nelankstumo požymis (0,6 proc. visų požymių). Jis akcentuoja dar vieną pedagoginės veiklos apribojimą. Dalis mokytojų galėtų skirti daugiau laiko neformaliajam vaikų švietimui, tačiau neformaliajam švietimui skiriamos valandos įeina į bendrą pedagoginį krūvį, kurio negalima viršyti. Kitaip tariant, neformalusis švietimas mokykloje tėra pedagogų krūvio papildymo dalis. Kadangi trūkstamos valandos pedagogo krūvyje papildomos neformaliojo švietimo valandomis, tikėtina, kad tokia veikla labai formali. Atsisakius pedagoginio krūvio ribojimo būtų galima tikėtis, kad mokytojai daugiau laiko skirtų popamokinei, t. y. neformaliojo švietimo veiklai, kartu didėtų jų atlyginimas. Kita vertus, vienas ekspertas mano, kad: *toks siūlymas leidžia daryti prielaidą, jog neformaliojo [vaikų] švietimo veikla yra antrarušė ir reikalauja mažiau jėgų ir atsidavimo iš mokytojų, todėl jie gali dirbti daugiau valandų. Aš siūlyčiau, kad neformaliojo [vaikų] švietimo valandos įkainis būtų didesnis už formaliojo ir tada pedagogai pradėtų atsakyti pamokų, o daugiau organizuotų neformaliojo švietimo būrelių ir geriau jiems pasirengtų, jų „vertė“ išaugtų.* Kitas ekspertas išsako lygiai tokią pat mintį: *gerokai diskutuotina yra mintis, kad reikėtų leisti didinti mokytojų darbo krūvį neformaliojo [vaikų] švietimo sąskaita, t. y. skirti neformaliajam [vaikų] švietimui valandų viršijant maksimalų krūvį. Tuo mes dar kartą nuvertintume neformaliojo [vaikų] švietimo paslaugas. Ką gali mokiniams duoti mokytojas [neformaliojo švietimo veikloje], per dieną turėjęs 6–7 dalyko pamokas ir namuose dar turintis pasirengti rytdienos darbui? Pasirinkus šį kelią, dar labiau išryškės jau esamos problemos: neformalusis [vaikų] švietimas kaip priemonė mokytojų atlyginimams [išlaikyti ar didinti], neformalusis [vaikų] švietimas, skiriamas pamokų spragų lopymui ir kt.*

Kitas ekspertas teigia: *Praktika rodo, kad pradinėse klasėse neformaliojo [vaikų] švietimo valandos skiriamos mokytojams kaip priedas prie pagrindinio krūvio, o ne mokiniams. Taigi, kokią [veiklą] organizuoti, renkasi ne mokiniai, o mokytojai. Vaikų poreikiai dažnai ignoruojami, jie lanko ne tokius [būrelius], kurių nori, o kokie yra. Dažnai vaikai net nežinodami tampa [neformaliojo vaikų švietimo] būrelių nariais. Turbūt todėl ir tyrime formuluojama išvada, kad „pradinių klasių užsiėmimų yra daugiau“. Kitas ekspertas siūlo: dar viena itin svarbi problema – mokykla nepajėgi samdyti profesionalo, jei, tarkim, turime vieną gerą krepšinio trenerį, stengiamės jam maksimaliai sudaryti sąlygas, tai kitiems užsiėmimams neformaliojo švietimo valandų nelieka. Jei būtų mano valia, aš mokykloje organizuočiau 5 arba 7 stiprius [neformaliojo švietimo] būrelius. Kur būtų geri autoritetingi vadovai. Dabar mokykla negali skirti tiek valandų, kad galėtų samdyti profesionalus. Tas valandų „atsikandimas po kąsnelį“ neduoda jokios naudos (pedagoginių krūvių išlyginimas). Būtų geriau, jei mokyklos turėtų visus neformaliojo švietimo vadovų etatus.*

Svarbus neformaliojo švietimo kokybės požymis yra pasirinkimo galimybės. Didelis pranašumas yra tai, kad vaikai gali laisvai rinktis ir išbandyti įvairias veiklos sritis. Vis dėlto pasirinkimas nėra labai didelis (5,0 proc. visų požymių). Mokyklos negali pateikti įvairių būrelių, nes reikia surinkti pakankamą lankančiųjų skaičių. Tai akivaizdžiai mažina užsiėmimų įvairovę ir siaurina galimybes, nes, suprantama, mokiniai gali turėti specifinių interesų, nebūtinai krepšinio ar dailės. Ekspertų siūlymai šiuo klausimu sutampa: *reikia kalbėti apie įvairių veiklų spektro sumažinimą vienoje mokykloje ir kryptingą jų gilinimą. Tai išspręstų ir mokytojų atlyginimo problemą. T. y. jeigu viena mokykla organizuotų mažiau įvairiausių užsiėmimų, bet turėtų tą patį bendrą valandų skaičių, tai vienam užsiėmimui būtų galima*

skirti daugiau savaitinių valandų (ne po dvi kaip yra dabar, o po 5–6 val.). Tada ir mokytojas galėtų labiau pagalvoti apie kokybę, apie turinį, apie mokinių įtraukimą ir kt. Juk svarbu, kad kuo įvairesnė pasiūla būtų visame mieste ar rajone, o ne vienoje mokykloje. Juk vaikai gali lankyti būrelį ir kitoje, šalia esančioje mokykloje, arba organizuoti mokinių vežiojimą į kito kaimo mokyklą.

Finansavimo stoka ir dėl to mažinami pasirinkimai ir galimybės nėra nauja tema ir įžvalga, tačiau neabejotinai menkina neformaliojo švietimo kokybę (8,2 proc. visų požymių). Nepakankamas finansavimas riboja pasirenkamas veiklas, ypač – veiklų organizavimą už mokyklos sienų. Dažniausiai kyla kliūčių dėl transporto. Jei geltonieji autobusukai išsprendė mokinių vežiojimą formaliojo švietimo tinkle, tai tikėtina, kad ši, integruota su jau esama, arba analogiška atskira vežiojimo sistema būtų labai veiksminga priemonė neformaliojo švietimo veikloms pajvairinti, vaikų motyvacijai ir socializacijai plėtoti. Kitas finansinis klausimas susijęs su mokinių dalyvavimu profesionaliuose renginiuose, kurie, tikėtina, gali labai stipriai prisidėti prie vaikų motyvacijos neformaliojo švietimo veikloms. Vaikų dalyvavimo rėmimas profesionaliuose renginiuose galėtų būti viena iš valstybės, o gal ir privataus sektoriaus veiklų, įtvirtinta įstatymais. Jei neformaliojo švietimo sistemoje muzikuojantys mokiniai nemokamai galėtų lankytis muzikos profesionalų pasirodymuose, sportininkai – aukšto lygio sportinėse varžybose, tikėtina, kad neformaliojo švietimo patrauklumas išaugtų.

Labai nepatraukli materialinė viešųjų laisvalaikio ir sporto objektų bazė jau yra viešai keliamas klausimas. Nurodomos kaimyninės šalys – Estija, Lenkija, ypač Latvija, kurios skyrė labai daug dėmesio ir lėšų, kad būtų pagerinta esama materialinė bazė, statomi nauji viešieji valstybiniai laisvalaikio objektai. Akivaizdu, kad skurdi materialinė bazė labai menkina neformaliojo švietimo kokybę (5,7 proc. visų požymių). Trūksta transporto, nėra įrangos, patalpos apleistos, nešildomos, nekokybiški instrumentai, inventoriūs. Nors akivaizdu, kad mokinius ne tik nenutriušusi, tačiau bent jau šviri, estetiška ir bent minimaliai kokybiška aplinka ir priemonės labiau motyvuotų dalyvauti neformaliojo švietimo veiklose, vis dėlto per mažai sisteminių pastangų gerinant materialinę neformaliojo švietimo bazę.

Jau buvo minėtas pedagoginio autoriteto poreikis neformaliajame švietime tikintis atviro ir profesionalaus mokytojo, vadovo. Deja, profesionalaus mokytojo, o gal ir profesionalaus požiūrio į vadovavimą neformaliojo švietimo veiklai stinga (4,2 proc. visų požymių). Yra daug puikių mokytojų entuziastų, tačiau tai, kad vadovavimas būreliams nėra vertinga ir vertinama veikla, kad vadovavimas būreliams nėra svarbus mokytojų atestacijai, menkina galimybes pritraukti ne tik entuziastingus, bet ir profesionalius vadovus. Klausimas kyla nebe pirmą kartą – kaip suteikti neformaliajam švietimui, ypač bendrojo lavinimo mokyklose, vertę? Kokios priemonės (apmokėjimas, valandų skaičius, saviraiškos galimybės, svirtas kvalifikacijai ir t. t.) turėtų būti plėtojamos, kad neformalusis vaikų švietimas, ypač popamokiniai būreliai mokyklose, taptų patrauklesni ne tik mokiniams, bet ir profesionaliems mokytojams?

Focus grupės dalyviai sutarė, kad neformalusis vaikų švietimas yra reikšminga mokyklos įvaizdžio priemonė (2,6 proc. visų požymių). Vaikų įsitraukimas į neformaliojo švietimo veiklą, dalyvavimas ir pasiekimai prisideda prie mokyklos santykio su aplinka, su visuomene, didina mokinių užimtumą, skatina mokinių didžiavimąsi savo veikla, gali padėti labiau įsitraukti į mokyklos gyvenimą tėvams (tėvai gali tapti mokinių dalyvavimo visuomenėje tarpininkais su organizacijomis). Akivaizdu, kad bendrojo lavinimo mokyklos gali būti ir yra suinteresuotos turėti neformaliojo vaikų švietimo būrelius, tačiau šios jų iniciatyvos turi būti skatinamos ir remiamos.

Visos *focus* grupių būdu gautos neformaliojo vaikų švietimo prasminės kategorijos pačių dalyvių buvo sureitinguotos pagal du kriterijus – svarbos ir patirties. Svarbos kriterijus parodo, kiek respondentai projektuoja kiekvieną požymį, kartu ir kategoriją, bendrai populiacijai. Pagal svarbą pirmoje reitingo vietoje atsidūrė kategorija „Vertingas užimtumas ir žalingų įpročių prevencija“. Tai liudija apie vaikų užimtumo svarbą visuomenėje ir leidžia reflektuoti apie tai, kad neformalusis vaikų švietimas turi įgauti

daugiau reikšmės vaikų ugdymo sistemoje, tapti sistemiškesnis, nuoseklesnis, įtraukti visus vaikus į prasmingas veiklas ir prasmingą laiko praleidimą. Būtina kalbėti apie visų, o ne tik labiausiai motyvuotų ir skatinamų, bet visų iki vieno vaikų įtraukimą į švietimo veiklas. Administravimo nelankstumas (tik vienas požymis) – antra reitingo vieta – nurodo tai, kad mokytojams šis klausimas yra labai aktualus. Trečioje reitingo vietoje atsidūrė kategorija, rodanti neformaliojo vaikų švietimo kokybės menkinimą neturint lėšų veiklų įvairovei ir pasirinkimo galimybėms plėtoti. Jei pirmojoje vietoje atsidūrė socialinio pobūdžio kategorija, antroje ir trečioje vietoje – administravimo ir valdymo, tai ketvirtoje ir penktoje reitingo vietoje yra žmogiškojo potencialo kategorijos: mokytojo autoritetas, grįstas atvirumu ir santykių meistriškumu, ir mokinio kūrybinė saviraiška, talentų plėtotė. Tai, kad pabrėžiama individualios mokytojo ir mokinio savybės, liudija apie ryškių mokytojo ir mokinio asmenybių poreikį neformaliojo vaikų švietimo sistemoje. Jei tikimasi išmanančio santykius mokytojo, tai iš mokinio tikimasi saviraiškos, kūrybos. Šie neformaliojo vaikų švietimo komponentai turėtų būti labiau akcentuojami, jiems suteikiama daugiau reikšmės. Vertė gali būti suteikta ne tik per kūrybinį procesą, bet per jo pamatymą, eksponavimą, viešinimą, viešą vertinimą. Neformaliojo vaikų švietimo vertybė yra ne tik lėšos, bet ir dalyviai bei jų sukurtas produktas, todėl būtina viešinti ryškiausius dalyvius ir jų produktus. Tam reikia institucinės paramos, atvirumo, erdvės ir laiko.

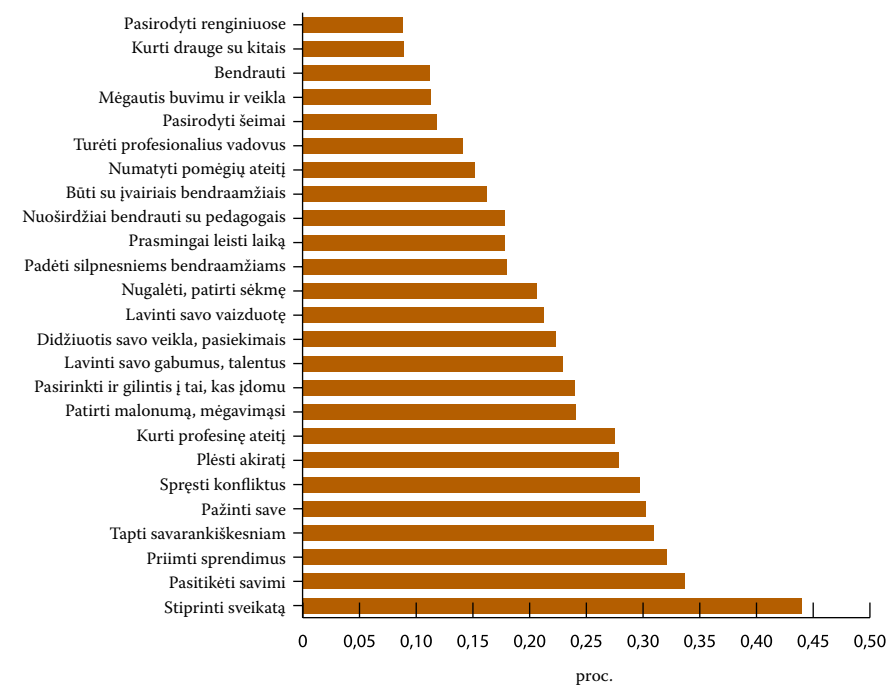
Pagal patirtį labai aukštus įverčius surinko ir reitingo priekyje vėl atsidūrė „Vertingas užimtumas ir žalingų įpročių prevencija“. Tai rodo, kad šis klausimas yra esminis tiek visuomeniniu, tiek individualiu lygmeniu. Tai, kad mokyklos įvaizdžio kategorija yra antroje individualios patirties reitingo vietoje, liudija, jog neformaliojo vaikų švietimo dalyviai jaučiasi dalyvaujant mokyklos įvaizdžio kūrime. Įvairiapusiškas ugdymas, savo galių suvoktis – neformaliojo vaikų švietimo savybės – yra svarbi individualios patirties dalis, atskleidžianti neformaliojo vaikų švietimo rezultatus.

Labiausiai tikrovėje tarp kitų neformaliojo vaikų švietimo savybių įgyvendinamas „Pasididžiavimas ir džiaugsmas veikla“. Tai labai ryškus faktas, liudijantis, kad neformaliojo vaikų švietimo vienas didžiausių pranašumų yra vaiko orumo kūrimas. Reikia dar sykį pažymėti, kad ši asmens orumo savybė – „didžiavimasis ir džiaugsmas savo veikla“ – yra neformaliojo vaikų švietimo ryški dalis. Individualizacijos savybės – „savarankiškumas ir savo galių suvoktis“ bei „talentų atskleidimas, kūrybinė saviraiška“ taip pat yra puoselėjamos. Šie vertinimai byloja apie neformaliojo vaikų švietimo savitą ir reikšmingą vaidmenį auklėjant jaunąją kartą. Neformalusis vaikų švietimas turi tapti svarbia ugdymo programos ir individualaus kompetencijų rinkinio, taip pat ir *curriculum vitae* dalimi.

4. NEFORMALIOJO VAIKŲ ŠVIETIMO TIKSLŲ VERTINIMAS

Visi respondentai neformaliojo vaikų švietimo tikslus vertino dvejopai: pagal bendrą svarbą ir individualią (tėvai – savo vaikų) patirtį neformaliojo vaikų švietimo veiklose. Buvo klausama: *Ar apskritai jiems tai svarbu?* ir *Ar jie mano, kad jų vaikas tai patiria veikloje?* Iš viso respondentai trijų pakopų ranginėje skalėje (atsakymai pateikti tokie: *Mažai, Pakankamai, Labai*) įvertino 25 neformaliojo vaikų švietimo tikslus. Papildomai atliktas neformaliojo vaikų švietimo tikslų įgyvendinimo indeksas, nurodantis tikslų svarbos ir patirties santykį. Į reitingo viršų pateko neformaliojo vaikų švietimo tikslai, kurie yra labiausiai įgyvendinami (mažiausias skirtumas tarp svarbos ir patirties). Reitingo apačioje – tikslai, kurie yra mažiausiai įgyvendinami (didžiausias skirtumas tarp svarbos ir patirties) (23 pav.).

23 pav. Neformaliojo vaikų švietimo tikslų įgyvendinimo reitingas

Švietimo dalyviai svarbiausiais neformaliojo vaikų švietimo tikslais laiko individualizacijos ugdymą plėtojant vaikų gabumus, pasirinkimą pagal interesus, savarankiškumą, didžiavimąsi savo pasiekimais. Visiems dalyviams svarbu maloniai leisti laiką, taigi numanu, kad neformaliojo vaikų švietimo veikla turi būti emociškai palanki vaiko asmenybei augti ir bendrauti. Vertindami neformaliojo vaikų švietimo tikslų patirtį, švietimo dalyviai mažiau akcentuoja individualizaciją, o labiau – socializaciją bei užimtumą, taip pat emocinį – malonumo veikiant – aspektą. Neformaliojo vaikų švietimo sistemoje geriausiai įgyvendinami užimtumo ir socializacijos tikslai (kurie traktuotini kaip minimalūs ar bent savaiminiai), tačiau individualizacijos (gerokai ambicingesni ir į vaiko asmenybės savikūrą orientuoti) tikslai yra gerokai menčiau pasiekiami. Vadinasi, vaiko individualizacijos ugdymas turėtų būti labiau akcentuojamas nefor-

malojo vaikų švietimo strategijose bei veiklose; vaiko orumas, interesai, individualūs talentai turėtų tapti aiškiau išreikšti, nusakyti, suvokti, labiau apibrėžti įstatymu.

Tenka apgailestauti, kad integruotos mokyklos ir solidarumo idėja dar netapo neformaliojo vaikų švietimo savastimi nei tikslų, nei realios patirties atžvilgiu: pagalba specialiųjų poreikių, rizikos šeimų vaikams nėra suvokta kaip neformaliojo vaikų švietimo natūrali ir būtina paskirtis. Tuo tarpu užsienio šalių patirtis rodo, kad būtent neformalusis vaikų švietimas yra puiki socialinės integracijos ir solidarumo eksperimentavimo ir įgyvendinimo galimybė.

Tėvams, palyginti su kitais švietimo dalyviais, svarbesni yra šie neformaliojo vaikų švietimo tikslai: lavinti vaiko gabumus, talentus, stiprinti sveikatą, prasmingai leisti laiką, tapti savarankiškesniam, padėti silpnesniesiems, priimti sprendimus. Mažiausiai svarbu tėvams yra tai, kad vaikai patirtų malonumą, mėgavimąsi neformaliojo vaikų švietimo veikla. Tėvai yra viena iš labiausiai neformaliojo vaikų švietimu suinteresuotų grupių. Pagal patirties vertinimą, tėvai nedominuoja nė vieno neformaliojo vaikų švietimo tikslo požiūriu. Tai rodo tam tikrą nepakankamą tėvų patirtį jų vaikų neformaliojo švietimo požiūriu. Antai, tėvai mažiausiai iš visų švietimo dalyvių yra patyrę, kad vaikai priima sprendimus, išreiškia save neformaliojo vaikų švietimo veiklose. Kitaip tariant, tėvai nėra labai įtraukti į savo vaikų neformalųjį švietimą.

Kad ir kaip būtų keista, bendrojo lavinimo mokyklų mokiniai labiau nei kiti švietimo dalyviai neakcentavo nė vieno švietimo tikslo svarbos. Bendrojo lavinimo mokyklų mokiniai daugelio švietimo tikslų (lavinti savo gabumus, talentus, bendrauti, pasitikėti savimi, didžiulis savo veikla, pasiekimais, pasirodyti renginiuose, nuoširdžiai bendrauti su mokytojais, prasmingai leisti laiką, kurti drauge su kitais, plėsti akiratį, mėgautis buvimu ir veikla, turėti profesionalius vadovus, padėti silpnesniems bendraamžiams, lavinti savo vaizduotę) svarbą vertina mažiausiai lyginant su kitais dalyviais. Bendrojo lavinimo mokyklų mokiniai, tarp kurių dominuoja lankantys neformaliojo švietimo būrelius bendrojo lavinimo mokyklose, mažiau nei kiti teigia patiriantys daugelį neformaliojo vaikų švietimo tikslų. Duomenys rodo akivaizdžią problemą: bendrojo lavinimo mokyklų mokiniai nepakankamai geba reflektuoti neformaliojo vaikų švietimo tikslus, jų svarbą ir patirtį.

Neformaliojo vaikų švietimo įstaigų mokiniai pabrėžė malonumo patyrimo, mėgavimosi santykiais ir veikla, buvimu su bendraamžiais svarbą, taip pat savęs pažinimo ir vaizduotės lavinimo svarbą. Dar daugiau, neformaliojo vaikų švietimo įstaigose lankantys būrelius mokiniai labiau nei kiti projektuoja savo ateitį. Mokiniai akcentuoja profesinės ateities kūrimo, pomėgių numatymo tikslų svarbą. Tas faktas, kad neformaliojo vaikų švietimo įstaigų mokiniai labiausiai lyginant su kitais pabrėžia socializacijos, savęs pažinimo, kūrybinio mąstymo tikslus, rodo, kad neformaliojo vaikų švietimo įstaigas lanko motyvuoti mokiniai, gerai suvokiantys savo veiklos prasmę. Galimas ir atvirkštinis ryšys: švietimas neformaliojo vaikų švietimo įstaigose labiau lavina, didina vaikų motyvaciją ir padeda suvokti savo veiklos prasmę. Dviejų švietimo tikslų – pasirodymo šeimai ir konfliktų sprendimo – svarbą neformaliojo vaikų švietimo įstaigų mokiniai vertina mažiausiai lyginant su kitais švietimo dalyviais. Savarankiškumo tapsmas, profesionalūs vadovai – tai yra neformaliojo vaikų švietimo įstaigų mokinių patirtis, didesnė nei kitų švietimo dalyvių. Tai tik patvirtina neformaliojo vaikų švietimo įstaigų mokinių pakankamą motyvacijos ir refleksijos lygmenį.

Švietimo tikslų svarbą įžvelgia ir neformaliojo švietimo veiklų vadovai. Antai bendrojo lavinimo mokyklų būrelių vadovai akcentuoja (labiau nei kiti) nuoširdų bendravimą su mokytojais, didžiavimąsi savo veikla ir pasiekimais. Bendrojo lavinimo mokyklų neformaliojo švietimo vadovai mažiau svarbiais laiko profesinės ateities ir ateities pomėgių, buvimu su įvairiais bendraamžiais, tapsmo savarankiškesniam, sprendimų priėmimo, savęs pažinimo tikslų įgyvendinimą. Bendrojo lavinimo mokyklų neformaliojo švietimo vadovų vertinime vyrauja pagalba silpnesniesiems.

Didžiausią švietimo tikslų svarbą įžvelgia neformaliojo vaikų švietimo įstaigose veikiančių būrelių vadovai, labiau nei kiti akcentuojantys vaikų pasitikėjimą savimi, pasirodymą renginiuose, pasirodymą šeimai, pasirinkimą ir gilinimąsi į tai, kas įdomu, didžiavimąsi savo veikla ir pasiekimais, bendravimą, akiračio plėtimą, sėkmės patirtį, ateities pomėgių numatymą, profesionalių vadovų turėjimą, kūrybą drauge su kitais. Tik sveikatos stiprinimas, lyginant su kitų vadovų vertinimais, atrodo mažiau svarbus. Neformaliojo vaikų švietimo įstaigose veikiančių būrelių vadovai teigia įgyvendinantys didžiąją dalį švietimo tikslų.

Išryškėjusios nuomonės apie švietimo tikslų svarbą rodo tendenciją, kad dalyvavimas neformaliojo vaikų švietimo įstaigų veiklose yra patrauklesnis motyvuotiems ir sąmoningai siekiantiems tikslų vaikams. Analogiškai ir neformaliojo vaikų švietimo įstaigų vadovai tam tikra prasme yra „savo darbo fanatikai“, labai vertinantys neformaliojo vaikų švietimo ugdomąsias galimybes. Nuomonių apie neformaliojo vaikų švietimo tikslų svarbą lyginamoji analizė atskleidė tendenciją, kad neformaliojo vaikų švietimo įstaigų dalyviai – mokytojai ir vaikai – yra labiausiai motyvuoti siekti ambicingų neformaliojo vaikų švietimo tikslų, taip pat daugiausia neformaliojo vaikų švietimo tikslų individuacijos ir socializacijos prasme patirties įgyjama būtent čia – neformaliojo vaikų švietimo įstaigose.

Nustatytas nedidelis tėvų įsitraukimas pažįstant savo vaikų patirtis neformaliojo vaikų švietimo veiklose turi būti plėtojamas. Galima rūpintis, kad tėvai galėtų labiau dalyvauti neformaliajame vaikų švietime ne tik pasyviai klausant ir žiūrint vaikų pasirodymus, bet ir ieškant aktyvaus dalyvavimo, įsitraukimo formų.

Tiek pagal svarbą, tiek pagal patirtį labiausiai tėvai akcentavo prasmingą laiko praleidimą, kuriame numanomas savęs tobulinimas, žalingų įpročių prevencija, turiningai leidžiamas laikas. Šis faktas rodo, kad tėvai siekia bent minimalaus vaiko užimtumo. Tėvams pirmiausia svarbu, kad vaikas būtų užimtas. Ne tiek vaiko socializacija ar individuacija, saugumas ar profesinės ateities kūrimas, kiek visų minimų dalykų „po truputį“. Kitaip tariant, bazinis minimumas. Šis faktas įtaigiai liudija, kad bendras tėvų interesus nėra aiškiai fokusuotas į vieną ar kitą neformaliojo vaikų švietimo tikslą, tėvai neturi konkrečios, konceptualiai apibrėžtos neformaliojo vaikų švietimo kryptingos vizijos. Pagrindinis tėvų interesas – kad vaikas būtų užimtas, kitaip tariant, nedykinėtų. Pagal patirtį svarbiausią vietą tėvai taip pat teikia prasmingam laiko praleidimui. Tai patvirtina interpretaciją, kad tėvų supratimas apie neformalųjį vaikų švietimą yra neapibrėžtas kryptingumo atžvilgiu, kurį, hipotetiškai vertinant, lemia ir neformaliojo vaikų švietimo neaiškus legitimusis statusas švietimo sistemoje.

Verta atkreipti dėmesį į tai, kad prasmingas laiko praleidimas svarbiausias mažus vaikus (iki 10 m.) turintiems tėvams. Tuo tarpu vyresnius vaikus turintiems tėvams (išskyrus gimnazijų mokinius, kurių interesai neformaliajam vaikų švietimui užgožiami pasirengimo egzaminams intereso) prasmingas laiko praleidimas nebėra tiek svarbus. Ko gero, prasmingas laiko praleidimas yra labai aktualus tol, kol vaikų neformaliojo vaikų švietimo interesai tėra formavimosi pradžioje, t. y. jiems dar tebesimokant pradinėse klasėse. Tuo tarpu vyresniems vaikams, kai jau neformaliojo vaikų švietimo interesai yra labiau susiformavę, aktualesni yra kiti neformaliojo vaikų švietimo tikslai.

Atsižvelgiant į tai, kaip įgyvendinamas neformaliojo vaikų švietimo tikslas, tėvų esminis bazinio neformaliojo vaikų švietimo minimumo poreikis tenkinamas tik iš dalies. Šis faktas neturėtų būti absoliutinamas, jį reikia analizuoti kitų švietimo tikslų vertinimo kontekste. Antai tėvai, vertindami neformaliojo vaikų švietimo tikslų svarbą, reitingo 2, 3, 4, 6 ir 7 vietose sudėlioja vaiko individuacijos tikslus: tapsmas savarankiškam, pasirinkimas pagal interesus, gabumų, talentų lavinimas, pasitikėjimas savimi, savęs pažinimas. Tai liudija tėvų lūkestį, kad vaikai, dalyvaudami neformaliojo švietimo veikloje, plėtotų savitus gebėjimus, formuotųsi unikaliomis ir brandžiomis asmenybėmis. Toks tėvų vertinimas yra kiek nelauktas, nes Lietuvos visuomenėje, taip pat ir švietimo idėjose ir tikrovėje, labiausiai išreikštas yra ne

tiek individuacijos, kiek socializacijos tikslas. Tradiciškai labiausiai tikimasi prisiderinančių prie aplinkos, o ne ją keičiančių ir kuriančių žmonių. Tuo tarpu tėvų lūkestis yra kitas – jie tikisi, kad neformalusis vaikų švietimas padės jų vaikams ugdyti unikalias jų savybes, savarankiškumą ir kūrybingumą. Tėvai, vertindami neformaliojo vaikų švietimo tikslus patirties atžvilgiu, savo nuomonės nekeičia – iš esmės dominuoja vaiko individuacijos tikslai. Ryškus faktas yra tas, kad individuacijos tikslus akcentuoja tėvai, kurių vaikai mokosi puikiai ir kurie lanko ne vieną, o du užsiėmimus. Kitaip tariant, individuacija koreliuoja (ne statistine prasme) su vaikų mokymosi motyvacija ir dalyvavimo aktyvumu. Individuacijos tikslai labiau būdingi aktyviems ir motyvuotiems vaikams.

Kaip labiausiai įgyvendinamus neformaliojo vaikų švietimo tikslus tėvai nurodo socializacijos (bendravimo, kūrybos drauge su kitais ir pan.), o ne individuacijos tikslus. Juolab kad įgyvendinamų tikslų reitingo viršūnėje yra parodomieji tikslai (pasirodyti renginiuose, pasirodyti šeimai), o ne vienoks ar kitoks asmenybės ugdymas. Be to, pagal svarbą parodomieji tikslai tėvų yra vertinami menkiausiai (pasirodymo renginiuose tikslas yra paskutinėje reitingo vietoje, pasirodymo šeimai – paskutiniame trečdalyje). Šis faktas liudija, kad neformaliojo vaikų švietimo sistema savo tapatumui ir statusui įtvirtinti turi naudoti ne formalius ir pripažintus, bet pasirodymo elementus. Šiame kontekste reitingo viršuje taip pat atsideręs individuacijos tikslas – „nugalėti, patirti sėkmę“ – gali būti vertinamas kaip to paties pasirodymo, nukreipto į ryškų rezultatą, požymis. Laisviau interpretuojant, šis pastebėjimas nurodo platesnę socialinę edukacinę problemą Lietuvos visuomenėje. Yra didelė veiklų ir rezultatų hierarchija, kai vienos veiklos yra labai vertinamos ir pripažįstamos, o kitos lieka mažai pastebimos ir pripažintos. Neformalusis švietimas nėra ta veikla, kuri yra labai pastebima visuomenėje, lyginant su formaliuoju švietimu ji neturi didesnės vertės, be to, joje nėra vertę veikloms ir dalyviams suteikiančių vertinimo procedūrų ir instrumentų. Neformalusis švietimas, norėdamas stiprinti savo statusą ir pripažinimą, yra priverstas orientuotis išimtinai į rezultatą. Analogija būtų sporto ir muzikos reiškiniai Lietuvoje. Jei Eurovizijos ar krepšinio dalyviai lietuviai neužima aukštų vietų, jie yra nuvertinami. Akivaizdu, kad neformalusis švietimas visuomenėje ir švietimo sistemoje turi įgyti didesnę svorį, apibrėžtą tapatumą ir pripažinimą, o tai susiję su vertinimo instrumentų sukūrimu, jų įteisinimu dokumentais, taip pat neformaliojo švietimo veiklų ir kompetencijų aplanko pripažinimu ir įteisinimu. Mokinių tėvų neformaliojo vaikų švietimo situacijos suvokimas tai parodo.

Dėmesio verti yra menkiausiai įgyvendinami, tėvų nuomone, neformaliojo vaikų švietimo tikslai. Pagal įgyvendinimą paskutinėje vietoje atsiderė laisvės ir atsakomybės principas – priimti sprendimus. Vaikai, anot tėvų, patys menkai priima sprendimus, susijusius su neformaliuoju vaikų švietimu. Tai rodo, kad vaikų interesai nėra neformaliojo vaikų švietimo kasdienybė. Čia išvelgtinas suaugusiųjų dominavimas, ko neturėtų būti, ypač neformaliojo vaikų švietimo sistemoje. Kiekvienas žmogus atsakingas tampa tik tada, jei jis laisvai priima sprendimus. Jei sprendimai yra primesti kitų, tada žmogus nesijaučia atsakingas už jų vykdymą. Akivaizdu, kad vaikų laisvė ir atsakomybė, pasireiškianti tuo, kad jie dažniau priima sprendimus ir išipareigoja, taip pat suaugusiųjų perdavimu daugiau galių patiems vaikams, yra strategiškai plėtotina neformaliojo vaikų švietimo kryptis. Vaikų sveikatos klausimams, tėvų nuomone, taip pat per mažai skiriama dėmesio neformaliojo vaikų švietimo praktikoje. Neformaliojo vaikų švietimo sistemoje taip pat reikia naujo ir tikslingesnio požiūrio į sveikatą. Konfliktų sprendimas irgi yra tėvų išvelgta probleminė neformaliojo švietimo sritis. Ši tėvų pastaba suponuoja mintį, kad neformaliojo vaikų švietimo mokytojai turėtų mokėti geriau spręsti konfliktus, gebėtų valdyti situacijas, kartu per veiklą ir konkrečius sprendimus ugdyti ir pačių vaikų gebėjimus spręsti konfliktus. Konfliktų sprendimo gebėjimai ir jų ugdymo kompetencija turėtų įeiti į neformaliojo vaikų švietimo mokytojų kompetencijų aplanko turinį.

Nelankymo jokio užsiėmimo faktas santykinai (nestatistiškai) koreliuoja su tėvų skeptiška nuomone apie švietimo tikslus. Tikėtina, kad tai nurodo menką tėvų supratimą apie neformaliojo vaikų švie-

timo tikslus, dėl to vaikai nėra tėvų skatinami būti neformaliojo vaikų švietimo dalyviais. Suprantama, būrelių nelankantys vaikai niekaip negali informuoti tėvų apie neformaliojo vaikų švietimo galimybes, nes jo tiesiog nepatiria.

Mokinių ir tėvų nuomonės skiriasi. Jei tėvams svarbiausia yra prasmingas vaiko užimtumas, tai patiems vaikams svarbiausia yra tai, kad jie galėtų rinktis veiklą pagal savo interesus, t. y. pasirinkti ir gilintis į tai, kas jiems įdomu. Šis faktas patvirtina šioje studijoje jau hipotetiškai paminėtą mintį, kad neformalusis vaikų švietimas yra vaikų laisvo pasirinkimo ir interesų plėtotės vieta *par excellence*. Formaliojo švietimo sistemoje laisvas vaikų pasirinkimas yra sudėtingas klausimas, jį bando plėtoti laisvojo ugdymo paradigmos atstovai, Lietuvoje sukūrę *Geros pradžios mokyklas*, tačiau formaliojo švietimo sistemoje laisvas vaikų pasirinkimas reiškiasi labiau mokymo metodų plotmėje, taip pat pasirenkant mokymosi dalykus – profiline ugdymo plotmėje. Tuo tarpu neformaliojo vaikų švietimo sistema remiasi vaikų laisvo pasirinkimo pagal interesus principu ir tuo principu privalėtų toliau remtis, nes patys mokiniai laisvą pasirinkimą ir gilinimąsi pagal interesus išskiria kaip didžiausią neformaliojo vaikų švietimo pranašumą.

Pasirinkimas ir gilinimasis į tai, kas įdomu, dominuoja (yra pirmoje reitingo vietoje) ir pagal patirtį. Tai – geras ženklas, liudijantis, kad vaikai turi daug pasirinkimo ir gilinimosi pagal interesus galimybių neformaliojo vaikų švietimo sistemoje. Vis dėlto vaikų laisvas pasirinkimas ir gilinimasis pagal interesus turėtų būti dar labiau plėtojamas, nes įgyvendinimo indeksas liudija, kad dar yra galimybių siekti didesnio vaiko pasirinkimo ir gilinimosi pagal interesus. Akivaizdu, kad tai būtina daryti, nes tik laisvai pasirinkdamas, nusprenddamas ir veikdamas pagal savo interesus vaikas ugdo savo atsakomybę (apie vaiko laisvės ir atsakomybės ugdymą rekomenduotina pastudijuoti škotų pedagogo ir psichologo Alexanderio Neillo praktinę patirtį).

Interpretaciniu požiūriu įdomus antroje svarbos ir trečioje patirties reitingų vietose atsideręs teiginys apie malonumą, mėgavimąsi neformaliojo vaikų švietimo veikla. Šis faktas patvirtina prieš tai išdėstytą interpretaciją apie vaikų laisvą pasirinkimą pagal interesus. Mėgavimasis veikla, malonumo patyrimas veikiant galimas tik esant laisvam pasirinkimui, tik gilinantį į tai, kas tikrai įdomu, kai yra vidinė motyvacija. Įgyvendinimo indeksas patvirtina tam tikrą mėgavimosi veikla požymio sąsają su laisvo pasirinkimo pagal interesus požymiu. Įgyvendinimo indeksas rodo, kad mėgavimasis, būdamas labai svarbus ir patiriamas neformaliojo vaikų švietimo požymis, turi galimybių dar labiau plėtotis, ir tai įmanoma tik dar labiau didinant neformaliojo vaikų švietimo veiklų pasirinkimo galimybes vaikams. Jau buvo minėta, aptariant tėvų nuomones, kad dar daugiau vaikų įsitrauktų į neformaliojo vaikų švietimo sistemą tiek didinant laisvę renkantis, tiek plečiant veiklų įvairovę, o labiausiai, ko gero, suteikiant galias ir išteklius patiems vaikams inicijuoti ir vykdyti veiklas.

Ir tėvų, ir vaikų nuomone, individuacijos tikslai yra svarbūs ir užima aukštesnes reitingo pozicijas nei socializacijos tikslai. Tapti savarankiškesniam, pažinti save, pasitikėti savimi, lavinti savo talentus, didžiulis savo veikla – šie neformaliojo vaikų švietimo tikslai yra labai svarbūs mokiniams, be to, jie teigia tai patiriantys dalyvaudami neformaliajame švietime. Tačiau jų įgyvendinimo indeksas rodo, kad individuacijos tikslai turi būti labiau plėtojami, nes individuacija vaikams yra svarbi, tačiau poreikis dar didesnei patirčiai išlieka didelis.

Labai prasmingas interpretaciniu požiūriu teiginys „plėsti savo akiratį“. Vaikai teigia, kad savo akiračio plėtimas jiems yra labai svarbus (aukšta svarbos reitingo vieta), tačiau iš tikro jie tai patiria santykinai nedaug, atitinkamai, įgyvendinimo indeksas rodo, kad savo akiračio plėtimas yra gana menkai įgyvendinamas. Savo akiračio plėtimas – neformaliojo vaikų švietimo tikslas ir kokybės požymis – siejamas su greta nagrinėjamu neformaliojo ir formaliojo švietimo santykiu. Savo akiračio plėtimo mokinių vertinimo kryptingumas yra papildomas argumentas, kad neformaliojo vaikų švietimo tikslas – plėsti

mokinių akiratį – yra ne mažiau svarbus nei pagrindinių gebėjimų formaliojo švietimo sistemoje ugdymas. Netgi neformalusis vaikų švietimas turėtų skirti daugiau ir dokumentais reglamentuotos svarbos vaikų dalyvavimui ir pasiekimams.

Pagalba silpniesiems bendraamžiams yra mažiausiai svarbus ir mažiausiai patiriamas neformaliojo vaikų švietimo kokybės požymis. Be to, įgyvendinimo indeksas rodo, kad pagalba silpniesiems yra pakankamai gerai teikiama neformaliojo švietimo sistemoje. Faktą, kad pagalba silpniesiems bendraamžiams visiškai nėra aktualizuojama, galima traktuoti dvejopai. Viena vertus, pagalba silpniesiems yra savaime suprantamas dalykas, antra vertus, pagalba silpniesiems visiškai nėra neformaliojo vaikų švietimo kultūros dalis. Deja, nuolatinė informacija žiniasklaidoje apie vaikų smurto ir netolerancijos apraiškas leidžia labiau tikėti antrąja traktuote. Juolab kad konfliktų sprendimas vaikams nėra nei svarbus, nei patiriamas, konfliktų sprendimo įgyvendinimo lygmuo yra mažesnis nei vidutiniškas. Vadinasi, integruotos, „mokyklos visiems“, solidarios mokinių bendruomenės vizija tikrai nėra natūralus vaikų siekis. Akivaizdu, kad ši, pagalbos silpniesiems, tolerancijos ugdymo forma yra užmiršta, palikta nuošalyje, vaikų sąmonėje ji neužima vietos. Tuo tarpu neformalusis vaikų švietimas yra ta sritis, kur integruotos mokyklos vizija *a priori* gali startuoti sėkmingiausiai, nes tai yra bendro dalyvavimo ir veiklos sritis. Būtina neformaliojo vaikų švietimo politikoje numatyti įvairias bendro dalyvavimo, solidarumo, tolerancijos ugdymo formas.

Dar labai įdomus, paradoksalus faktas yra tas, kad pasirodymas renginiuose, šeimai, kaip neformaliojo vaikų švietimo požymis, vaikams yra nei svarbus, nei patiriamas, tačiau jis labiausiai įgyvendinamas. Tai reiškia, kad patys mokiniai neskiria itin daug dėmesio renginiams, taigi tikrai tai nėra tiek aktualu, kiek būtų galima įsivaizduoti. Apibendrinti duomenys rodo, kad vaikų interesas yra ne pasirodymas, kaip jau buvo analogiškai interpretuoti tėvų duomenys, bet galimybė laisvai rinktis, gilintis pagal savo interesus, kurti savo individualumą.

Labai gerai, vaikų vertinimu, įgyvendinamas neformaliojo vaikų švietimo kokybės požymis – „profesionalių vadovų turėjimas“. Šis faktas rodo, kad vaikai yra patenkinti būrelių vadovų profesionalumu ir jų profesionalumo didinimas tikrai nėra vaikų prioritetas. Ne vadovų profesionalumas, o, kaip minėta, galimybė laisvai rinktis, gilinimasis pagal savo interesus, savo individualumo kūrimas yra esminis vaikų prioritetas.

Įvairūs neformaliojo vaikų švietimo tikslai yra mažiausiai svarbūs, be to, mažiausiai neformaliojo švietimo veiklos patirties turi pagrindinių mokyklų mokiniai ar tie, kuriems jau per 17 metų. Įvairių neformaliojo vaikų švietimo tikslų svarbą, taip pat veiklos patirtį labiausiai akcentuoja mokiniai, kuriems yra nuo 11 iki 13 metų. Būtent šis amžius, ko gero, yra intensyviausias motyvacijos ir dalyvavimo neformaliojo vaikų švietimo veiklose atžvilgiu.

Didesniųjų (per 100 tūkst. gyv.) apskrities centrų mokiniai pabrėžia ambicingų švietimo tikslų svarbą: akiračio plėtimas, gilinimasis į save, profesionalių vadovų turėjimas. Jie mažiau linkę į bendravimą, pasirodymus. Didžiuosiuose Lietuvos miestuose vyrauja labiau individualus neformaliojo vaikų švietimo poreikio modelis. Tuo tarpu rajonų centrų ir miestelių mokiniai labiau nori dalyvauti, bendrauti. Dominuoja socializacijos modelis.

Lytiškumo aspektas taip pat egzistuoja. Merginoms (tiek pačių mokinių, tiek ir jų tėvų nuomone) svarbūs daugelis ir individuacijos, ir socializacijos tikslų, taip pat ir solidarumo su silpniesiais, jos teigia turinčios šių tikslų įgyvendinimo patirties. Vaikiniai kur kas dažniau nei merginos akcentuoja sveikatos svarbą kaip neformaliojo vaikų švietimo tikslą ir kaip asmeninę patirtį, taip pat jie turi didesnę nei merginos pergalės, sėkmės patirtį. Sunku vertinti, kiek šis tradicinis lytiškumo modelis yra perimtas socializacijos procese (juolab kad ir mokiniai, ir jų tėvai tvirtina tą patį), tačiau akivaizdu, kad lytiškumo aspektas neformaliajame vaikų švietime gana ryškus. Merginos orientuotos į savikūrą (per individuaciją ir socializaciją), tuo tarpu vaikinai orientuoti į rungtyniavimą (tiksliau – jėgą ir sėkmę).

Taip pat krinta į akis kita bendra tendencija. Mažiausiai prasmingą (neformaliojo vaikų švietimo tikslų ir patirties požiūriu) savo veiklą laiko tie, kurie apskritai nedalyvauja neformaliajame švietime arba lanko užsienio kalbų ir intelekto lavinimo būrelius. Akivaizdu, kad šie būreliai atkartoja formaliojo švietimo dalykus, nesukuria naujos papildomos veiklos. Šioje veikloje dalyvaujantiems vaikams neformalusis vaikų švietimas yra tik formaliojo švietimo (pamokų) pratęsimas, todėl jų atsakymai apie neformaliojo vaikų švietimo tikslus ir patirtį yra labai neigiami. Mokiniai vertina labiau užsienio kalbų būrelį dėl to, kad tikisi, jog jis padės sukurti gerą profesinę karjerą. Tačiau kyla klausimas, ar šis tikslas nėra tėvų suprojektuotas (tėvų vertinimas šiuo aspektu taip pat stipriausiai išreikštas), nes pagal daugelį kitų požymių, šie vaikai nemato kitų neformaliojo vaikų švietimo naudų. Analogiškai, intelekto lavinimo būrelius lankantys vaikai labiau nei kiti vertina, kad jie mokosi priimti sprendimus, tačiau pagal kitus požymius vertina šią veiklą kaip nelabai prasmingą. Technikos būreliai, nors neretai vertinami gana kritiškai, tačiau šioje veikloje (praktiškai be išimčių joje dalyvauja vaikinai) patiriamas geras, nuoširdus bendravimas su mokytojais. Ko gero, laimingiausi ir labiausiai matantys veiklos prasmę (neformaliojo vaikų švietimo tikslų ir patirties požiūriu) yra lankantys gamtininkų, šokių ir ypač literatų, dailės būrelius, taip pat dalyvaujantys jaunimo organizacijose.

Viena yra akivaizdu: nedalyvaujant neformaliojo švietimo veikloje vaikai negali suvokti neformaliojo vaikų švietimo tikslų (individuacijos ir socializacijos) svarbos ir įgyti patirties. Akivaizdi santykinė (nestatistinė) koreliacija tarp lankomų užsiėmimų kiekio ir neformaliojo vaikų švietimo tikslų svarbos suvokimo ir patirties turėjimo. Kuo geriau supranta vaikai neformaliojo vaikų švietimo tikslus, tuo didesnė jų patirtis, tuo daugiau būrelių jie lanko; kuo daugiau dalyvauja neformaliojo vaikų švietimo veikloje, tuo geresnis jų suvokimas, didesnė patirtis.

Neformaliojo vaikų švietimo įstaigų mokiniai pabrėžia analogiškus tikslus pagal svarbumą. Patirti malonumą ir mėgavimąsi neformaliojo vaikų švietimo veikloje, pasirinkti ir gilintis į tai, kas svarbu, pažinti save, tapti savarankiškesniam – šie orientyrai ne tik nurodo neformaliojo vaikų švietimo tikslų svarbą, bet ir į vaikų interesus bei motyvus. Žinant šiuos mokinių interesus ir motyvus galima tiksliau konstruoti neformaliojo vaikų švietimo strategijas. Analogiškai ir neformaliojo vaikų švietimo tikslų patirtis – pasirinkimo galimybė, malonumas dalyvauti veikloje yra dažniausiai vaikų patiriami dalykai neformaliojo vaikų švietimo įstaigose. Įdomu tai, kad profesionalių vadovų turėjimas nėra pabrėžiamas kaip ypač svarbus dalykas, tačiau pagal patirtį ir įgyvendinimo lygmenį profesionalūs vadovai yra kone ryškiausias neformaliojo vaikų švietimo tikslas. Tikrovėje tai, kas svarbu, ir tai, kas yra, nesutampa. Nors siekiama saviraiškos, tačiau labiausiai patiriama socializacija ir išoriniai veiksniai. Tai reiškia, kad neformaliojo vaikų švietimo įstaigų mokiniai (panašiai, kaip ir bendrojo lavinimo mokyklų mokiniai) labiausiai tikisi saviraiškos ir individuacijos, tačiau iš tikro labiausiai įgyvendinami socializacija, demonstravimasis (arba pasirodymas, kaip minėta prieš tai esančiame skyriuje) ir vadovų profesionalumas. Tuo tarpu saviraiškos ir individuacijos tikslai pasiekiami santykinai mažiausiai, ką rodo svarbos ir patirties santykis. Tai, kad individuacija įgyvendinama mažiausiai, rodo ir pagal įgyvendinimo indeksą žemiausioje vietoje atsidūrę asmens orumo požymiai: savęs pažinimas, pasitikėjimas savimi, didžiavimasis savo veikla, savo gabumų lavinimas, sprendimų priėmimas. Galima teigti, kad yra labai akivaizdi neformaliojo vaikų švietimo tikslų ir jų įgyvendinimo disproporcija neformaliojo vaikų švietimo sistemoje. Mokinių interesas yra jų individuacija, tuo tarpu tikrovėje vyrauja socializacijos, profesionalumo ir demonstravimo tikslai. Ši disproporcija gali būti mažinama neformalųjį vaikų švietimą labiau pritaikant mokinių interesams, reaguojant į jų motyvus, siekius, saviraišką.

Labiausiai neformaliojo vaikų švietimo nauda suinteresuoti puikiai besimokantys vaikai – jiems svarbi yra savikūra: sunkumų įveikimas, ateities kūrimas, profesionalumas, savarankiškumas, sprendimų priėmimas. Įdomu, kad savo interesus labiausiai tenkinantys jaučiasi technikos ir tautinės kultūros

būrelius lankantys mokiniai, mažiausiai – lankantys literatų, intelekto lavinimo, šokių būrelius. Labiausiai laviną vaizduotę jaučiasi technikos ir dailės būrelius lankantys, literatų ir sporto būrelius – mažiausiai. Dailės ir tautinės kultūros būreliai labiausiai orientuoti, mokinių supratimu, į savęs pažinimą, mažiausiai – literatų, šokių ir technikos. Profesionaliausius vadovus jaučiasi turį lankantys intelekto lavinimo būrelius, mažiausiai profesionalius – lankantys literatų ir sporto būrelius vaikai.

Bendrojo lavinimo mokyklų neformaliojo vaikų švietimo būrelių mokytojai panašiai kaip ir mokiniai akcentuoja individuacijos tikslus. Šie mokytojai mano, kad neformaliojo vaikų švietimo tikslai yra vaiko orumas (didžiutis savo veikla), interesai (pasirinkti tai, kas įdomu), pasitikėjimas savimi, gabumų ir talentų lavinimas. Mažiau svarbu ateities kūrimas, pagalba silpnesniesiems bendraamžiams, socializacija (konfliktų sprendimas, buvimas su bendraamžiais). Vertinant patirtį požymių tvarka pasikeičia; dominuoja prasmingas laiko praleidimas, nuoširdus bendravimas su mokytojais, taip pat didžiavimasis savo veikla, jos pasirinkimas pagal interesus. Vis dėlto akivaizdu, kad socializacijos požymiai ryškesni ne svarbos, o patirties atžvilgiu. Tai atkartoja mokinių vertinimų tendencijas. Kiti socializacijos tikslai yra ir tarp mažiausiai patiriamų. Tačiau labiausiai intriguojantis interpretavimo požiūriu yra neformaliojo vaikų švietimo tikslų įgyvendinimo indeksas. Neigiamas (su minuso ženklu) indeksas reiškia, kad kažkuris tikslas, konkrečių respondentų nuomone, yra įgyvendinamas pernelyg daug (t. y. daugiau patirties nei svarbos; iš svarbos atimama patirtis). Antai pagalba bendraamžiams, net kūrimas kartu bendrojo lavinimo mokyklų neformaliojo švietimo būrelių vadovų laikomas kaip mažiau svarbi, bet dažnesnė veikla. Šis dar šiame tyrime neatskleistas faktas leidžia plėtoti naujas interpretacijas apie tam tikras tendencijas. Pagalba silpnesniesiems nelaikoma svarbiu tikslu, tačiau dėmesio ir pagalbos silpnesniesiems yra pakankamai (net per daug) mokykloje – tokia bendrojo lavinimo mokyklų neformaliojo ugdymo vadovų nuomonė. Tai yra ženklas, kad mokykla dar ne visiškai suvokia savo „Mokyklos visiems“ misiją, kad bendrojo lavinimo mokykla yra skirta visokiems, nebūtinai elitiniams, vaikams, kad bendrojo lavinimo mokykloje mokosi įvairių gabumų ir interesų vaikai, o švietimo tikslas yra nediferencijuoti vaikų ir įtraukti vaikus, turinčius vienų ar kitų problemų, į bendrus visiems ugdymo įvykius. Kita vertus, bendrojo lavinimo mokyklų neformaliojo ugdymo vadovams tenka susidurti su įvairiais vaikais, todėl jiems nėra lengva užtikrinti, kad būtų patenkinti įvairūs visų vaikų interesai, todėl, reikia manyti, neformaliojo švietimo vadovams taip pat reikia metodinės ir motyvuojančios paramos. Jei mokytojai būtų aprūpinami tinkamomis metodinėmis priemonėmis, t. y. jei jie turėtų galimybę mokytis įvairių metodikų, kaip dirbti su įvairiais vaikais, dalytis patirtimi ir idėjomis, dažnai dalyvauti įvairiuose renginiuose su vaikais, būtų aprūpinami techninėmis priemonėmis, tikėtina didesnė mokytojų motyvacija dirbti su „sunkiais“ vaikais. Apčiuoptas prieštaravimas tarp to, kad bendrojo lavinimo mokyklos neformalusis švietimas yra labiau skirtas prasmingam mokinių užimtumui ir dalyvavimui veikloje bei mokytojų pasirengimo dirbti su vaikais iš rizikos šeimų ir specialiųjų poreikių vaikais, t. y. tais, kurie turi potencialių ar realių elgesio sunkumų. Neformaliojo vaikų švietimo tikslą – pagalbą silpnesniesiems – ir patirtį mažiausiai demonstruoja kaimų ir miestelių mokytojai. Be to, mokytojai vyrai mažiau nei mokytojos moterys įžvelgia tokių tikslų, kaip pagalba silpnesniesiems, pasitikėjimas savimi, nuoširdus bendravimas, didžiavimasis savo veikla, užsiėmimas mėgstama veikla, akiračio plėtimas ir pan., svarbą. Neformaliojo vaikų švietimo įstaigų mokytojai panašiai kaip ir jų kolegos iš bendrojo lavinimo mokyklų vertina švietimo tikslų svarbą. Jie išskiria vaikų interesų ir individuacijos ugdymo svarbą. Kita vertus, vadovai, vertindami patirtį, teigia, kad atsiranda daugiau prasmingai leidžiamo laiko, tai, akivaizdu, tėra minimalus neformaliojo vaikų švietimo tikslas. Tačiau neformaliojo vaikų švietimo įstaigų mokytojai kiek labiau nei jų kolegos iš bendrojo lavinimo mokyklų pabrėžia patirtį tokių švietimo tikslų kaip pasirinkimas ir gilinimasis į tai, kas įdomu, didžiavimasis savo veikla. Galima manyti, kad neformaliojo vaikų švietimo įstaigose veikiančių būrelių

mokytojai truputį labiau nei bendrojo lavinimo mokyklų užsiėmimų mokytojai yra orientuoti į vaiko orumą ir individuaciją.

Vis dėlto labiausiai mokytojus nuo tėvų ir vaikų skiria tai, kad jie pabrėžia švietimo tikslus, kurie nėra svarbūs, bet iš tikro įgyvendinami. Neformaliojo vaikų švietimo įstaigų mokytojų nuomonė šiek tiek skiriasi nuo bendrojo lavinimo mokytojų nuomonės, turima galvoje tai, kad neformaliojo vaikų švietimo įstaigose veikiančių būrelių mokytojai mažiau dėmesio skiria silpnesniesiems (specialiųjų poreikių ir iš rizikos šeimų) vaikams. Tai nesunku paaiškinti tuo, kad neformaliojo vaikų švietimo įstaigos yra sunkiau prieinamos tokiems vaikams, nes jose vykdoma veikla dažniausiai yra mokama, orientuota į elitiškumą. Tačiau kiek stebina būrelių vadovų nuomonė, kad šiems tikslams – kūrimui drauge, profesinės ateities kūrimui, nuoširdžiam bendravimui – skiriama pernelyg daug dėmesio, t. y. jie yra mažiau svarbūs, nei realiai įgyvendinami. Gal todėl nereikia stebėtis, kad konfliktų sprendimas, malonumo veiklose patyrimas yra, jų pačių nuomone, menkai pasiekiamas. Tai reiškia, kad neformaliojo vaikų švietimo įstaigų mokytojai nėra aiškiai apsibrėžę neformaliojo vaikų švietimo misijos, siekių, kad neformaliojo vaikų švietimo įstaigos nelabai randa savo vietą švietimo strategijoje. Tai paaiškintina išorinėmis aplinkybėmis, t. y. tuo, kad neformalusis vaikų švietimas, kaip jau aptarta kitose dalyse, neturi aiškiai dokumentais apibrėžtos vietos neformaliojo švietimo sistemoje.

Pagalba silpnesniesiems vaikams moterims mokytojoms yra svarbesnė nei vyrams mokytojams. Šis faktas dar kartą įtikina, kad lytiškumo aspektas neformaliojo vaikų švietimo sistemoje yra svarbus.

5. NEFORMALIOJO VAIKŲ ŠVIETIMO PROBLEMŲ VERTINIMAS

Respondentams buvo pateiktas sąrašas su potencialiais neformaliojo vaikų švietimo problemų požymiais. Pagal bendrą visų dalyvių atliktą neformaliojo vaikų švietimo problemų vertinimą, didžiausios trys problemos yra finansavimo trūkumas, poilsio organizavimo sunkumai tarp pamokų ir neformaliojo ugdymo veiklos bei silpnesniųjų vaikų (specialiųjų poreikių bei rizikos šeimų) integracijos į neformaliojo vaikų švietimo veiklas (14 lentelė).

14 lentelė. Neformaliojo vaikų švietimo problemų reitingas: bendras dalyvių vertinimas

Neformaliojo vaikų švietimo problemos	Nežino	Nepitaria	Pitaria
	proc.		
Trūksta finansavimo	6	45	48
Po pamokų iki neformaliojo švietimo veiklos pradžios nėra kaip pailsėti	3	63	34
Būrelyje sunku silpnesniam ar mažiau gabiam	5	63	32
Trūksta laiko namų ruošai	2	67	30
Pervargimas dėl per didelio krūvio	3	68	29
Prasta materialinė techninė bazė	8	63	28
Sunku sugrįžti po traumos, ligos	5	71	24
Tenka vėlai grįžti namo, nesaugu	2	76	22
Nukenčia pagrindiniai mokslai	3	75	22
Nesuderinti pamokų ir būrelių grafikai	4	75	21
Per trumpos pertraukos tarp pamokų ir būrelių	4	77	19
Per trumpas būrelių laikas	5	77	18
Sudėtinga patekti į norimus būrelius	4	79	18
Rizikavimas savo sveikata	3	82	16
Būrelyje sunku kitos tautybės mokiniui	18	67	15
Per ilgą pertrauką tarp pamokų ir būrelių veiklos pradžios	3	85	13
Per didelę būrelių kainą	4	85	10
Tėvai spaudžia lankyti	3	87	9
Bendraamžių patyčios, žeminimas	2	90	8

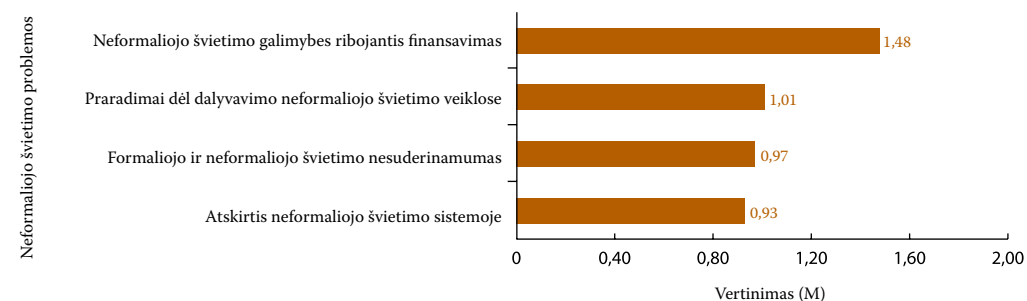
Neformaliojo vaikų švietimo galimų problemų teiginių sąrašas buvo parengtas pasitelkiant empirinius duomenis, gautus *focus* grupės metodu. Todėl, siekiant gauti labiau apibendrintą neformaliojo vaikų švietimo problemų struktūrą, buvo atlikta problemų nusakančių teiginių visų respondentų atsakymų faktorinė analizė. Faktorinė analizė atskleidė, kad neformaliojo vaikų švietimo problemas respondentai daugiau ar mažiau nesąmoningai skirsto į keturias grupes:

1. Formaliojo ir neformaliojo vaikų švietimo nesuderinamumas (*Nesuderinti pamokų ir būrelių grafikai. Tenka vėlai grįžti namo, nesaugu. Trūksta laiko namų ruošai. Po pamokų iki būrelio pradžios nėra kaip pailsėti. Per trumpos pertraukos tarp pamokų ir būrelių. Per ilgą pertrauką tarp pamokų ir būrelio.*).

2. Atskirtis neformaliojo vaikų švietimo sistemoje (*Būrelyje sunku silpnesniam ar mažiau gabiam. Būrelyje sunku kitos tautybės mokiniui. Sudėtinga patekti į norimus būrelius. Per didelę būrelių kainą. Per trumpas būrelių laikas. Bendraamžių patyčios, žeminimas.*).
3. Praradimai dėl dalyvavimo neformaliojo vaikų švietimo veiklose (*Rizikavimas savo sveikata. Sunku sugrįžti po traumos, ligos. Pervargimas dėl per didelio krūvio. Nukenčia pagrindiniai mokslai.*).
4. Neformaliojo vaikų švietimo galimybes ribojantis finansavimas (*Prasta materialinė techninė bazė. Trūksta finansavimo.*).

Šios keturios esminės neformaliojo vaikų švietimo problemų grupės buvo reitinguotos pagal svarbą (24 pav.). Svarbiausia, bendru švietimo dalyvių vertinimu, yra ketvirtoji – galimybes ribojantis finansavimas. Formaliojo ir neformaliojo vaikų švietimo nesuderinamumo problema jau buvo pastebėta, įvertinta ir interpretuota prieš tai esančiuose skyriuose darant kitus analizės pjūvius. Akivaizdu, kad formaliojo ir neformaliojo vaikų švietimo nesuderinamumas traktuotina kaip esminė problema, reikalinga skubių ir ryžtingų sprendimo būdų.

24 pav. Neformaliojo švietimo esminių problemų grupių vertinimas (N = 2 609)

Respondentų grupių vertinimai yra skirtingi ($p = 0,01$). Neformalųjį vaikų švietimą ribojantį finansavimą labiausiai akcentuoja neformaliojo vaikų švietimo įstaigose veikiančių būrelių vadovai. Taip pat tą akcentuoja ir bendrojo lavinimo mokyklų neformaliojo švietimo vadovai. Mažiausiai finansavimo stygių jaučia bendrojo lavinimo mokyklų mokiniai (neformaliojo vaikų švietimo įstaigų mokiniai finansavimo stygių pabrėžia labiau). Vienas ekspertas teigia: *tyrime turėtų atsispindėti, kad šiuo metu Lietuvoje nėra skaidrios ir bendros neformaliojo [vaikų] švietimo finansavimo sistemos, kuri užtikrintų vaikų lygiateisiškumą renkantis neformalųjį ugdymą visuose šalies regionuose.* Tyrėjai pritaria eksperto nuomonei, tačiau detalus finansavimo analizavimas nebuvo šio tyrimo objektas, todėl trūko duomenų išsamesnėms finansavimo klausimo interpretacijoms.

Kitaip pasiskirsto neformaliojo ir formaliojo švietimo sistemų nesuderinamumo vertinimas. Praradimus dalyvaujant neformaliojo vaikų švietimo veiklose labiausiai pabrėžia mokyklų mokiniai, o mažiausiai – mokyklų neformaliojo švietimo būrelių vadovai. Neformaliojo ir formaliojo švietimo sistemų nesuderinamumą labiausiai akcentuoja mokiniai – tiek bendrojo lavinimo mokyklų, tiek neformaliojo vaikų švietimo įstaigų. Jiems pritaria ir neformaliojo vaikų švietimo įstaigose veikiančių būrelių vadovai. Šios grupės labiausiai patiria ir akcentuoja aptariamą dviejų švietimo sistemų nesuderinamumą. Su šiuo keblumu mažiausiai susiduria bendrojo lavinimo mokyklų neformaliojo švietimo vadovai. Šios dvi vertinimo tendencijos tik patvirtina jau išsakytą mintį apie bendrojo lavinimo mokyklų neformaliojo švietimo pranašumą – dalyvaujantys jame vaikai mažiau patiria dviejų švietimo sistemų nesuderinamu-

mą. Vieno eksperto pateikta nuomonė atveria naujų diskusijų kryptį ir analizės galimybių: *Šiuo metu ši trūkumą dar labiau paaštrina neformaliojo švietimo teikėjo pasirinkimas (tvarka patvirtinta švietimo ir mokslo ministro 2007 m.). Ekspertas liudija savo patirtį: esu susidūręs, kaip sunku derinti pamokų ir popamokinės veiklos grafikus, tam labai trūksta vientisos abiejų ugdymo sričių sistemos. Be to, nuolatos tobulėjantis neformaliajame ugdyme mokinys nesulaukia beveik jokio įvertinimo formaliojo švietimo sistemoje. Tačiau tai nemenkina [neformaliojo švietimo] užsiėmimų paklausos, nes protingi mokiniai suvokia, kad ne tik „sausos“ žinios, bet ir įvairūs praktiniai gebėjimai, gyvenimiška patirtis ir įgūdžiai, kuriuos galima įgauti lankant įvairius užsiėmimus, pravers ateityje.*

Bendrojo lavinimo mokyklų mokiniai (lankantys ir bendrojo lavinimo mokyklų, ir neformaliojo vaikų švietimo įstaigų būrelius) pabrėžia atskirties problemą. Tėvai šios problemos atžvilgiu taip pat yra jautrūs. Tuo tarpu būtent bendrojo lavinimo mokyklų popamokinės veiklos vadovai šią problemą pastebi mažiausiai iš visų dalyvių. Šie vertinimai atskleidžia naują probleminį aspektą, kad neformaliojo švietimo vadovai ne visada jaučia ir pastebi socialinės atskirties apraiškas neformaliojo vaikų švietimo sistemoje. Galima kelti prielaidą, kad trūksta žmogiškos komunikacijos, nuoširdaus būrelių vadovų ir vaikų bendravimo, dėl ko jie galėtų geriau jausti vienas kito sudėtingesnes situacijas.

Pusė tėvų pritaria, kad neformaliajam vaikų švietimui trūksta finansavimo. Labiausiai tam pritaria sporto ir užsienio kalbų būrelius lankančių vaikų, be to, gimnazistų tėvai, gyvenantys didžiuosiuose Lietuvos miestuose. Šis neformaliojo vaikų švietimo finansavimo trūkumo faktas turi būti vertintinas kitų problemų požymių kontekste. Visų pirma, tokio sociodemografinio kintamojo, kaip vaiko lankymas užsiėmimas. Sporto būrelius lankančių vaikų tėvai labiausiai sunerimę dėl rizikavimo vaiko sveikata, sunkumų, kuriuos patiria vaikas, sugrįždamas po traumos, ligos. Tėvams rūpi saugumas, todėl finansavimas čia nėra abstraktus, o tiesiogiai susijęs su sportuojančių vaikų saugumu, sveikata (ne tik inventorius gausumu, kaip klaidingai galima pamanyti apie finansavimą). Šis faktas atskleidė akivaizdų uždavinį planuojant neformaliojo vaikų švietimo lėšas skirti lėšų rizikingų veiklų sveikatos apsaugai: saugiam inventoriui, saugioms fizinėms sąlygoms, medicininei priežiūrai, sveikatos ugdymui. Užsienio kalbų būrelius lankančių vaikų tėvų nuomonė dėl lėšų stygiaus taip pat gali būti susijusi su vaikų sveikata, nes būtent šie tėvai išreiškia rūpestį dėl per didelio vaikams tenkančio krūvio. Užsienio kalbų būreliai, tėvų nuomone, yra patys brangiausi, todėl galima siūlyti, kad valstybė galėtų dengti dalį brangių užsiėmimų kainos, tegul netiesioginiais išmokėjimais, bet, pavyzdžiui, skirdama lėšų mokymo (lavinimo) priemonėms įsigyti.

Nors pirmoje vietoje yra finansavimo klausimai, vis dėlto reikėtų atkreipti dėmesį į iškalbingą tėvų rūpestį dėl formaliojo ir neformaliojo švietimo nesuderinamumo. Trečdalis tėvų mano, kad trūksta formaliojo ir neformaliojo švietimo dermės – iš esmės šios dvi sistemos funkcionuoja atskirai, vaikui tenka prisitaikyti. Todėl trečdalis tėvų pritarimas teiginiams apie laiko stoką poilsiui tarp pamokų ir neformaliojo švietimo veiklos, apie pervargimą dėl per didelio krūvio, apie laiko trūkumą namų ruošai, kad nukenčia pagrindiniai mokslai, nesuderinti mokyklos ir užsiėmimų grafikai – rodo, kad dvi švietimo sistemos nesuderintos vaiko naudai. Iš esmės šią mintį išsako bet kurio amžiaus vaikų tėvai, ypač tie, kurių vaikai lanko neformaliojo vaikų švietimo įstaigas, taip pat vyresniųjų. Galima teigti, kad didelis ir bendrojo lavinimo mokyklos neformaliojo švietimo pranašumas, nes šią veiklą lengviau derinti prie pamokų ir vaiko interesų. Galima įžvelgti subjektyvų tam tikros diskriminacijos pajutimą. Tėvai, kurių vaikai lanko popamokinės veiklos būrelius bendrojo lavinimo mokykloje, teigia, kad sudėtinga patekti į norimus būrelius. Galima suprasti, kad bendrojo lavinimo mokyklos būrelio pasirinkimą lemia neigiama tėvų patirtis ieškant būdų patekti į neformaliojo vaikų švietimo įstaigos būrelius. Tėvai, tikėtina, laiko bendrojo lavinimo mokyklos būrelius prastesniu pasirinkimu nei būrelius neformaliojo vaikų švietimo įstaigoje. Tačiau dėl to iškyla jau minėtų formaliojo ir neformaliojo švietimo sistemų derinimo sun-

kumų. Todėl tikėtinas tėvų nerimas dėl kiliančių sunkumų vaikui lankant būrelį neformaliojo ugdymo įstaigoje mieste ir bendrojo lavinimo mokyklos užsiėmimo pasirinkimas kaip minimalios alternatyvos.

Neformaliojo ir formaliojo švietimo sistemų derinimo sunkumų patiria ir daugiavaikės šeimos. Nesuderinti pamokų ir būrelių grafikai, laiko stoka namų ruošai – šie sunkumai yra išties realūs keturis ir daugiau vaikų turinčioms šeimoms. Be to, daugiau sunkumų patiria vyresni nei jaunesni vaikai. Akivaizdu, kad augant vaikui didėja ir formaliojo, ir neformaliojo švietimo krūviai, tėvai tai mato bei supranta. Beje, vyrai yra kritiškesni už moteris neformaliojo vaikų švietimo atžvilgiu. Saugumo klausimas gal ir nėra esminis, tačiau jis išlieka svarbus. Dalis tėvų nuogąstauja, kad vaikams tenka vėlai grįžti namo, nesaugu, būrelyje sunku kitos tautybės mokiniui, pasitaiko bendraamžių patyčių, žeminimo atvejų. Siekiant užtikrinti saugumą turėtų būti numatyta galimybė tėvams ir būrelių vadovams susisiekti. Vadovams turėtų būti prieinama darbo telefonu paskambinti tėvams, taip pat tėvai turėtų turėti vadovų telefonų numerius. Prieš pradėdant vaikui lankyti būrelį turi būti pasirašoma sutartis, kurioje numatomi tėvų ir vadovo komunikacijos būdai. Ne tik telefoninis pokalbis (daugiau ekstra atvejams), tačiau turėtų būti ir reguliari tėvų ir vadovų susitikimai, bendri pasikalbėjimai. Nustatyta, kad nelankančių neformaliojo švietimo būrelių vaikų tėvai linkę pervertinti neformaliojo vaikų švietimo problemas. Šis tėvų vertinimas gali būti traktuojamas kaip priežasčių priskyrimas ne vidinėms, savo, o išorinėms aplinkybėms. Jau minėta, kad tėvai galbūt neturėdami motyvacijos ir neišmanydami neformaliojo vaikų švietimo, yra nepagrįstai kritiški arba nesidomi neformaliuoju švietimu. Duomenys rodo, kad nemotyvuotų arba nežinančių neformaliojo vaikų švietimo galimybių tėvų informavimas ir aktyvavimas yra svarbus neformaliojo vaikų švietimo prioritetas.

Vaikų nuomonė apie neformaliojo vaikų švietimo problemas iš dalies sutampa su mokytojų nuomone, iš dalies yra savita. Interpretaciniu požiūriu labai įdomi pati pirmoji, svarbiausioji problema, kad užsiėmimuose sunku silpniesiems, mažiau gabiems. Tai tik patvirtina faktą, kad pagalba silpniesiems nėra aktualizuota mokinių sąmonėje, kad būtina plėtoti solidarumą ir toleranciją ugdančias veiklas, stiprinti „Mokyklos visiems“, integruotos mokyklos sampratą ir naudą visiems švietimo dalyviams. Nors pagalba silpniesiems nėra natūrali, kaip jau konstatuota, vis dėlto mokiniai supranta ir aiškiai nurodo, kad solidarumas ir nevienodų gabumų vaikų integravimas į švietimo veiklas yra labai problemiškas. Šio tyrimo duomenys patvirtina tolerancijos ugdymo, bendradarbiavimo, solidarumo programų diegimo būtinybę Lietuvos mokykloje. Tėvai taip pat šią problemą apibūdino kaip aktualią.

Sunku interpretuoti, ką turėjo galvoje mokiniai antroje vietoje įrašydami finansavimo trūkumą, juolab kad materialinė techninė bazė ir didelė būrelių kaina mokinių nėra įvertinta kaip labai problemiška. Tačiau ir tėvai, ir mokiniai labai akcentuoja (trečdalis visų respondentų mokinių) formaliojo ir neformaliojo švietimų veiklų suderinamumo problemą. Mokiniais labai aktualios šios problemos – laiko stygius namų ruošai, pervargimas dėl per didelio krūvio, po pamokų iki būrelių pradžios nėra kur pailsėti, nukenčia pagrindiniai mokslai, nesuderinti pamokų ir būrelių tvarkaraščiai. Dėl formaliojo ir neformaliojo švietimo nesuderinamumo kenčia vaikai. Suderinamumas gerokai palengvėja, kai neformaliojo švietimo veikla vyksta mokykloje, ne už jos ribų (bendrojo lavinimo mokykloje organizuojamų neformaliojo švietimo būrelių pranašumas), tačiau jei būreliai yra neformaliojo vaikų švietimo įstaigoje, tai siekiant išspręsti suderinamumo problemą valstybinių ar institucinių iniciatyvų tikrai nepakanka.

Vertinant neformaliojo vaikų švietimo problemas, lytiškumo aspektas yra ryškus. Jei neformaliojo švietimo tikslų svarbą ir patirtį vaikinai akcentuoja kur kas mažiau (statistikai reikšmingai) nei merginos, tai neformaliojo vaikų švietimo problemas jie pabrėžia daug labiau. Vaikinai nepatenkinti įvairiais dalykais. Šie vaikinų neformaliojo vaikų švietimo tikslų ir problemų vertinimai nurodo, kad vaikinai yra labiau pažeidžiama grupė nei merginos. Merginų didesnė motyvacija, apsisprendimas, interesų įvairovė, aktyvesnis dalyvavimas nei vaikinų, kurių interesas neformaliajame vaikų švietime labiausiai

nukreiptas į sporto ir rungtyniavimo veiklas. Menkesnė motyvacija, mažesnis domėjimasis veiklomis, ko gero, lemtas vyriškų vaidmenų stereotipų ir šiuolaikinės visuomenės idealų (reikia įvertinti, kokią šlovę visuomenėje ir žiniasklaidoje yra įgavę sportininkai, ypač krepšininkai). Antai visuotinai žinoma, kad šokių būreliuose džiaugiamasi sulaukus nors vieno vaikinio, o merginos priimamos, tik jei ateina kartu su vaikinų partneriu. Galima įsivaizduoti, kokį stereotipų svorį turi atlaikyti „moterišką“ užsiėmimą – šokius – lankantis vaikinai. Nejučia apribodami savo interesus ir veiklas vaikinai jautriau reaguoja į išskylančius neformaliojo vaikų švietimo sunkumus, yra kritiškesni. Strategiškai planuojant neformaliojo vaikų švietimo politiką būtina vaikinams sukurti ir propaguoti įvairias neformaliojo vaikų švietimo formas ir veiklas, plėsti jų interesų ratą.

Tendencija, kad kuo labiau vaikai įsitraukę į neformaliojo vaikų švietimo veiklas, tuo mažiau skundžiasi problemomis, išlieka. Daugiausia neformaliojo vaikų švietimo problemų įžvelgia tie vaikai, kurie nelanko jokie užsiėmimo. Interpretuoti šitai galima tuo, kad, ko gero, ne tik institucijų veiklų suderinamumas yra spręstina prioritetinga problema (kaip jau minėta), tačiau taip pat ir vaikų (gal ir šeimų) motyvacijos ir organizuotumo gebėjimai. Jei vaikai, lankantys du būrelius, geriau suderina formaliojo ir neformaliojo vaikų švietimo laikus, nei vaikai, kurie lanko vieną ar nė vieno būrelio, tai rodo, kad vaikų motyvacijos ir organizuotumo gebėjimai yra ne mažiau svarbūs, nei institucijų laikų ir veiklų derinimas. Tačiau vaikų organizuotumo gebėjimų neverta sureikšminti, nes negalima tikėtis, kad visi arba dauguma vaikų jau turės susiformavusius organizuotumo gebėjimus. Toks lūkestis būtų klaidingas. Negalima tikėtis, kad vaikai į švietimo sistemą ateis jau parengti, motyvuoti ir organizuoti. Švietimo misija ir yra ugdyti įvairius vaikų gebėjimus, tarp jų ir organizuotumo, didinti motyvaciją. Vaikai visų pirma turi jaustis saugūs, todėl jiems turi būti užtikrinamos geros sąlygos saugiai funkcionuoti tarp dviejų, formaliojo ir neformaliojo, švietimo sistemų. Ne tik motyvacijos didinimas ar organizuotumo gebėjimų ugdymas, bet ir perėjimo tarp abiejų švietimo sistemų mechanizmo sukonstravimas turi būti vienas iš švietimo prioritetų. Vaikų įtraukimas į neformaliojo vaikų švietimo veiklas yra naudingas pačiai sistemai, nes, kaip jau pastebėta, kuo vaikai labiau įsitraukę į veiklas, tuo jie geriau supranta neformaliojo vaikų švietimo paskirtį, „sugeria“ neformaliojo vaikų švietimo naudas. Deja, viena eksperto mintis leidžia manyti, kad formaliojo ir neformaliojo švietimo derinimas per daug priklauso nuo formaliojo švietimo mokytojų nuostatų: *mokytojai tinkamai nekontaktuoja su [neformaliojo švietimo užsiėmimų] vadovais. Jei mokinys aktyvus neformaliajame švietime, tai jam grasina kontroliniais. Daugelis mokytojų mano, kad mokiniai turi kalti žinias, bet taip neugdama visapusiška asmenybė. Kiek kitokį problemos aspektą įžvelgia kitas ekspertas: neformaliojo švietimo prieinamumas prastai besimokantiems vaikams, mano nuomone, – tėvų ir pedagogų netolerantiškumo rezultatas. Tėvai, pamatę prastus mokymosi rezultatus, uždraudžia vaikui imtis [neformaliojo švietimo] veiklos ir skatina tik mokyti. Tačiau net nesusimąsto, kad gal būtent šokdamas ar dainuodamas vaikas pasieks karjeros aukštumą. Pedagogai taip pat kartais nenoriai ir nepalankiai žiūri į tokius mokinius, nes nepasitiki jų gabumais ne tik formaliojo švietimo srityje, bet ir kitose.*

Todėl ir iškyla dilema, kas geriau: bendrojo lavinimo mokyklos ar neformaliojo švietimo įstaigos būreliai? Akivaizdu, kad šis klausimas visų pirma siejasi su dviejų švietimo sistemų suderinimu. Bendrojo lavinimo mokyklos būrelių pranašumas yra būtent saugumas (geresnės institucijų veiklų ir laiko suderinamumo galimybės), tuo tarpu neformaliojo vaikų švietimo įstaigos būrelių pranašumas yra tai, kad juose įgyvendinama daugiau neformaliojo vaikų švietimo individuacijos ir socializacijos tikslų.

Neformaliojo vaikų švietimo įstaigų mokiniai teikia mažiau reikšmės neformaliojo vaikų švietimo problemoms nei bendrojo lavinimo mokyklų mokiniai ar jų tėvai. Laiko stygius namų ruošai atlikti yra didžiausia neformaliojo vaikų švietimo įstaigų užsiėmimus lankančių mokinių problema. Jei dar pridėsime trūkstantį mokinių poilsį po pamokų, tai paaiškės, kad esminis yra laiko tarp formaliojo ir

neformaliojo vaikų švietimo veiklos suderinamumo klausimas. Daugiausia problemų patiria jauniausi neformaliojo vaikų švietimo įstaigų mokiniai – 11–13 metų. Būtent jie jaučiasi pervargę nuo per didelio krūvio, taip pat jiems sunku sugrįžti po ligos, jie kritiškiausiai vertina materialinę bazę, jų tarpe sunkiausiai vyksta kitataučių ar specialiųjų poreikių arba rizikos šeimų vaikų integracija (šis požymis aktualus ir vyriausiųjų, per 17 metų, grupei vaikų). Tuo tarpu formaliojo ir neformaliojo švietimo institucijų organizavimo problemos svarbios visoms mokinių grupėms pagal amžių. Vaikinai jaučiasi labiau nei merginos rizikuoją savo sveikata, tuo tarpu merginoms labiau nei vaikinams trūksta laiko namų ruošai, jos labiau nerimauja dėl savo saugumo, dėl nesuderintų grafikų, dėl poilsio trūkumo. Lankantys šokių ir sporto būrelius mano rizikuojantys savo sveikata. Labiausiai dėl didelio krūvio pervargsta lankantys muzikos ir intelekto lavinimo būrelius, muzikuojantys vaikai turi mažiausiai laiko pailsėti, taip pat jie mano, kad per didelė kaina, be to, nesuderinti institucijų grafikai. Akivaizdu, kad lankantieji muzikos būrelius neformaliojo vaikų švietimo įstaigose patiria daugiausia neformaliojo vaikų švietimo nesklaidumą.

Bendrojo lavinimo mokyklų neformaliojo švietimo būrelių vadovai itin pabrėžia materialinės techninės bazės ir finansavimo stoką. Be to, mokytojai tvirtina esant formaliojo ir neformaliojo vaikų švietimo institucijų darbo laiko derinimo problemų. Labiausiai materialine baze skundžiasi kaimo mokytojai, be to, ir šokių, ir informacinių bei kitų technologijų mokytojai. Muzikos ir užsienio kalbų būrelių vadovai teigia, kad lankydami šiuos būrelius vaikai labiausiai pervargsta dėl didelio krūvio, o šokių ir sporto būrelių vadovai – kad vaikams sunkiausia grįžti po ligos ar traumos.

Neformaliojo vaikų švietimo įstaigų būrelių mokytojai analogiškai kaip ir jų kolegos bendrojo lavinimo mokyklose itin akcentuoja materialinės techninės bazės ir finansavimo stoką. Be to, mokytojai įžvelgia formaliojo ir neformaliojo vaikų švietimo institucijų darbo laiko derinimo problemų.

6. NEFORMALIOJO IR FORMALIOJO ŠVIETIMO SANTYKIO VERTINIMAS

Neformaliojo ir formaliojo švietimo santykio klausimas yra keliamas remiantis Harvardo universiteto profesoriaus H. Gardnerio teorija. Ši teorija teigia, kad žmogaus intelektas nėra vienalytis, kad yra bent 8 intelekto rūšys. Ši teorija yra svarbi, nes ji atveria diskusiją apie neformaliojo švietimo reikšmę asmenybės ugdymui ir tapsmui, taip pat vietą nacionalinėje švietimo sistemoje.

15 lentelė atskleidžia respondentų nuomonę apie aštuonių intelektų santykį. Visi sutaria, kad santykinai vienodai formalusis ir neformalusis švietimas lavina intelektą. Taigi dvi švietimo sistemos turi skirtingas, bet vienodai svarbias misijas!

15 lentelė. Neformaliojo ir formaliojo švietimo santykio vertinimas intelekto rūšių požiūriu: bendras visų respondentų vertinimas

Intelekto rūšys (pagal H. Gardnerį) ir požymiai	Labiausiai neformaliojo švietimo veikloje	Labiau neformaliojo švietimo veikloje	Ir neformaliajame, ir formaliajame švietime	Labiau bendrojo lavinimo mokykloje	Labiausiai bendrojo lavinimo mokykloje
	proc.				
Lingvistinis intelektas (skaityti, rašyti, pasakoti)	2	4	13	24	57
Loginis matematinis intelektas (skaičiuoti, spręsti, analizuoti)	3	4	13	25	56
Natūralistinis intelektas (pažinti gamtą, aplinkinį žmogų pasaulį)	14	11	34	19	23
Erdvinis intelektas, mąstymas vaizdais (fantazuoti, įsivaizduoti, kurti mintyse)	22	22	29	13	15
Muzikinis intelektas (klaudyti muzikos, dainuoti, groti, ją kurti)	30	19	26	12	14
Tarpasmeninis intelektas (bendrauti su žmonėmis, juos pažinti, suprasti)	18	15	46	10	12
Egzistencinis intelektas (suprasti, gilintis į save, gyvenimą, kalbėtis iš širdies)	18	20	39	12	11
Kinestezinis intelektas (veikti, judėti, dirbti su konkrečiais daiktais)	26	23	32	10	9
Iš viso:	40		19		41

Duomenys rodo, kad Lietuvoje formalusis švietimas yra pervertintas lyginant su neformalioju švietimu. Akademiniai pasiekimai yra svarbiau nei vaiko intelektas, intelekto įvairiapusiškumas, nes akademiniai pasiekimai ir įvertinimai, o ne intelekto įvairiapusiškumas ar intelekto įvairiapusiškumo argumentai lems įstojimą į universitetą ar kitą akademinę instituciją, taip pat ir įsitraukimą į darbo rinką.

Visų dalyvių – tėvų, mokinių, užsiėmimų vadovų – nuomonės tarpusavyje išsiskiria ($p = 0,01$). Didžiausią svarbą formaliajam švietimui skiria tėvai. Tėvų nuomone, visos aštuonios intelekto rūšys labiausiai lavinamos formaliojo švietimo sistemoje. Tuo tarpu neformaliojo švietimo būrelių vadovai, tiek bendrojo lavinimo mokyklų, tiek neformaliojo vaikų švietimo įstaigų, labiausiai linkę tam nepritari. Jų nuomone, tik dvi intelekto rūšys – loginis ir lingvistinis – lavinamos formaliojo švietimo sistemoje. Kitos gi šešios intelekto rūšys – natūralistinis, erdvinis, tarpasmeninis, kinestezinis ir egzistencinis – labiausiai yra lavinamos neformaliojo švietimo sistemoje. Visų mokinių, tiek apklaustų bendrojo lavinimo mokyklose, tiek neformaliojo vaikų švietimo įstaigose, nuomonė yra labiausiai indiferentiška, lyginant su tėvais ar užsiėmimų vadovais, t. y. neteikianti ryškaus prioriteto nė vienai švietimo sistemai. Ši nuomonių santykio tendencija liudija, kad tėvai skeptiškiausiai vertina neformaliojo vaikų švietimo galimybes lavinant mokinių intelektą. Tėvai labiausiai vertina formaliojo, o ne neformaliojo, švietimo sistemoje įgytus pasiekimus. Tokia jų nuomonė yra visiškai pagrįsta, nes jie žino, kad jų vaikų akademinę ir profesinę karjerą lems mokykloje gauti pažymiai, o ne išlavintas intelektas. Tokia tėvų nuomonė traktuotina kaip esminės švietimo sistemos ydos identifikavimas ir nerimas dėl vaiko karjeros.

Tėvai pritaria, kad formalusis švietimas yra pagrindinis intelekto lavinimo šaltinis. Labiausiai tam pritaria neformaliojo švietimo veikloje nedalyvaujančių vaikų tėvai – jie visų intelekto rūšių lavinimo funkcijas priskiria formaliajam švietimui. Tačiau, jei loginis matematinis ir lingvistinis intelektas labiausiai lavinamas formaliajame švietime, tai kitos intelekto rūšys, tėvų nuomone, ugdomos iš esmės vienodai ir formaliojo, ir neformaliojo švietimo sistemose. Formaliajam švietimui didžiausią svarbą teikia pradinukų tėvai, taip pat tie, kurių vaikai lanko vieną, o ne daugiau užsiėmimų. Galima daryti prielaidą, kad tėvai, vaikui augant, vis labiau įsitikina neformaliojo vaikų švietimo reikšme vaiko asmenybės ugdymui ir mano, kad neformalusis vaikų švietimas turi gana didelę įtaką vaiko visų intelekto rūšių lavinimui. Ši tėvų nuomonė, kad, santykinu požiūriu, išimtinai neformaliajam švietimui tenka ketvirtadalis, formaliajam – pusė, o abiem, formaliajam ir neformaliajam švietimui kartu – dar ketvirtadalis intelekto lavinimo įtikinamai patvirtina keltą hipotezę apie tai, kad neformalusis vaikų švietimas nėra tinkamai įvertintas ir neturi dokumentais reglamentuotos ir pripažintos vietos Lietuvos švietimo sistemoje. Neformaliojo vaikų švietimo rezultatai tėra asmeninis vaiko reikalas, kuris mažai siejasi su formaliojo švietimo sistema. Neformaliojo vaikų švietimo pasiekimai neatsispindi atestate, dažniausiai jie pamirimi kaip mažai reikšminga detalė abiturientui stojant į universitetą.

Mokiniai, panašiai kaip ir jų tėvai, nurodo, kad neformalusis vaikų švietimas turi didelę įtaką lavinant įvairias intelekto rūšis. Mokiniai pabrėžia, kad ypač muzikinio intelekto lavinimui, taip pat kinestezinio intelekto lavinimui didesnę vaidmenį atlieka ne formalusis ugdymas, o neformaliojo vaikų švietimo veiklos. Natūralistinis, erdvinis, tarpasmeninis ir egzistencinis intelektai priklauso nuo abiejų, formaliojo ir neformaliojo, švietimo rūšių. Ryški tendencija, kad neformalųjį vaikų švietimą labiau vertina tie mokiniai, kurie yra aktyvūs jo dalyviai. Tie, kurie neformaliojo vaikų švietimo veiklose apskritai nedalyvauja, aiškiai prioritetą teikia formaliajam švietimui. Tuo tarpu tie, kurie lanko, pavyzdžiui, muzikos ar gamtinių būrelių, mano, kad geriau pažinti muziką ar gamtą leidžia ne mokyklinės pamokos, o neformaliojo švietimo būreliai. Tie vaikai, kurie lanko daugiau nei vieną būrelį, linkę pažinimo prioritetus (išskyrus lingvistinį ir loginį) teikti neformaliajam vaikų švietimui. Tik loginis matematinis ir lingvistinis intelektai yra, mokinių ir jų tėvų nuomone, kone išimtinė formaliojo švietimo sritis. Tai dar sykį patvirtina, kad ne mokinio intelektas ir kūrybingumas, bet matematiniai ir lingvistiniai gebėjimai nulemia mokinio įvertinimus ir karjerą. Akivaizdu, kad tokio riboto požiūrio įsitvirtinimas ir įteisinimas

švietimo sistemoje yra keistinas. Merginos kognityvinio pažinimo (loginio matematinio ir lingvistinio intelekto) prioritetus labiau nei vaikinai linkusios priskirti neformaliajam švietimui. Mokinių atsakymų analizė patvirtina, kad būtina subalansuoti neformaliojo ir formaliojo švietimo santykį, kad mokinių karjerą determinuotų ne tik formaliojo, bet ir neformaliojo švietimo pasiekimai.

Neformaliojo vaikų švietimo įstaigų mokiniai pabrėžia neformaliojo vaikų švietimo svarbą visuminiam intelektui ugdyti. Kaip ir kiti respondentai, jie loginį ir lingvistinį intelektus priskiria kone išimtinai bendrojo lavinimo mokyklai, tačiau kitų šešių intelekto rūšių lavinimas toli gražu nėra tik formaliojo švietimo privilegija. Erdvinis ir kinestezinis intelektai kur kas sėkmingiau lavinami neformaliojo švietimo sistemoje. Loginio ir lingvistinio intelekto lavinimo formaliojo švietimo sistemoje akcentavimas tolydžiai auga iki 7-os klasės, vėliau tolydžiai žemėja. Kuo vaikai jaunesni ir kuo vyresni, tuo labiau loginio ir lingvistinio intelekto lavinimas priskiriamas neformaliajam švietimui. Lingvistinio ir loginio intelekto lavinimo formaliojo švietimo sistemoje reikšmė kinta: tolydžiai didėja vaikui augant, ir, pasiekusi septintą klasę, – tolydžiai krinta. Tuo tarpu vidinio, natūralistinio ir kinestezinio intelekto lavinimo reikšmė neformaliojo švietimo sistemoje tolydžiai didėja (lyginant su formaliojo švietimo sistema) vaikui augant. Tai rodo, kad, vaikui bręstant ir geriau pažįstant aplinkinį ir savo vidinį pasaulius, vis daugiau reikšmės teikiama neformaliajam švietimui.

Bendrojo lavinimo mokyklų neformaliojo švietimo vadovai neretai yra ir neformaliojo, ir dažniausiai formaliojo švietimo dalyviai (mokytojai). Jų nuomonė nedviprasmiška: jei loginis ir lingvistinis intelektai ugdomi formaliojo švietimo sistemoje, tai kiti šeši – muzikinis, natūralistinis, erdvinis, tarpasmeninis, kinestezinis ir vidinis – intelektai yra neformaliojo švietimo privilegija. Įdomu tai, kad ugdant muzikinį, vidinį (asmeninį), natūralistinį ir tarpasmeninį (socialinį) intelektus prioritetą neformaliajam švietimui teikia eksperto kvalifikacinę kategoriją turintys pedagogai.

Neformaliojo vaikų švietimo įstaigų būrelių mokytojai, be abejonės, labai gerai pažįsta neformaliojo vaikų švietimo subtilybes ir mažiau – formaliojo švietimo. Neformaliojo vaikų švietimo įstaigų atstovų nuomonė panaši į bendrojo lavinimo mokyklų neformaliojo švietimo vadovų nuomonę, tik dar labiau akcentuojanti neformaliojo švietimo vaidmenį lavinant visas intelekto rūšis. Asmens intelektas lavinamas gerokai labiau neformaliojo nei formaliojo švietimo įstaigoje! Tuo tarpu Lietuvos švietimo sistemoje per mažai teikiama svarbos neformaliojo švietimo pasiekimams įteisinti, taip pat vertinimui, pabrėžiant neformaliojo švietimo poveikį karjerai. Kuo aukštesnė kvalifikacinė mokytojų kategorija, tuo labiau egzistencinį, bendravimo ir natūralistinį intelektą, jo ugdymą mokytojai (ypač ekspertai) priskiria neformaliajam švietimui.

7. SPECIALIŲJŲ POREIKIŲ MOKINIŲ, NEPASITURINČIŲ ŠEIMŲ IR RIZIKOS GRUPĖS ŠEIMŲ MOKINIŲ PATIRTIS

Bendrojo lavinimo mokyklų atstovai – mokyklų vadovai ir mokytojai, atsakydami į klausimą, kaip jų įstaigose sudaromos sąlygos specialiųjų poreikių vaikams lankyti neformaliojo vaikų švietimo užsiėmimus, minėjo, kad specialiųjų poreikių vaikai niekaip neišskiriami, jie dalyvauja mokyklos neformaliojo švietimo veikloje kaip ir visi kiti. Gal kiek sunkiau yra tiems vaikams, kurie turi judėjimo negalią. Jie negali lankyti visų mokykloje siūlomų užsiėmimų. Pastebėta, kad rajonų ir kaimų mokyklose yra didesnis specialiųjų poreikių vaikų skaičius. Šiose mokyklose vaikai dažniau lanko technologijų ir įvairius sporto būrelius. Gimnazijų atstovai akcentavo, kad šios grupės mokiniai sėkmingai lanko intelekto lavinimo užsiėmimus (debatų klubą ir pan.).

Specialiųjų poreikių vaikams taip pat siekiama sudaryti tinkamas sąlygas ir neformaliojo vaikų švietimo institucijose. Regos negalią turintys vaikai lanko muzikos būrelį, sunkia stuburo liga serganti mokinė lanko muzikos mokyklą ir groja fortepijonu. Kiti besimokantys pagal adaptuotas programas vaikai lanko meno, keramikos, dailės užsiėmimus. Judėjimo negalią turintiems vaikams (pavyzdžiui, „Apuolės“ pensionate) vesti būrelius atvažiuoja neformaliojo švietimo institucijos vadovas.

Nepasiturinčių šeimų vaikai turi visas teises ir galimybes dalyvauti bendrojo lavinimo mokyklos neformaliojo vaikų švietimo veikloje be jokių apribojimų. Bendrojo lavinimo mokyklose visiems mokiniams garantuotos vienodos sąlygos dalyvauti neformaliojo švietimo veikloje. Neformaliojo vaikų švietimo institucijose šios grupės vaikams taip pat sudaromos galimybės lankyti užsiėmimus. Rajonų savivaldybės dengia šių mokinių neformaliojo švietimo kaštus. Tačiau dažnai pasitaiko taip, kad neformaliojo vaikų švietimo institucijos gauna tik tam tikras kvotas nepasiturinčių šeimų vaikų užsiėmimų lankymui finansuoti (pavyzdžiui, ne daugiau kaip 20 proc. nuo bendro mokinių skaičiaus). Šių mokyklų vadovai pripažįsta, kad lieka tikrai nemaža dalis mokinių, kurie tikėjosi, bet negavo savivaldybės finansavimo. Taip pat neformaliojo vaikų švietimo institucijų vadovai minėjo, kad jų mokykloms nuolat trūksta lėšų, priemonių, transporto ir kt. Rajonų ir kaimų bendrojo lavinimo mokyklų vadovai ir mokytojai minėjo, kad jų mokiniai turi mažiau galimybių rinktis būrelius neformaliojo vaikų švietimo institucijose, todėl dažniau lanko užsiėmimus bendrojo lavinimo mokykloje. Taip pat bendrojo lavinimo mokyklų vadovai pripažįsta, kad mokyklos neformaliojo švietimo veiklose aukštesnių rezultatų, lyginant, pavyzdžiui, su muzikos ar sporto mokykla, sunkiau pasiekti, nes tą patį užsiėmimą lanko įvairaus amžiaus vaikai. Tuo tarpu sporto mokykloje vaikai suskirstyti į amžiaus grupes ir joje dirba aukštesnės kvalifikacijos neformaliojo vaikų švietimo specialistai.

Tiek bendrojo lavinimo mokyklų atstovai, tiek neformaliojo vaikų švietimo institucijų atstovai teigia, kad jų mokyklose stengiamasi sudaryti tinkamas sąlygas rizikos grupės vaikams. Šiose mokyklose rašomi įvairūs projektai, programos ir gaunamas finansavimas šios grupės vaikų laisvalaikiiui organizuoti. Neformaliojo vaikų švietimo institucijos apie rizikos grupės vaikus informaciją gauna iš bendrojo lavinimo mokyklų. Pačios neformaliojo vaikų švietimo institucijos taip pat be atskiro finansavimo siekia pritraukti kuo daugiau šios grupės vaikų į neformaliojo vaikų švietimo veiklą. Pavyzdžiui, Moksleivių laisvalaikio rūmuose įsteigta „Brake dance“ studija, kurioje dalyvauja nemažai rizikos grupės paauglių. Grupei vadovauja vadovas, gebantis paauglius suburti veiklai. Nepaisant šių teigiamų poslinkių, mokyklų vadovų nuomone, turėtų būti numatyta nuolatinė rizikos grupės vaikų įtraukimo į neformalųjį vaikų švietimą finansavimo sistema, nes ji šiuo metu yra labiau fragmentinė nei tęstinė. Socialinių reikalų ir savivaldybių atstovai, kalbėdami apie rizikos grupės paauglius, minėjo, kad šiems vaikams yra sudaryta galimybė lankyti įvairius dienos centrus, kur jie gali prasmingai praleisti laisvalaikį.

IŠVADOS

Tyrimo rezultatai atsako į Švietimo ir mokslo ministerijos iškeltus probleminius klausimus. Išvados yra formuluojamos remiantis iškeltais probleminiais klausimais ir tyrimo duomenimis išskiriant esminius tyrimu nustatytus **neformaliojo vaikų švietimo** faktus ir tendencijas.

Mokinių dalyvavimas neformaliajame vaikų švietime nėra pakankamas, o veiklų pasirinkimai – nesubalansuoti

1. Labai didelis skaičius mokinių nedalyvauja neformaliajame vaikų švietime, nelanko jokių būrelių. Net 33 proc. gimnazijų mokinių (imties nesudarė dvyliktokai), net 40 proc. vidurinių mokyklų mokinių ir net 31 proc. pagrindinių mokyklų mokinių nedalyvauja neformaliojo vaikų švietimo veiklose.
2. Apie 50 proc. visų mokinių lanko vieną būrelį, 15 proc. visų mokinių lanko du būrelius, apie 5 proc. visų mokinių – tris būrelius.
3. Daugiausia neformaliojo vaikų švietimo veikloje dalyvauja pradinių klasių, taip pat pagrindinės mokyklos žemesniųjų klasių mokinių. Kuo aukštesnė klasė, tuo mažiau jos vaikų lanko neformaliojo ugdymo veiklas, nesvarbu, kiek būrelių jie būtų lanke anksčiau. Daugėja tų, kurie visai nelanko, mažėja tų, kurie lanko vieną ar kelis būrelius.
4. Dailės, intelekto lavinimo, literatų, jaunimo organizacijų, tautinės kultūros būrelius lanko puikiai ir gerai besimokantys vaikai. Sporto ir muzikos būrelių lankomumas nepriklauso nuo mokinių pažangumo. Informacinių ir kitų technologijų užsiėmimus labiau pamėgę mažesnius pažymius gaunantys vaikai.
5. Pradinių klasių mokiniai lanko labai įvairius būrelius, tarp kurių populiariausi yra sporto, šokių, dainavimo, dailės, dramos, folkloro ir kt. Pradinėse klasėse sportas užima 25 proc. visų neformaliojo vaikų švietimo veiklų, kitoms neformaliojo vaikų švietimo veikloms tenka gerokai mažesnė dalis.
6. Sportas populiarus tarp visų klasių mokinių ir pirmuoju, ir antruoju, ir trečiuoju pasirinkimu. Populiarus visose gyvenamosiose vietovėse, visų tipų mokyklose, visose klasėse. Akivaizdu, kad ryški sporto hegemonija neformaliajame vaikų švietime berniukų populiacijoje.
7. Krepšinis yra populiariausia mokinių neformaliojo vaikų švietimo veikla. Apskritai krepšinis užima apie 7,4 proc. viso neformaliojo 5–11 klasių mokinių švietimo, jį lanko per 8 proc. visų neformaliojo vaikų švietimo veiklomis užimtų mokinių, iš jų 15 proc. – berniukų. Profesionaliojo krepšinio istorinės tradicijos ir dabartiniai laimėjimai turi didelę galią visuomenės sąmonei. Tačiau vienos neformaliojo vaikų švietimo formos dominavimas apriboja mokinių pasirinkimo galimybes, nes vaikų interesas ir veiklų pasiūla tampa determinuojami visuomenės stereotipo.
8. Muzika yra antroje vietoje taip pat pagal visus – pirmąjį, antrąjį bei trečiąjį – mokinių pasirinkimus, muzika populiaru tarp visų klasių mokinių, ypač tarp merginų.
9. Dailė ir šokiai – populiarios neformaliojo vaikų švietimo veiklos, kurios nepriklauso nuo klasės, vietovės, mokyklos tipo, taip pat stipriai determinuotos lyties. Dailės, šokių ir muzikos veiklose vyrauja merginos.

Visi tyrime dalyvavę nepasiturinčių šeimų mokiniai atsakė, kad jų šeimos gauna socialinę paramą iš valstybės. Šie vaikai gauna nemokamą maitinimą mokykloje, jų lankomų būrelių mėnesinius mokesčius taip pat apmoka švietimo ir ugdymo skyrius. Trys mokiniai lanko sporto būrelius (futbolą, krepšinį), vienas mokinyš šiuo metu nelanko jokio užsiėmimo. Neformaliajame švietime nedalyvaujantis mokinyš metė neformaliojo vaikų švietimo užsiėmimus dėl to, kad pasidarė sunku mokytis ir ši veikla, kaip jis teigia, tapo neįdomi. Lankantys neformaliojo švietimo būrelius mokiniai yra patenkinti savo pasirinkimais ir ketina juos lankyti toliau. Šiuo metu du mokiniai neformaliojo vaikų švietimo užsiėmimą lanko bendrojo lavinimo mokykloje, o vienas važinėja į sporto mokyklą. Vienas mokinyš norėjo lankyti sporto būrelį Kauno Arvydo Sabonio krepšinio mokykloje, bet ten mėnesinis mokestis jam buvo per didelis. Šiuo metu jis lanko Kauno sporto mokyklą.

Nepasiturinčios šeimos gauna socialinę paramą iš valstybės, vaikai nemokamai maitinami mokykloje. Vienos iš jų vaikas lanko jaunųjų turistų centrą, mėnesinį mokestį sumoka savivaldybė. Kitos šeimos vaikas šiuo metu nieko nelanko ir nežino, ką norėtų lankyti. Abiejų vaikų mamų nuomone, turėtų būti daugiau galimybių pasirinkti veiklos rūšį ir sudaryti geresnes sąlygas mokyklose, kad vaikams nereikėtų toli važinėti.

Du rizikos grupės mokiniai – vaikinai ir mergina – lanko sporto užsiėmimus. Vaikinas – futbolą (sporto mokykloje), mergina – aerobiką bendrojo lavinimo mokykloje. Kitas vaikinai šiuo metu nieko nelanko, bet norėtų ką nors lankyti. Neformaliojo vaikų švietimo įstaigoje futbolo būrelį lankantis vaikinai patenkintas veikla, treniruotės vyksta tris arba keturis kartus per savaitę. Jis mano, kad pradėjęs lankyti futbolą jis tapo „geresnis“, mažiau išdykauja per pamokas ir pertraukas. Po treniruočių jis grįžta pavargęs, kartais jam net nelieka laiko susitikti kieme su draugais. Taip pat jis minėjo, kad į šį būrelį jį atvedė jo tėvas. Iš pradžių užsiėmimai vyko bendrojo lavinimo mokykloje, bet jam pasirodė, kad aukštesnio lygio treniruotės vyksta sporto mokykloje, dėl to jis pradėjo lankyti būrelį ten. Šiuo metu jis yra antroje savo amžiaus grupės komandoje ir norėtų šį užsiėmimą lankyti ilgiau ir patekti į pirmąją komandą.

Mergina, lankanti aerobikos būrelį savo mokykloje, yra patenkinta. Anksčiau ji lankė dramos būrelį, bet nustojo, nes pasikeitė vadovė. Mokinė džiaugėsi, kad šiuo metu aerobikos užsiėmimai vyksta bendrojo lavinimo mokykloje, jai nereikia toli važiuoti. Ši mokinė galbūt norėtų lankyti kitokio pobūdžio, bet taip pat šokių (moderniųjų, sportinių ir t. t.) veiklą. Pradėjo lankyti būrelį patarta socialinės pedagogės ir klasės vadovės. Mokinė mano, kad užimtumas po pamokų yra gerai, nes mažiau laiko lieka „bastytis“ kieme. Ši veikla jos formaliojo mokymosi rezultatų nepagerino, tačiau, ji mananti, kad jos elgesys tiek mokykloje, tiek už jos ribų tapo „geresnis“.

Trečias mokinyš, kuris šiuo metu nelanko jokio neformaliojo vaikų švietimo užsiėmimo, anksčiau mokykloje lankė informacinių technologijų būrelį. Vėliau jam tai tapo neįdomu, nes ten neturėjo draugų. Šiuo metu jis nežino, kokios veiklos norėtų, bet vis vien ką nors lankyti norėtų. Šio mokinio nuomone, klasės auklėtoja ir mokytojai neteisingai ant jo „užsisėdė“ ir nepelnytai laiko jį blogu.

Vienos rizikos grupės šeimos vaikas (jį augina viena mama) lanko futbolo būrelį ir yra patenkintas. Pradėjęs lankyti futbolą sporto mokykloje vaikinai elgesys labai pagerėjo, atsirado kitų interesų, jis, mamos teigimu, netgi tapo mandagesnis, klasės auklėtoja keletą kartų jį gyrė. Šios mamos nuomone, paaugliai būtinai turi dalyvauti neformaliajame vaikų švietime, pirmiausia tuo turi pasirūpinti mokinio tėvai ir mokykla.

Kita rizikos grupės mokinio mama minėjo, kad jos sūnus jau trečius metus lanko krepšinio būrelį. Anksčiau jos sūnus turėjo didelių sunkumų tiek dėl elgesio, tiek dėl mokslo. Į būrelį sūnų nuvedė tėvas ir nuolat palaikė ryšį su būrelio vadovu. Domėjosi, ar sūnus ateina į treniruotes, kaip jam sekasi. Sūnus ypač užsidedė krepšiniu tuomet, kai turėjo galimybę dalyvauti tarptautiniame turnyre užsienyje. Sūnaus elgesys šiuo metu vertinamas gerai, tikimasi, kad geriau seksis ir mokslai.

10. Jaunimo organizacijos dėl ryškios pilietinio ugdymo misijos yra svarbus, tačiau ne itin populiarus neformaliojo vaikų švietimo segmentas. Jaunimo organizacijos yra patrauklios kaip antrasis arba trečiasis neformaliojo vaikų švietimo veiklos pasirinkimas, ypač merginų. Literatų būrelis taip pat merginų dominuojama neformaliojo vaikų švietimo veikla.
11. Intelkto lavinimas, gamtos, tautinės kultūros būreliai, užsienio kalbų mokymasis, informacinės ir kitos technologijos – tai veiklos, gerokai populiarumu nusileidžiančios kitoms neformaliojo vaikų švietimo veikloms (renkasi tik iki 5 proc. mokinių).

Mokinių poreikiai tenkinami iš dalies, yra pasiūlos ir paklausos disproporcija

Pradinės, pagrindinės ir vidurinės mokyklos iš dalies tenkina mokinių neformaliojo vaikų švietimo poreikius.

1. Neformaliojo vaikų švietimo veikloje labai mažai dalyvauja vaikų, jaunesnių nei 7 metų. Ikimokyklinio amžiaus vaikai neformaliojo vaikų švietimo įstaigų visiškai nelanko, o jiems pradėjus eiti į mokyklą įvyksta tam tikras dalyvavimo neformaliojo vaikų švietimo įstaigose bumas.
2. Neformaliojo vaikų švietimo veiklos pradinėse klasėse yra įvairios, didelė jų pasiūla ir paklausa. Tai, kad būreliai nėra ryškiai diferencijuoti pagal veiklos formas, kad viename būrelyje galima integruoti kelias veiklos formas, vertintinas kaip teigiamas dalykas, nors tai kelia užsiėmimų apskaitos keblumų. Neformaliojo vaikų švietimo veiklų pasiūla pradinių klasių mokiniams yra įvairi, vaikai migruoja iš vieno būrelio į kitą, atsirenka jiems labiausiai priimtinas neformaliojo vaikų švietimo formas, diferencijuojasi pagal interesus.
3. Aukštesniosiose klasėse neformaliojo vaikų švietimo veiklų pasiūla (tėvų ir mokinių informuotumas apie pasiūlą) neatitinka realių mokinių ir jų tėvų interesų bei poreikių.
4. Didžiausia neformaliojo vaikų švietimo veiklų pasiūla (tėvų ir mokinių informuotumas apie pasiūlą) yra krepšinis, dainavimas ir futbolas. Tačiau didžiausias poreikis išreiškiamas kitoms neformaliojo vaikų švietimo veikloms – plaukimui baseine, šokių mokymuisi bei mokymuisi groti gitara.
5. Baseino lankymas ir mokymasis plaukti yra didžiausias visų neformaliojo vaikų švietimo dalyvių interesas. Pagal pasiūlą baseinas tėra 22-oje informuotumo reitingo vietoje, o pagal realų baseino lankymą – tik antrajame lankomiausių užsiėmimų reitingo dešimtuose. Tai traktuotina kaip poreikio netenkinimas, kurio priežastis, tikėtina, yra santykinai menkas baseinų prieinamumas bei pasiūla.
6. Sportiniai šokiai ir mokymasis groti gitara yra antrasis ir trečiasis interesų prioritetai. Pagal informuotumą apie neformaliojo vaikų švietimo paslaugas, sportiniai šokiai ir mokymasis groti gitara užima atitinkamai 7-ą ir 5-ą vietas. Nors šioms neformaliojo vaikų švietimo veikloms nereikia didelių materialinių investicijų, tačiau jų pasiūla vis tiek neatitinka paklausos. Santykinai daug vaikų, pritariant jų tėvams, labai domisi ir norėtų mokytis šiuolaikinių jaunimo subkultūrų šokių, tuo tarpu tokio tipo šokių pasiūla yra menka.
7. Pagrindinėse ir vidurinėse mokyklose užsienio kalbų, jaunimo organizacijų, gamtos, technikos, literatų būrelių pasiūla yra per maža. Tai yra veiklos, kurios ugdo vaiko gebėjimus ir gali būti labai naudingos vaiko asmenybės ugdymui.
8. Didelė užsiėmimų pasiūlos ir paklausos disproporcija gali būti traktuojama dvejopai. Viena

vertus, madingi, populiarūs užsiėmimai skatina vaikus ir jų tėvus domėtis neformaliojo vaikų švietimu, aktyviai dalyvauti veiklose. Kita vertus, orientavimasis į išimtinai vieną ar kelias veiklas skurdina neformaliojo vaikų švietimo galimybes ir pasirinkimus.

9. Neformaliojo vaikų švietimo atžvilgiu esama stereotipinio manymo. Neformaliojo vaikų švietimo veiklų mada, pavyzdžiui, kaip yra krepšinis, neretai neatitinka realių interesų ir lūkesčių. Tikėtina, kad neformaliojo vaikų švietimo veiklų pasiūlą lemia ne tiek vaikų interesai, kiek mokyklų galimybės, kurios madas pastiprina ir kartu stipriai apriboja interesų įvairovę ir mažina pasirinkimo galimybes.
10. Yra keturios neformaliojo vaikų švietimo problemų sritys, pateikiamos pagal tai, kokią jų svarbą nurodė neformaliojo vaikų švietimo dalyviai: neformaliojo vaikų švietimo galimybes ribojantis finansavimas; praradimai dėl dalyvavimo neformaliojo vaikų švietimo veiklose; formaliojo ir neformaliojo švietimo nesuderinamumas; atskirtis neformaliojo vaikų švietimo sistemoje.
11. Ne visada vaikai renkasi neformaliojo vaikų švietimo veiklas pagal savo individualius interesus, ko gero, dažniau jie renkasi užsiėmimus dėl kitų, išorinių, motyvų, bet ne dėl vidinio intereso. Individualius interesus apriboja tėvų ar mokytojų, tėvų ir mokytojų, taip pat institucijų galimybės ir interesai. Tuomet dėl išorinių motyvų ir suvaržymų ir nesant laisvo pasirinkimo neverta tikėtis ir atsakingo mokinių įsitraukimo. Vadinasi, galima teigti esant dar vieną neformaliojo vaikų švietimo disproporciją.

Neformaliojo vaikų švietimo įstaigos ir bendrojo lavinimo mokyklos skiriasi pagal veiklų turinį ir kryptingumą

1. Mokiniai pagal dalyvavimą neformaliojo vaikų švietimo veiklose bendrojo lavinimo mokyklose ir neformaliojo vaikų švietimo įstaigose pasiskirsto netolygiai. Pradinių klasių mokinių didžioji dalis – 63,7 proc. – užsiėmimus lanko mokyklose ir tik 36,3 proc. – neformaliojo vaikų švietimo įstaigose.
2. Aukštesniosiose bendrojo lavinimo mokyklos klasėse ir neformaliojo vaikų švietimo įstaigose neformaliojo ugdymo veikla yra vienodai populiarūs, nors mokyklinių būrelių populiarumas (52,2 proc.) šiek tiek viršija užsiėmimų neformaliojo vaikų švietimo įstaigose populiarumą (47,8 proc.). Tai rodo, kad bendrojo lavinimo mokyklos neformaliojo švietimo užsiėmimai yra svarbūs ir užima reikšmingą vietą neformaliojo vaikų švietimo sistemoje.
3. Užsiėmimai mokyklose yra labiau orientuoti į prasmingą laiko užimtumą, socialinį dalyvavimą, neformaliojo vaikų švietimo veiklų derinimą, jie yra skirti nelabai motyvuotiems formaliojo ar neformaliojo švietimo atžvilgiu mokiniams.
4. Bendrojo lavinimo mokyklose didžiausią neformaliojo švietimo veiklų dalį sudaro įvairūs sporto būreliai (penktadalis visų užsiėmimų). Dailės, muzikos, literatų, intelekto lavinimo būreliai – tai taip pat ganėtinai populiarūs užsiėmimai, kurie kiekvienas sudaro po dešimtadalį visų užsiėmimų. Neformaliojo vaikų švietimo įstaigose populiariausi yra sporto būreliai. Tautinė kultūra yra antroje vietoje, gamta trečioje, dailė ir šokiai – ketvirtoje ir penktoje vietose.
5. Neformaliojo vaikų švietimo įstaigų dalyviai – mokytojai ir vaikai – yra labiausiai motyvuoti siekti ambicingų neformaliojo vaikų švietimo tikslų, taip pat daugiausia neformaliojo vaikų švietimo tikslų (individuacijos ir socializacijos) patirties įgyjama būtent čia – neformaliojo vaikų švietimo įstaigose.

6. Neformaliojo vaikų švietimo įstaigas renkasi didesnę motyvaciją turintys vaikai, neretai jie itin aktyviai dalyvauja neformaliojo vaikų švietimo veiklose ir lanko ne vieną, o daugiau būrelių; taip pat vaikų pasirinkimas yra labiau motyvuotas ir kryptingas. Dalyvauti neformaliojo vaikų švietimo įstaigų veiklose labiau nori gerai besimokantys, motyvuoti ir sąmoningai siekiantys savo tikslų vaikai. Tačiau vaikai, lankantys būrelius neformaliojo vaikų švietimo įstaigose, kenčia dėl formaliojo ir neformaliojo švietimo įstaigų nesuderinamumo, dėl laiko organizavimo sudėtingumo, tuo tarpu bendrojo lavinimo mokyklų neformaliojo švietimo būrelius lankantys vaikai nepatiria tokių sunkumų.
7. Bendrojo lavinimo mokyklos neformalusis švietimas pranašesnis dėl saugumo (geresnės veiklų ir laiko suderinamumo galimybės), tuo tarpu neformaliojo vaikų švietimo įstaigų pranašumas yra tas, kad jose geriau įgyvendinami neformaliojo vaikų švietimo individuacijos ir socializacijos tikslai.
8. Neformaliojo vaikų švietimo įstaigose dirba daugiau vyrų, taip pat mokytojų ekspertų, jų pedagoginis stažas mažesnis nei bendrojo lavinimo mokyklų pedagogų.
9. Neformalusis vaikų švietimas yra reikšminga mokyklos įvaizdžio priemonė. Vaikų įsitraukimas į neformalųjį švietimą, dalyvavimas ir pasiekimai prisideda prie mokyklos santykio su aplinka, su visuomene, didina mokinių užimtumą, skatina mokinių didžiavimąsi savo veikla, gali padėti labiau įsitraukti į mokyklos gyvenimą tėvams. Mokyklos gali būti ir yra suinteresuotos turėti neformaliojo vaikų švietimo būrelius, tačiau šios jų iniciatyvos turi būti skatinamos ir remiamos.

Visų dalyvavimas nėra neformaliojo vaikų švietimo idėja ir realybė

1. Integruotos mokyklos ir solidarumo idėja dar netapo neformaliojo švietimo savastimi nei tikslų, nei realios patirties atžvilgiu: pagalba specialiųjų poreikių, rizikos šeimų vaikams nėra suvokta kaip neformaliojo švietimo natūrali ir būtina paskirtis. Integruotos, mokyklos visiems, solidarios mokinių bendruomenės vizija tikrai nėra įsisąmonintas vaikų siekis. Pagalbos silpniesiems, tolerancijos ugdymo sritis yra užmiršta, vaikų sąmonėje ji neįsitvirtinusi. Tuo tarpu neformalusis švietimas yra ta sritis, kur integruotos mokyklos vizija *a priori* gali būti kuo sėkmingiausiai diegiama.
2. Neformaliojo švietimo sistema neišvengia diskriminacijos apraiškų. Diskriminaciją galima įžvelgti dėl nevienodų prieinamumo galimybių: pavyzdžiui, atokesnių vietovių vaikams sunkiau dalyvauti neformaliojo švietimo veiklose, taip pat dėl per aukštos kainos, dėl nepakankamo vietų skaičiaus būrelyje, dėl tautiškumo ar subkultūros. Labiausiai skiriasi prieinamumas dėl atstumų tarp namų, mokyklos ir neformaliojo švietimo įstaigų. Didelis atstumas atitinkamai lemia ilgesnį kelionės laiką, didesnius finansus, sudėtingesnes važiavimo sąlygas, sudėtingesnį organizavimąsi. Ši problema turi būti sprendžiama, nes dėl jos nemažam vaikų skaičiui tenka atsakyti neformaliojo švietimo veiklos.
3. Pagalba silpniesiems nelaikoma svarbiu tikslu, tačiau dėmesio ir pagalbos silpniesiems yra pakankamai (net per daug) mokykloje – tokia bendrojo lavinimo mokyklų neformaliojo švietimo vadovų nuomonė. Tai rodo, kad mokykla dar nevisiškai suvokia „Mokyklos visiems“ misiją, kad bendrojo lavinimo mokykla yra skirta visokiems, nebūtinai elitiniams, vaikams, kad bendrojo lavinimo mokykloje mokosi įvairių gabumų ir interesų vaikai, o švietimo tikslas yra nediferencijuoti vaikų ir įtraukti vaikus, turinčius įvairių problemų, į visiems bendrus ugdymo

įvykius. Kita vertus, bendrojo lavinimo mokyklų neformaliojo švietimo vadovams tenka susidurti su įvairiais vaikais, todėl jiems nėra lengva visiems vaikams užtikrinti jų saviraišką, todėl, reikia manyti, kad būrelių vadovams taip pat reikia metodinės ir motyvuojančios paramos.

4. Neformaliojo švietimo tikslą – pagalbą silpniesiems – menkiausiai įgyvendina kaimų ir miestelių mokytojai, taip pat ir šios patirties jie turi mažiausiai.
5. Kuo mažesnis mokinio pažangumas, tuo jo neformaliojo švietimo veiklų lankomumas yra menkesnis.
6. Iš esmės bendrojo lavinimo mokyklose nepasiturinčių šeimų mokiniams kaip ir visiems kitiems mokiniams užtikrinamos lygiateisės neformaliojo švietimo sąlygos. Tiek bendrojo lavinimo mokyklose, tiek neformaliojo švietimo institucijose skiriama dėmesio rizikos grupės mokiniams, skatinant juos užsiimti prasminga veikla (sporto, šokių, dramos, muzikos ir kt.). Šiuos mokinius taip pat siekiama integruoti į mokyklų bendruomenes, tačiau informacijos srautas apie šiuos mokinius nepakankamai sisteminamas. Dažnai kai kurių rizikos grupių mokinių, ypač tų, kurių tėvai jais beveik nesirūpina, kelias neformaliojo švietimo sistemoje pilnas atsitiktinumų. Tam tikrais atvejais nebūna net kam parašyti prašymo dėl vaiko priėmimo į neformaliojo švietimo instituciją. Šiems vaikams nepakanka vien tik finansavimo, jiems reikalinga nuolatinė nepertraukiama priežiūra (globa). Dažnai tiek bendrojo lavinimo mokyklose, tiek neformaliojo švietimo institucijose įgyvendinant įvairias programas ir projektus išties pagerėja padėtis, tačiau stinga šios veiklos nuoseklumo ir tęstinumo.

Identifikuoti neformaliojo švietimo kokybę apibūdinantys aspektai

Švietimo tikslų realizavimo aspektas

1. Švietimo dalyviai svarbiausiais neformaliojo švietimo tikslais laiko individuacijos ugdymą plėtojant vaikų gabumus, pasirinkimą pagal interesus, savarankiškumą, didžiavimąsi savo pasiekimais.
2. Mokiniai labiausiai tikisi saviraiškos ir individuacijos, tačiau iš tiesų labiausiai pavyksta įgyvendinti socializacijos, mokinių pasirodymo ir iškeliamo vadovų profesionalumo tikslus. Tuo tarpu saviraiškos ir individuacijos tikslai santykinai įgyvendinami mažiausiai. Galima daryti išvadą, kad yra akivaizdi neformaliojo švietimo tikslų ir jų įgyvendinimo disproporcija neformaliojo švietimo sistemoje. Daugiausia dėmesio turėtų būti skiriama mokinių interesui, tai yra jų individuacijai (asmenybės kūrimui), tuo tarpu tikrumoje vyrauja socializacijos, profesionalumo ir demonstravimosi tikslai.
3. Neformaliojo švietimo sistemoje geriausiai įgyvendinami užimtumo ir socializacijos tikslai, kurie traktuotini kaip minimalūs, bet natūralūs. Tačiau mokinių individuacijos tikslai gerokai ambicingesni, į vaiko saviraišką ir asmenybės savikūrą orientuoti tikslai įgyvendinami gana vangiai.
4. Tėvams svarbiausia yra prasmingas vaiko užimtumas, vaikams svarbiausia, kad jie galėtų rinktis veiklą pagal savo pomėgius, t. y. pasirinkti ir gilintis į tai, kas jiems įdomu. Vaikų interesas yra galimybė laisvai rinktis, gilintis pagal savo interesus, kurti savo individualumą.
5. Vaikai, kurie nedalyvauja neformaliojo švietimo veikloje, menčiau suvokia jo tikslų (individuacijos ir socializacijos) svarbą, taigi neturi ir tokios patirties. Kuo geriau vaikai supranta neformaliojo švietimo tikslus, kuo didesnė jų patirtis, tuo daugiau būrelių jie lanko; kuo aktyviau dalyvauja neformaliajame švietime, tuo geriau jį perpranta ir turi daugiau patirties.

Formaliojo ir neformaliojo švietimo disproporcijos aspektas

1. Mokiniais, priešingai nei mokytojams, svarbesnės ne finansavimo, o kitos neformaliojo švietimo problemos: organizacinės, prieinamumo, solidarumo bei bendravimo, taip pat neformaliojo ir formaliojo švietimo sistemų nesuderinamumas, papildomi praradimai dalyvaujant neformaliajame švietime, socialinė atskirtis. Švietimo vadovų nuomonė lyginant su mokinių nuomone kur kas turiningesnė. Švietimo vadovų problemų matymas apsiriboja finansavimo problemomis, kurių nuolatinis akcentavimas nepadaeda gerinti švietimo kokybės, o rodo tik prašančiojo ir duodančiojo (arba neduodančiojo) dialogą. Lietuvos švietimo patirtis rodo, kad toks dialogas yra labai neperspektyvus. Tuo tarpu mokinių matymas ir balsas yra kur kas jautresnis, jie labiau supranta, kad ne finansavimas lemia dviejų švietimo sistemų nesuderinamumą, papildomus praradimus ir socialinę atskirtį. Tai yra dar viena tyrimo atskleista neformaliojo švietimo disproporcija. Formaliojo ir neformaliojo švietimo nesuderinamumas traktuotinas kaip esminė problema, užkertanti kelią darniam mokinių funkcionavimui per dieną ir savaitę. Galima plėtoti hipotezę apie tai, kad dviejų švietimo sistemų nesuderinamumas yra viena svarbiausių mokinių iškritimo iš neformaliojo švietimo sistemos priežasčių.

Lytiškumo aspektas

1. Neformaliojo švietimo veiklos yra stipriai lytiškai determinuotos: iš esmės vaikinai tik sportuoja (daugiausia žaidžia krepšinį) ir domisi informacinėmis ir kitomis technologijomis, o merginos – tik muzikuoja, šoka, dainuoja, dalyvauja jaunimo organizacijose. Neformalusis švietimas itin diferencijuojasi pagal „vyriškas“ ir „moteriškas“ veiklas.
2. Neformalusis švietimas yra labiau subalansuotas merginų populiacijos atžvilgiu. Merginos tolygiau pasiskirsčiusios po įvairius būrelius lyginant su vaikiniais, kurių pasiskirstymas yra labai netolygus, koncentruotas į vieną, o ne kelias veiklas. Ne merginos, o vaikinai yra tam tikroje rizikos grupėje diskriminacijos požiūriu. Vaikinų pasirinkimai labiau priklauso nuo lytiškumo stereotipų.
3. Merginos orientuotos į savikūrą (per individuaciją ir socializaciją), tuo tarpu vaikinai orientuoti į rungtyniavimą (sveikatą, arba tiksliau – jėgą ir sėkmę).
4. Lytiškumo stereotipai yra stiprus pasirinkimo galimybes ribojantis veiksnys, nulemiantis vaikų pasirinkimus ir veiklų pasiūlas.
5. Mokytojai vyrai mažiau nei moterys išvelgia tokių tikslų kaip pagalba silpniesiems, pasitikėjimas savimi, nuoširdus bendravimas, didžiavimasis savo veikla, užsiėmimas mėgstama veikla, akiračio plėtimas ir pan. svarbą.

Saugumo aspektas

1. Didžiausias tėvų nerimas, susijęs su neformaliojo švietimu, yra vaiko saugumas. Šis nerimas nurodo būtinybę, ką nusako ir tėvai, – užtikrinti tėvų ir neformaliojo švietimo mokytojų komunikavimą. Bent minimali komunikacijos procedūra turėtų būti privaloma numatant privalomą abipusį kontaktų turėjimą bei galimą vienų į kitus kreipimosi galimybę.
2. Yra sritis, kur vaikai, tėvai ir organizacijos yra paliktos spręsti individualiai, nesistemiškai, stochastiškai. Tai vaiko ir organizacijų ritmai – laikas, tvarkaraščiai, darbas ir poilsis, krūviai,

mokymosi greitis. Tarp formaliojo ir neformaliojo švietimo nėra darnos: nesuderintas pamokų ir būrelių laikas, laiko tarpas tarp veiklų yra „tuščias“ tiek priežiūros, tiek užimtumo (edukacinio ar poilsinio) požiūriu. Visa tai virsta į ganėtinai atsitiktinį procesą, sukuriantį nuovargio ir nesaugumo būklę. Nėra sistemos, kuri leistų vaikui nepervargstant ir saugiai iš namų pasiekti formaliojo švietimo ir neformaliojo švietimo įstaigas. Vaikas lieka vienas su savo problema, ir dažnai tik nuo tėvų rūpinimosi ir finansinių galimybių priklauso, ar vaikas nepavargdamas ir saugiai gali pasiekti įvairias švietimo institucijas. Akivaizdžiai trūksta institucijoms noro tarpusavyje derinti savo tikslus, laiką, išteklius, projektus, veiklas. Institucijų interesas vyrauja vaiko intereso atžvilgiu.

Finansavimo ir materialinės bazės aspektas

1. Dėl nepakankamo finansavimo trūksta įvairesnių veiklų, neįmanoma organizuoti būrelių veiklos už mokyklos sienų, komunikuoti kitose aplinkose. Dažniausiai tai yra susiję su transporto problema.
2. Kitas finansinis klausimas susijęs su mokinių dalyvavimu profesionaliuose renginiuose, kurie, tikėtina, gali labai padidinti vaikų motyvaciją neformaliojo švietimo veiklų atžvilgiu.
3. Nepatraukli materialinė viešųjų paslaugų, laisvalaikio ir sporto bazė jau yra viešai keliamas klausimas. Trūksta transporto, nėra įrangos, patalpos apleistos, nešildomos, nekokybiški instrumentai, inventoriai. Skurdi materialinė bazė labai menkina neformaliojo švietimo kokybę.

Pasirinkimo laisvės ir atsakomybės aspektas

1. Išvelgtinas suaugusiųjų dominavimas, o to neturėtų būti neformaliojo švietimo sistemoje. Kiekvienas žmogus tampa atsakingas, tik laisvai priimdamas sprendimus. Jei sprendimai yra primesti kitų, tada žmogus nesijaučia atsakingas už jų vykdymą. Vaikų interesai, jų tenkinimas, deja, nėra neformaliojo švietimo praktika – vaikai patys mažai priima sprendimus inicijuoti vienokias ar kitokias neformaliojo švietimo veiklas.

Neformaliojo švietimo pripažinimo aspektas

1. Neformalusis švietimas nėra tinkamai įvertintas ir neturi aiškiai dokumentais apibrėžtos ir pripažintos vietos Lietuvos švietimo sistemoje. Neformaliojo švietimo rezultatai tėra vaiko asmeninis reikalas, mažai ryšio turintis su formaliojo švietimo sistema. Mokinio neformaliojo švietimo pasiekimai neįrašomi į vidurinio mokslo baigimo atestatą, dažniausiai tai tik mažai reikšminga dalis stojančiojo į universitetą asmens byloje (išskyrus išskirtinius pasiekimus). Ne mokinio dalyvavimas neformaliojo švietimo veiklose ir kūrybingumas, bet matematiniai ir lingvistiniai gebėjimai nulemia mokinio įvertinimus ir akademinę karjerą.
2. Lietuvoje formalusis švietimas yra pervertintas neformaliojo švietimo sąskaita, t. y. akademiniai pasiekimai yra svarbiau nei vaiko intelektas, intelekto įvairiapusiškumas, nes akademiniai pasiekimai ir įvertinimai, o ne intelekto įvairiapusiškumas lems įstojimą į universitetą ar kitą akademinę instituciją, taip pat ir į darbo rinką.

REKOMENDACIJOS

Suteikti mokiniamis daugiau laisvės renkantis neformaliojo švietimo veiklas, didinti galimybes patiems inicijuoti jas

Neformalusis švietimas turėtų būti ta sritis, kur vaikai galėtų ne tik laisvai rinktis iš įvairiausių neformaliojo švietimo galimybių, bet ir patys jas kurti pagal savo interesus. Tuomet tikėtina didesnė mokinių motyvacija ir įsitraukimas. Yra daug neišnaudotų mokinių interesų ir iniciatyvų muzikos ir šokių srityje. Tikėtina, kad iniciatyvų laisvė, ypač muzikos ir šokių srityse, gali subalansuoti dabar esamas ryškias lyčių disproporcijas neformaliojo švietimo veiklose. Todėl reikia leisti skleisti mokinių iniciatyvoms, labiau orientuotis į jų aktualius poreikius, interesus ir iniciatyvas, į jaunimo subkultūrų muziką ir šokius. Jaunuoliai gali patys susiorganizuoti, švietimo įstaigoms tereikia tam sudaryti sąlygas. Jaunimas, gaudamas galių, prisiima ir atsakomybę už tvarkos palaikymą. Taisyklės gali nusistatyti švietimo organizatoriai ir jaunimo lyderiai kartu susėdę už derybų stalo. Tokia laisvos iniciatyvos ir poreikių atliepimo forma didintų ne tik jaunimo užimtumą, tačiau ir atsakomybę. Neformaliojo švietimo sistemai reikia labiau atsiverti mokinių interesams, reaguojant į jų poreikius, motyvus, siekius, saviraišką.

Didinti neformaliojo švietimo patrauklumą stiprinant legitiminį pripažinimą

Būtina inicijuoti švietimo dalyvių, taip pat ir aukšto rango švietimo politikų, diskusiją apie neformaliojo švietimo legitimaciją, t. y. apie reglamentuotą neformaliojo švietimo pripažinimą ir įvertinimą, apie reglamentuotą ir daugiau ar mažiau privalomą mokinių dalyvavimą neformaliojo švietimo veiklose. Tokia diskusija turi aprėpti mokinių pasiekimų aplanko koncepciją. Toks aplankas, kurį turėtų sudaryti ne tik formaliojo, bet ir neformaliojo švietimo pasiekimai bei dalyvavimo faktai, turėtų įtakos tolesnei karjerai, suteiktų pranašumo stojant į profesines, aukštąsias mokyklas ar universitetus, profesinės karjeros konkurencinėse situacijose. Būtina subalansuoti neformaliojo ir formaliojo švietimo santykį, kad mokinių karjerą teisėtai lemtų ne tik formaliojo, bet ir neformaliojo švietimo pasiekimai. Užsienio šalyse jau pripažįstama, kad formalusis švietimas nėra svarbesnis už neformalųjį, kad šios dvi švietimo formos papildo viena kitą ir būtina siekti šių dviejų švietimo formų vienovės ir legitiminio, realiai pripažinto ir vertingo, papildymo.

Suderinti kasdienį vaikų perėjimą iš formaliojo į neformaliojo švietimo sistemas

Pirmiausia vaikai turi jaustis saugūs, todėl jiems turi būti užtikrinamos geros sąlygos saugiai funkcionuoti tarp dviejų, formaliojo ir neformaliojo, švietimo sistemų. Užtikrinti saugų judėjimą tarp švietimo sistemų turi būti vienas iš švietimo prioritetų. Šiuo metu dominuoja institucijų interesus, vaikas ir šeima turi prisitaikyti prie institucijų ritmo. Kol ši problema nebus išspręsta, kol vaiko interesai nebus svarbesni už institucijos, tol neformaliojo švietimo sistemos galimybės bus neišnaudotos, tol nemaža mokinių dalis liks už neformaliojo švietimo sistemos ribų. Kasdienio perėjimo iš formaliojo į neformaliojo švietimo įstaigą sunkumų įveikimas padėtų išspręsti tokias problemas kaip nesaugumas, nuovargis, užsiėmimų nelankymas, stresas ir t. t. Perėjimo iš vienos į kitą sistemos problemos sprendimas

tiesiogiai susijęs su neformaliojo švietimo dokumentais reglamentuotu pripažinimu. Akivaizdu, kad siekiant išspręsti šią problemą prireiks institucinio funkcionavimo ir teisinės analizės, konceptualaus modeliavimo, kitų šalių patirties analizės, ko gero, ir neformaliojo švietimo koncepcijos bei įstatymų tikslinimo, kitaip tariant, visos švietimo sistemos „sujudinimo“, nes sprendimai turi būti priimti aukščiausiu lygmeniu.

Kurti struktūruotą ir tikslią neformaliojo švietimo duomenų bazę

Būtina kurti neformaliojo švietimo informacinę duomenų bazę, kurios tikslas būtų fiksuoti kiekvieno vaiko lankomumą neformaliojo švietimo sistemoje. Tuomet informacija apie neformaliojo švietimo veiklų pasirinkimus būtų tikslesnė, be to, būtų galima žinoti neformaliajame švietime nedalyvaujančius vaikus. Tai leistų geriau užtikrinti neformaliojo švietimo veiklų įvairovę, taip pat lengviau surasti neužimtus vaikus, padedant jiems pagal savo pomėgius įsitraukti į neformalųjį švietimą. Tikslu duomenų bazę leistų labiau atsižvelgiant į interesus ir tenkinant vaikų poreikius atrinkti vaikus, apklausos taptų tikslingesnės ir tikslesnės. Be to, duomenų bazėje turėtų būti kaupiama informacija apie esamas neformaliojo švietimo veiklas. Neformaliojo švietimo veiklos pobūdis ir turinys turi būti nusakyti tiksliai, kad būtų išvengta tyrime nustatyto kartojimosi, dėl ko informacija apie neformaliojo švietimo veiklų turinį gali būti iškreipta. Tokia duomenų bazė leistų dar tiksliau įvertinti neformaliojo švietimo veiklų lankomumo dinamiką ir jos veiksnius, atitinkamai strategiškai tiksliau planuoti neformaliojo švietimo plėtrą. Galbūt šią duomenų bazę būtų racionalu integruoti į šiuo metu jau veikiančią švietimo valdymo informacinę sistemą (ŠVIS), kurios paskirtis – teikti oficialią informaciją apie švietimo būklę įvairiose Lietuvos švietimo institucijose.

Tobulinti neformaliojo švietimo veiklų finansavimo tvarką

Būtina tobulinti neformaliojo švietimo veiklų finansavimo tvarką, kad mokinio krepšelyje numatytos lėšos neformaliajam švietimui netaptų manipuliacijos objektu ir iš tikro būtų skirtos neformaliajam švietimui. Giluminė šios problemos analizė nebuvo šio tyrimo objektas, tačiau pavyko atskleisti, kad būtina naujai reglamentuoti neformaliojo švietimo finansavimą bendrojo lavinimo mokykloje. Rekomenduotina finansų paskirstymą sieti su neformaliojo švietimo veiklų plėtote mokykloje. Rekomenduotina ne didinti veiklų įvairovę, bet plėsti kelis būrelius mokykloje, o neformaliojo švietimo lėšas paskirti toms kelioms mokyklos pasirinktoms veikloms plėsti. Greta esančios mokyklos turėtų rinktis nevienodas neformaliojo švietimo veiklas ir vaikui turėtų būti sudaryta galimybė eiti į kitoje mokykloje organizuojamus neformaliojo švietimo būrelius, jei jo mokykloje nėra vaiką dominančios veiklos. Tuomet galima tikėtis, kad mokykla nebeišbarstys neformaliojo švietimo lėšų pedagogų krūviams papildyti, tačiau suformuos reikiamus išteklius (lėšas, priemones, profesionalius vadovus ir pan.) kelioms neformaliojo švietimo veikloms tinkamai organizuoti. Bent viena mokykloje nustatytų neformaliojo švietimo krypčių privalėtų būti inicijuota pačių mokinių, kad veikla kuo labiau atitiktų vaikų poreikius ir interesus, taigi atitinkamai būtų tikėtinas didesnis lankomumas.

Įtraukti ikimokyklinio amžiaus vaikus į neformaliojo švietimo sistemą

Ikimokyklinio amžiaus vaikai norėtų dalyvauti neformaliojo švietimo veiklose. Būtina plėtoti diskusiją apie ikimokyklinio amžiaus vaikų galimybes neformaliajame švietime. Ikimokyklinio am-

žiaus vaikų dalyvavimo neformaliojo švietimo veiklose galimybės dar tikrai neišnaudotos. Derėtų kurti įvairias ikimokyklinių įstaigų ir neformaliojo švietimo įstaigų bendradarbiavimo formas. Toks bendradarbiavimas būtų labai naudingas visoms švietimo dalyvių grupėms – vaikams, tėvams, mokytojams.

Taikyti daugiau aktyviojo mokymosi metodų

Kalbų mokymosi patrauklumą itin padidintų aktyviojo mokymosi metodų taikymas, nes pasyviojo mokymosi metodai nėra patraukli mokymo forma vaikams, juolab kad tada pasyvusis mokymas labiau primena savotišką bendrojo lavinimo mokyklos programos tąsą, o ne neformaliojo švietimo veiklą. Akivaizdu, kad kalbų mokymui neformaliojo švietimo erdvėje būtina taikyti visiškai kitus mokymo metodus nei bendrojo lavinimo mokyklose, jie turi būti praktiški, pragmatiški, aktyvūs. Labai tikėtina, kad naujų mokymo metodų taikymas itin padidintų besimokančiųjų užsienio kalbų skaičių.

Remti mokinių pilietines iniciatyvas ir skatinti jose dalyvauti

Pilietinės veiklos dar netapo mokinių ir jų tėvų savastimi. Tuo tarpu valstybės sėkmingas funkcionavimas neišvairduojamas be jaunosios kartos pilietinės ir tautinės veiklos, tam tikro rengimosi viena ar kita forma dalyvauti valstybės valdyme. Jaunimo organizacijų ir tautinės kultūros veiklos turėtų užimti svarbesnę vietą švietimo plėtotės strategijoje. Akivaizdu, kad labai reikia remti kuo daugiau ir kuo įvairesnių jaunimo organizacijų, skatinti jų atsiradimą, dalyvavimą jose. Gali būti labai įvairių jaunimo organizacijų formų – nuo socialinių (jau dabar veikia gatvės vaikų globos, *Big Brothers, Big Sisters* ir pan. iniciatyvų), pusiau sukarintų (skautai) iki religinių ar tautinių. Būtina didinti pilietinių jaunimo organizacijų patrauklumą, tam reikia permąstyti jų koncepciją, rėmimo formas, kurių gali būti labai įvairių (žygiai, susitikimai su žymiomis asmenybėmis, ryšiai su giminiškais užsienio šalimis, socialinė pilietinė veikla visuomenėje ir t. t.). Labai tikslinga pasitelkti nevyriausybinės organizacijos vaikų pilietinėms iniciatyvoms ir jaunimo organizacijoms plėtoti. Mokyklų ir nevyriausybinių organizacijų bendradarbiavimas gali būti labai rezultatyvus, naudingas ir mokyklai, ir vaikams, ir organizacijoms. Tokių precedentų jau yra Lietuvoje, jie sveikintini ir ypač veiksmingi.

Siekti visų vaikų dalyvavimo plėtojant tolerancijos ugdymo veikloje prioritetą

Specialiųjų poreikių grupės mokiniams būtinas atskiras, individualizuotas, aiškiau reglamentuotas požiūris skatinant neformaliojo švietimo prieinamumą. Tikslinga įvairiapusiškai gerinti bendrojo lavinimo mokyklų materialinę bazę (mokymo priemonės, inventorių), ypač kaimų ir rajonų mokyklose, turinčiose daug specialiųjų poreikių mokinių. Taip pat rekomenduotina tobulinti neformaliojo švietimo institucijų infrastruktūrą, gerinant jų prieinamumą visų grupių specialiųjų poreikių vaikams. Skatinti kvalifikuoto neformaliojo švietimo sklaidą specializuotose specialiųjų poreikių vaikams skirtose institucijose (pensionatuose, globos namuose ir kt.). Siekiant užtikrinti neformaliojo švietimo paslaugų prieinamumą mokiniams iš nepasiturinčių šeimų, būtina užtikrinti visų šios grupės mokinių neformaliojo švietimo finansavimą ne tik bendrojo lavinimo mokyklose, bet ir neformaliojo švietimo institucijose, didinant šios grupės mokinių finansavimo kvotas. Ypač

būtina įvairiomis formomis (kvalifikacijos tobulinimo, patirties pasidalijimo seminarais ar pan.) remti mokytojus, sugebančius dirbti su emocijų ir elgesio sutrikimų turinčiais vaikais. Šių vaikų neformaliojo švietimo koncepcija turi būti gerai apmąstyta ir sukurta. Neformalusis švietimas yra atvirumo kitiems, tolerancijos kitoniškumui, mokėjimo kurti naujus ryšius pamatas. Atvirumo kitiems ir tolerancijos ugdymas kaip atsvara patyčioms turi būti prioritetas visų neformaliojo užimtumo formų. Todėl būtina suteikti dar didesnę vertę popamokiniam ugdymui mokykloje. Derėtų į neformaliojo švietimo veiklą įtraukti ne tik labiausiai motyvuotus ir skatinamus, bet visus iki vieno vaikus. Būtina neformaliojo švietimo politikoje numatyti įvairias bendro dalyvavimo, solidarumo, tolerancijos ugdymo formas.

Į neformaliojo vaikų švietimo organizavimą ir veiklą įtraukti tėvus

Neformalusis švietimas yra ta erdvė, kur tėvų dalyvavimas gali būti sėkmingai plėtojamas. Įsitraukę į neformaliojo švietimo veiklą tėvai turės galimybę geriau pažinti savo vaikų patirtis. Galima didinti tėvų dalyvavimo neformaliajame švietime galimybes ne tik pasyviai būnant klausytojo ir žiūrovo vaidmenyje, bet ir ieškant aktyvaus dalyvavimo, įsitraukimo formų.

Plėtoti galimybes stiprinant materialinę bazę

Finansinis vaikų dalyvavimo profesionaliuose renginiuose rėmimas galėtų būti viena iš valstybės, o gal ir privataus sektoriaus, įstatymu įtvirtintas dalykas. Jei neformaliojo švietimo sistemoje muzikuojantys mokiniai nemokamai galėtų lankytis muzikos profesionalų pasirodymuose, sportininkai – aukšto lygio sportinėse varžybose, tikėtina, kad neformaliojo švietimo patrauklumas išaugtų. Labai reikalingas transportas, kuriuo mokiniai galėtų būti vežiojami į renginius. Būtina apsvaistyti geltonųjų autobusiukų panaudojimo neformaliajam švietimui galimybes.

Ugdyti mokytojų bendrąsias kompetencijas

Neformaliojo švietimo mokytojams derėtų turėti gerų konfliktų sprendimo kompetencijų, kad geriau gebėtų valdyti situacijas, kartu per veiklą ir konkrečiais sprendimais ugdyti pačių vaikų konfliktų sprendimų gebėjimus. Konfliktų sprendimo gebėjimai ir jų ugdymo kompetencija turėtų įeiti į neformaliojo švietimo mokytojų kompetencijų aplango turinį. Būrelių vadovams taip pat reikia metodinės ir motyvuojančios paramos. Jei mokytojai būtų aprūpinami tinkamomis metodinėmis priemonėmis, t. y. jei jie turėtų galimybę mokytis įvairių metodų, kaip dirbti su įvairiais vaikais, dalytis patirtimi ir idėjomis, dažnai dalyvauti įvairiuose renginiuose su vaikais, būtų aprūpinami techninėmis priemonėmis, tikėtina didesnė mokytojų motyvacija dirbti su „sunkiais“ vaikais.

Reflektuoti ir naujai apsibrėžti neformaliojo švietimo tikslus

Vaiko individuacijos ugdymas turėtų būti labiau akcentuojamas neformaliojo švietimo strategijose bei veiklose; vaiko orumas, interesai, individualūs talentai turėtų tapti aiškiai apibrėžtais, suvoktais, išreikštais, reglamentuotais. Vaiko socializacija ir individuacija, įvairiapusiškos asmenybės ugdymas turi tapti aiškiai išsakytu neformaliojo švietimo tikslu ir vertybe.

Įtraukti neformaliojo švietimo pasiekimus į atrankos į aukštąsias mokyklas kriterijų aplanką

Akivaizdu, kad kolegijų ir universitetų apsisprendimas į aukštąsias mokyklas priimti remiantis išimtinai kelių mokomųjų dalykų egzaminų balais labai susiaurina tiek stojančiojo pasirengimo studijuoti, tiek pačių aukštųjų mokyklų tinkamo atsirinkimo galimybes. LAMA BPO (Lietuvos aukštųjų mokyklų asociacija bendrajam priėmimui organizuoti) pateiktame atrankos kriterijų sąrašė nėra įrašytų neformaliojo švietimo pasiekimų. Tuo tarpu aukštosios mokyklos tai gali ir tai daro – ne vienoje iš jų į priėmimo į studijas sąlygose įrašyta, kad skiriama papildomų balų už neformaliojo švietimo pasiekimus. Antai Vytauto Didžiojo universitetas yra įsivedęs papildomų balų sistemą, kurioje stojančiojo neformaliojo švietimo pasiekimai yra įvertinami papildomais balais, pridedamais prie stojamojo balo. Tačiau akivaizdu, kad tiek aukštosios mokyklos, tiek LAMA BPO dar nepakankamai įvertinusios neformaliojo švietimo pasiekimus stojant į aukštąją mokyklą. Būtina, kad tiek LAMA BPO, tiek aukštosios mokyklos plėstų stojamojo balo indeksą įtraukdamos neformaliojo švietimo pasiekimus. Tai leis sukurti tinkamesnę ir patikimesnę atrankos į studijas sistemą, nes stojančiojo pasiekimų aplankas geriau atspindės jo ilgalaikį kryptingumą, motyvaciją ir apsisprendimą konkrečioms studijoms.

LITERATŪRA

1. *Barkauskaitė M.* Paaugliai: sociopedagoginė dinamika. Vilnius: VPU, 2001.
2. *Bhola H.* Non-formal education in perspective. In: *Prospects*, 13 (1), 1983.
3. *Bjornavold J.* Validation of non-formal and informal learning in Europe: a snapshot 2007. European Centre for the Development of Vocational Training (CEDEFOP), 2007.
4. *Carr-Hill R., Carron G., Peart E.* „Classification out of school education“. In: *K. Watson* (ed.), *Doing comparative education research: issues and problems*. Oxford: Symposium, 2001.
5. *Carron G., Carr-Hill R.* Non-formal education: information and Planning Issues. International Institute for Educational Planning, 1991.
6. *Dapkienė S.* Papildomojo ugdymo formos. Šiauliai: Litera, 1998.
7. *De Vaus D. A.* Surveys in Social Research (3rd edn.), London: UCL Press, 1993.
8. *Field J.* Lifelong learning and the new education order. Stoke on Trent: Trentham Books, 2000.
9. Frankland J., Bloor M. Some issues arising in the systematic analysis of focus group material, In: *Barbour R. and Kitzinger J.* (eds.) *Developing Focus Group Research: Politics, Theory & Practice*, London: Sage, 1999.
10. *Freire P.* Kritinės sąmonės ugdymas. Vilnius: Tyto alba, 2000.
11. *Gage N. L., Berliner D. C.* Pedagoginė psichologija. Vilnius: Alma litera, 1994.
12. *Gardner H.* Frames of mind. New York: Basic Books, 1983.
13. *Henry M.* Policy approaches to educational disadvantage and equity in Australian schooling. Paris: IIEP-UNESCO, 2001.
14. *Hodkinson Ph., Colley H., Malcom J.* Non-formal learning: mapping the conceptual terrain: a Consultation Report. (LEEDS: Lifelong Learning Institute, University of Leeds), 2002.
15. *Hodkinson Ph., Colley H., Malcom J.* The Interrelationships between Informal and Formal Learning. *Journal of Workplace Learning* 15(7/8), 2003.
16. *Hoppers W.* 2006.
17. *Juodaitytė A.* Vaikystės pedagogo pasaulėžiūrinė koncepcija: „laisvojo“ ugdymo kontekstas. *Pedagogika*, 70, 2004.
18. *Kaluinaitė K.* V–VII klasių mokinių kūrybingumo raida diferencijuoto dailės mokymo procese: daktaro disertacija (Socialiniai mokslai, edukologija, 07S). Vilnius: VPU, 2002.
19. *Kurienė A.* Papildomas chemijos mokymas bendrojo lavinimo mokykloje kaip pedagoginis reiškinys: daktaro disertacija (Socialiniai mokslai, edukologija, 07S). Vilnius: VPU, 2002.
20. *Kvieskienė G.* Pozityvioji socializacija: monografija. Vilnius: VPU, 2005.
21. *Kvieskienė G.* Socializacija ir vaiko gerovė: monografija. Vilnius: VPU, 2003.
22. *Kvieskienė G.* Socializacijos pedagogika. Vilnius: Baltijos kopija, 2000.
23. *Makarskaitė R.* Gamtotyrinės veiklos ypatumai papildomojo ugdymo sistemoje: daktaro disertacija (Socialiniai mokslai, edukologija, 07S). Vilnius: VPU, 1998.
24. *Narkevičienė B.* Gabių vaikų ugdymo sąlygų modelis ir jo raiška Lietuvoje: daktaro disertacija (Socialiniai mokslai, edukologija, 07S). Kaunas: KTU, 2000.
25. *Neill A. S.* Summerhill: A Radical Approach to Child Rearing. New York: Hart Publishing Company, 1960.

26. *Pečeliūnas R.* Vaikų vokalinės kultūros ugdymo popamokiniu metu optimizavimas: daktaro disertacija (Socialiniai mokslai, edukologija, 07S). Šiauliai: ŠU, 2001.
27. *Polit D. E., Beck C. T., Hungler B. P.* Essentials of Nursing Research: Methods, Appraisal and Utilization. 5th Ed., Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins, 2001.
28. *Ramaneckienė I.* Papildomas ugdymas. Šiauliai: Šiaurės Lietuva, 2002.
29. *Ratkus J.* Ugdymas ir popamokinė pasaulio pažinimo veikla. Šiauliai: Litera, 2000.
30. *Rogers A.* Non-formal Education – Flexible Schooling Or Participatory Education? Springer, 2005.
31. *Smith A.* Accelerated Learning in the Classroom. Network Educational Press Ltd., 1999.
32. *Survutaitė D.* Papildomojo ugdymo stebėseną Lietuvos bendrojo lavinimo mokykloje. Acta pedagogica Vilnensia. Mokslo darbai, Nr. 2. Vilnius: VU leidykla, 2004.
33. *Tashakkori A., Teddlie C.* Mixed Methodology: Combining Qualitative & Quantitative Approaches, Sage, 1998.
34. *Teijlingen van E., Hundley V.* The importance of pilot studies. Social Research Update, 35, 2001.
35. *Teijlingen van E., Rennie A. M., Hundley V., Graham W.* The importance of conducting and reporting pilot studies: the example of the Scottish Births Survey, Journal of Advanced Nursing, 34, 2001.
36. *Teresevičienė M., Oldroyd D., Gedvilienė G.* Suaugusiųjų mokymasis. Kaunas: VDU, 2004.
37. *Tilindienė J.* Sportinė veikla kaip paauglio santykio su savimi formavimosi sąlyga: daktaro disertacija (Socialiniai mokslai, edukologija, 07S). Vilnius: VPU, 2000.
38. *Verhine R. E.* Education alternatives and the determination of earnings in Brazilian industries. Frankfurt-am-Main: Peter Lang, 1993.
39. *Watkins Ch., Carnell E., Lodge C., Wagner P., Whalley C.* Learning about Learning. London, New York, 2000.

Jonas Ruškus, Dainius Žvirdauskas, Vilija Stanišauskienė

**NEFORMALUSIS ŠVIETIMAS LIETUVOJE.
FAKTAI, INTERESAI, VERTINIMAI**

Mokslo studija

Redaktorė *Nijolė Šorienė*

Maketuotoja *Rasa Steponavičiūtė*

Viršelio dailininkė *Ilona Jarecka*

2009-12-03. Tir. 500 egz.

Išleido Švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras,

Geležinio Vilko g. 12, LT-01112 Vilnius

Spausdino UAB „Sapnų sala“, S. Moniuškos g. 21, LT-08121 Vilnius